

SZELLEM

ÉS

ÉLET

s z e r k e s z t i:

BARTÓK GYÖRGY

3

VISY JÓZSEF: A római embereszmény és a magyar pedagógia.

ZOLNAI BELA: A műkedvelő Purista lelki alkata.

Elvek — Könyvek — Folyóiratok.

SZELLEM ÉS ÉLET

SZERKESZTŐSÉGE: KOLOZSVÁR, EGYETEM.

BARTÓK GYÖRGY KEZÉHEZ: EGYETEM,

FELELŐS KIADÓ: BARTÓK GYÖRGY

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ELŐFIZETÉSI DIJ:

EGY ÉVRE 8 P. EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓKNAK 4 P.

FŐBIZOMÁNYOS: STUDIUM-KÖNYVKEREDÉS

BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-U, 8.

E FÜZET MUNKATÁRSAI:

VISY JÓZSEF Szeged, Baross Gábor gimnázium.

ZOLNAI BÉLA Kolozsvár, Ferenc József ut 43.

A CIMLAPOT TERVEZTE BUDAY GYÖRGY

VI. ÉVFOLYAM 1940. 3. SZÁM.

SZEGED. 1940, SZEPTEMBER

A római embereszmény és a magyar pedagógia.

„Desinunt ista, non pereunt.”

Az örök szellemi értékek iránt való érdeklődés már a középkor óta Athén és Róma felé irányította a nyugati világ figyelmét. Erazmus és Humboldték humanizmusa nyomán pedig a görög-latin kultúra belső kapcsolatba került az újkori Európa művelődésével. Az emberre-válás lélekrajzát a görög paideia vázolta fel élénk, gyakorlati kiviteléhez pedig a római génusz járult sok konkrét vonással. Ennek az antik műveltségi eszménynek humanizmus a neve, mert az ember, a *homo* testi-lelki világát, teremtő képességeit egy egyetemes szellemi kozmoszban szemléli. Herder a humanizmuson az igazság, jóság és szépség eszményeit érti. Ennek pedig első célja az emberben rejlő értékes szellemi erők kibontakoztatása. Ezért nevezték már a római nevelési elmélkedők ezt az eszmetartalmat: »studia humanitatis«-nak; s körébe sorolták mindazt, ami lényünk igazi, természetfeletti emberségét, humanitását jelenti és magasabbrendű egyéniséggé avatja. A humanitás tehát tartalmát tekintve egy érzület- és gondolkozásmód, mely önmagában egyesíti az életre és annak értékeire vonatkozó ítéleteinket. Schneidewin szavaival: die edelste, menschliche Ausbildung (Die ant. Humanität 26.) Ezért általános emberi és eszmei tartalma örökbecsű, mert a humanitás tartalmi jegyei alapján foglalata a természetfeletti értelemben vett ember igazi ideájának. Az ókori kultúrnépek megpróbálták ezt az örök embereszményt átéléssel megközelíteni. Így hagyták ránk tudományukban és művészetükben a kalokagathia és a harmonikus életforma normáit, mely évszázadok óta végzi a lelki emancipáció szent feladatát. Ez a kalokagathia volt a valláspótlék a pogány világ politeista széthullásában és a kereszténység kialakuló forrongásában. S azóta is — bár minden kornak megvolt a maga sajátos szellemi verete — mégis minden formai és elvi különbözőség mellett változatlanul élt bennük az elevenen ható humanizmus. Ezek a szellemi anyajegyek pedig a mélyebben látókat mindig a kalokagathia, magnánimitas ősforrásához és anyaföldjéhez: a klasszikus ókorhoz utalták. Innen van az, hogy az antikvitás öröksége különleges erkölcsi és eszté-

tikai tartalmat jelent a görög-római gondolaton át a modern eszmevilág számára. Az önmegismerésnek nincs jobb iskolája, mint a klasszikus értékrendszer és formagazdagság belső elemzése. Az értelmi és műveltségi régiók kapuinál az ember-eszme első pirkadásakor a görögök által mint őslakók és azóta is mint beavató idegenvezetők. A platonai paideia alapján viszont a római gyakorlati értékadásakor a görögök álltak mint őslakók és azóta is mint beavató zék fogalmazta meg a humanitás hitvallását. Mivel pedig minden kornak és népnek célja a jobb és nemesebb embertípust kitermelni, iskoláink szent tradíciójuknak tekintik az ókori kulturális hagyományok ápolását.

Az Akropolis és »Roma aeterna« jelentette az európai civilizáció fejlődésében azt a bőségszarut, amelyből az ifjúságunk szellemi és erkölcsi inspirációit merítette. A humanizmusnak mai követelése szintén ez: Létünk és cselekvésmódunk kereteit belső tartalommal kitölteni. A klasszikus műveltség és lélekkultúra tehát az a nevelő erő, amellyel a humanizmus még ma is életformáló tényezővé tud válni. Kétségtelen ugyanis, hogy az antikvitás szellemi hagyatéka teljesen a nevelés- és alakításvágy, emberformálás (plattein) jegyében áll. Kultúra és nevelés náluk egyet jelentett. Irodalmuk és műveltségük a nevelő gondolatnak »via triumphalis«-a. Mig ugyanis a görög bölcelet rávilágított az ember és természet, ember és erkölcs viszonyának belső kapcsolatára, a római szellem az ember helyét elsősorban az állam, a politikai haza határai és követelményei között vizsgálta. A mi célunk ennek megfelelően a humanizmus értékeszméjének egyéni és társadalmi jegyeit, ma is élő és éltető energiáit a magyar művelődés számára lefoglalni és tudatosítani. Tudnánk-e ugyanis ifjainknak jobb táplálékot nyújtani, hogy őket a magasabbrendű erkölcsiség és népi egység hasznos tagjaivá neveljük, minthogy bemutatjuk nekik az antikvitásnak törhetetlen nemzeti öntudatát és nemes etikai felfogását. A nemzeti történelem és irodalom erre mint alapra épülnek fel és így válnak szerves kialakító tényezőivé az egyéni nagyságnak és hazafiúi meggyőződésnek.

Feladatunk tehát lényegében művelődéstörténeti, de tartalma etikai természetű. Az antikvitás életeszményét és értékfelfogását akarjuk a mai nemzedék ideológiájába átszarmaztatni. Megvizsgáljuk, melyek azok az örök értékű szellemi javak, amelyek átlánthatása a klasszikus-filológus és historikus feladata; mennyiben ad feleletet a humanizmusban megnyilatkozó egyéni és társadalmi törvényszerűség a mai ember modern problémáira. Ezzel a céllal egyben adva van vizsgálódásainknak gyakorlati jellege is. A múlt idők mauzóleumába a jelenkor szempontjából akarunk bepillantást nyerni. Ezt az etikai nevelő akaratot és annak külső megnyilatkozásait tehát nem a katedrális tudomány akadémiai magaslatairól tervezzük nézni, hanem a jobbulni és nemesbűlni vágyó tanítvány áhítatával telepszünk le az ókori jellemhősök és

szellemóriások lábaihoz.

Nevelőmunkásságunkat a jellemképzésre irányuló akarat a latin íróművészek és a római birodalom történetének tanulmányozása során a Capitolium nemzeti és emberi eszmeközössége felé fordítja. Róma szellemi hagyatékát nemcsak a nyelvtudomány elvont kategóriái között kell néznünk, hanem — ezek mellett — az ideál magaslatáról is. A logikai és kauzális megértésen felül misztikus rokon lelki szálakon át is közelednünk kell a Septimontium és a Forum szellemiségéhez. A humanista oktatás tehát nem holt retrospekció, hanem a jelen törekvéseit igazoló, segítő, elmélyítő erőtenyező. Olyan igazság ez, amelyet már Hewart hangsúlyozott: »Gebt meinem Jungen ein klassisches Training und überlasst das andere der Erfahrung (Die Ant. 1927. 155.) Ezért tekinti a magyar pedagógiai felfogás is ezt a művelődési eszményt a jelenkor számára is irányadó programjának. Márpedig ebben a vonatkozásban a klasszikus szerzők műveinek olvastatása számunkra csak eszköz az antik emberideál eszményeinek megragadásához. A humanista nevelés értékeszméinek kifejeződését legtisztábban 1. az etikai, 2. a hazafias és történeti gondolatvilág körében szemlélhetjük, — mely kettős szempontot akarjuk az alábbiakban követni. Az így megvalósított humanista oktatás adja meg az ifjú karakternek azt a szellemi önfegyelmézést, amit a tárgyi ismeretek elmosódása után sem fog levetkőzhetni. Ha valahol, — ebben a pszichológiai értelemben megszívlelendők Horatius szavai. Quo semel est inbuta recens servabit odorem testa diu. (Epist. I. 2, 70—71.)

Az elnagyolás veszélyét elkerülendő, továbbá kiadói korlátozások, végül pedig — egyelőre legtöbb — iskolánk tantervi adottsága miatt az alábbiakban csak a római génusz örökségéről lesz szó.

Az a művelődési eszmetartalom, amely számunkra a római kultúrát, Róma ideáját jelenti, hosszú történeti fejlődés eredménye. A latin génusz — a maga-termelte etikai és politikai értékrendszer mellett — mint gyújtópontban egyesítette magában mindazokat az eszméket és alkotásokat, amelyeket az előbbi kultúrnépek kitermeltek és megvalósítottak: a keleti miszticizmust, a platonai államfilozófiát, az arisztotelesi erkölcsant, a sztoikus világnézetet, a hellénizmus művészetét és a kereszténység eschatológiáját. (Die Ant. 1927. 17.) Éppen azért Róma szellemöröksége nem elszigetelt, racionális tanok elvont összessége, hanem az önmagára eszmélt ember életrajza. Miként pedig az egyes ember fejlődése az egoista, csak önmagát látó, naívnul őszinte gyermekkorral kezdődik s csak az ifjúkorban bővül tudatos erkölcsi vonásokkal és a férfikorban szélesül ki igazi értelemben vett emberi távlatokra: azonképpen Róma lelkiisége is hármas alakulási réteget mutat. A

sarjadó nemzeteszme első századaiban Róma a túlzó patriotizmus jegyében áll; ezt váltja fel az augustusi eszmevilág erkölcsi és esztétikai térfoglalása: a humanizmus első jelentkezése a görög hatás nyomán. Majd a római nemzeti művelődésnek internacionális, általános emberivé mélyülése: a tisztult humanizmus. Ennek megfelelően vizsgálataink is három részre tagozódnak. 1. A lokál patriotizmus kora; megszemélyesítője Cato Censorius. 2. Az államforma-változás nemzet és jellemfogalma; vezéralakja Cicero. 3. A római humanizmus kialakulása Seneca erkölcsstanában.

1. A nemzeti eszme és primitív erkölcsiség feltétlen parancsainak első ösztönös megsejtője Cato volt. (Kr. e. 234—149.) Öserőtől duzzadó, kirobbanó temperamentum. A nyerseségig kemény, szögletes, kérlelhetetlen római egyéniségnek szoborba kívánczó modellja. Az ősi hagyományok kultuszának ápolója. A szabin sziklaakarathoz és az ősi itáliai parasztvérnek mindent lenyűgöző és magabizó fenségét hordozta büszke alakjában. A népi megújhódás és feltétlen nemzeti öntudat fanatikus előharcosa. A latin nyelvet ő tette irodalomképessé, s így lett a nemzeti nyelv úttörője. Harci eszköze: beszédei, fia számára készült oktatókönyve, a hazai szellem és műveltség ápoló melegágya: az Encyklopédia. (Die Antike. 1934, 239—47.) A fajaért és földjéért aggódó római cenzornak tanítóműve a *De agricultura*, mely a római ősfoglalkozásnak, a földművelésnek akar megbecsülést szerezni. Az ő embereszménye az ösztönös földszeretetnek és a katonás tettekkészségnek egybeforrása: Tehát: »disciplina domestica et militaris» szent kettőssége volt ennek a robusztus ősnemesnek vezércsillaga.

Műveit a legősibb és legsajátosabb római tulajdonság: a praktikus éleslátás jellemzi. Az élet Cato számára tulajdonképpen a józan ész gyakorlati alkalmazása, aminthogy Róma élet- és állambölcséletét az aktivitás állandó lendülete emeli a szemlélődő keleti és teoretikus görög tudományosság fölé. A római kultúrában ugyanis a görög teremtető fantázia mellett helyet kapott az életközelség gyakorlati valósága. Ez a nevelői akarat szólal meg Lucretius költészetében is: »Commoda patriae putare prima, deinde parentum, tertia iam postremaque nostra.» (I. 10, 12.) A teória nyomán azonnal jelentkezik a praxis is. Ez sugárzik Cato irodalmi hagyatékából. Hiszen minden filozófiai elmélkedésnek elsődleges célja az emberi cselekvésmód normáinak öntudatosítása, vagyis a világnézet és életmód elmélyítése. Cato erkölcsstana (*Dicta Catonis*) ilyen értelemben kilépett az elméleti tudomány légüres régióiból és — mint a lelki arisztokrácia útmutatója — életformáló igényekkel (*animi doctrina*. Cic: Cato m. XI. 35.) állt a fényűző társadalom elé. Mig tehát a görögök az etikát is filozófiaivá tették, addig a rómaiak ezt a gondosan megépített erkölcsbölcseleti rendszert a »ratio vitae» alapjaivá konkretizálták. Érvényes ez elsősorban Cato erkölcsi intelmeire. A végső,

abszolút erkölcsi értékekre hivatkozik és a római jellemhősök kódexét, a becsületes ember »vade mecum»-át a szív és ész iratlan törvénytárából állítja össze. Kiindulási pontja a fegyelmezett, nemes tetterő. (V. ö. *Macte virtute esto*. Hor. Sat. I. 2, 32.) Parainézist szerkeszt, hogy polgártársait »in via morum» megtarthassa, mert csupán így tudnak »recte, gloriose vivere et honeste mori» (Praef.) Az önfegyelmezett, meggondolt ember életszemlélete a »iustum» és »honestum» örökérvényű eszményein tájékozódik és innen nyeri egyetemes jellegű erkölcsi normáit. Ilyenek: »deo supplica; parentes arma; cum bonis ambula; iracundiam rege; nihil mentire; virtute utere; maledicus ne esto; beneficii recepti esto memor; aliena ne concupieris; illud aggredere, quod iustum est. Erkölcsi eszménye a »fortis animus» nemes fölénye és természetfeletti nyugalma. Emberi józanságából, világnézetének emelkedettségéből következik, hogy a természeti törvényeket — szinte a keresztény tízparancsolat fogalmazásában — felismeri: »Aequa diligit caros pietate parentes». Az érzékiség ellenszeréül az ösztönösség fékentartását jelöli meg: »Cum te detineat Veneris damnosa cupido, indulgere gulae noli.» Kétségtelen, hogy a keresztény bőjt szellemét és hivatását érzi meg itt a pogány római és mutat rá az aszketika örök emberi követelményére. Hiszen az igaz *bölcs* egész erkölcsi jogrendszerét kodifikálja Cato az állhatatosság, a mértékletesség ajánlásában: »Rebus in adversis animum submittere noli; luxuriam, crimen avaritiae fugito.» (u. o. 47—49.)

Intelmeinek lobogó patriotizmusa és szenvedélies rajongása az ősi, hazai eszmeörökségért sokszor olyan végletekbe űzi Catót, amelyet csak a faját féltő fanatizmus aggodalma okolhat meg. A censori tiszttség az ő keze alatt nemesült az ősi paraszti erkölcsiségek konzerváló és továbbplántáló intézményévé. Ezért Livius Catonak egész működését és egyéniségét szinte kizárólag a censorság keretei közt jellemzi. Ez az ősz patriarcha egy Temesvári Pelbártban, egy Savonarolában újjáéledő puritánizmussal akarta polgártársait a »prisca virtus» eszményéhez visszavezetni. A leghatékonyabb eréllyel küzd a terjedő fénuűzés és hivatali visszaélés ellen (orationes censoriae.) A magán- és közéleti tisztaságnak kérlelhetetlen (ille asperi animi, rigidae innocentiae) őre. (Liv. 39, 40.) Társadalmi és nemzeteszménye a kora-köztársasági becsületes, józan életforma: »priscos revocare mores; nova flagitia castigare.» (Liv. 39, 41, Cic. de or. II. 64, 261.) Ez a meggyőződés ihleti nagy kortársát, Enniust is: »Moribus antiquis res stat Romana virisque» (Ann. 500.) Plutarchos is a párhuzamos életrajzaiban a feddhetetlen Aristidessel hasonlítja össze. (Plut. Cato 18.) Ezért kifogyhatatlan a szakirodalom is a »catonische Sittlichkeit, Energie und Lauterkeit» elemzésében. Th. Birt találóan nevezi őt »das Gewissen Roms», aki mint »Modell Römer» követendő példakép volt a nagy római egyéniségek Pan-

theonjában. (Röm. Charakterköpfe 49, Leipzig 1926.)

Mindezeknek a törekvéseknek szent közössége Cato számára Róma. Kétségtelen ugyanis, hogy az etikai gondolkozás irányát a nemzeti hagyományok is befolyásolják. Rómában éppúgy mint Spártában az erkölcsi érték fogalmának külső hordozója a haza. Ebben a tekintetben mutat Cato és a mi Széchenyink nagy hasonlóságot. Cato is fajtajának ostorozó inspirátora. Az Origines c. művében folytatja ezt a nemzeti lelkiismeretvizsgálatot. Népének megváltását az ősi, nyersségében is impozáns jellemfogalomnak újjászületésétől várja. Hiszen a latin néptörzs egyik ágát: a szabint spártai hajtásnak tartja. (V. ö.: Peter: Hist. Rom. Fragm. I. 51.) S így szabin közvetítéssel a spártai jellemfogalom plántálódott a latin egyéniségbe. (Sabinorum mores... populum Romanum secutum esse.) Ez a »severa disciplina» pedig csak a »duri parentes» szent öröksége lehet (u. o.) A római embereszménynek ezt a legendás megtestesülését látja Cicero Catóban. (De off. II. 25.) A szigorú rómaiság szellemét hangsúlyozza jellemzésekor Livius is: »asper ingenio». Személyiségét a »virtus» és »prudentia» nemes ötvözte adja. Alakja egy évszázadnak sűrített történelme — de az ideál vonzó magaslatán: »omnes patricios plebeiosque Marcus Portius longe anteibat, in hoc viro tanta vis animi ingenique fuit, ut quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturum fuisse videretur.» (Liv. 39, 40.)

Főképp maradandó az a szempont, ahogy Cato a római népközösséget, mint erkölcsi felelősségű testületet, és a »civis Romanus»-t, mint a társadalmi és egyéni kötelességek alanyát: a »pietas, virtus, gravitas, constantia» hordozó hősét látja. Hazafiúi erkölcsstanának mindvégig lényeges eleme marad az egyéniség belső rétegeiben összeforró »elv és jellem». Márpedig az emberi és nemzeti értékeknek ez az organikus szellemi egysége és transcendens alaphangja túlmutat Cato korának pogány felfogásán. Erkölcsi emelkedettsége a keresztény etika tételeinek megsejtését juttatja eszünkbe. Ezért tekintjük Catót a római kultúra fejlődésének mérföldjelzőjeként. Ez a robusztus egyéniség, mint ősnemes római patricius és cenzor egy patriárcha küldetéstudatával száll síkra, a kalmár görög és pún szellem beszűrenkezése ellen. Ör helyét csak Karthagó pusztulása, illetve a görög eszmevilág emberformáló erejének felismerése után, öreg korában (Cato senex) hagyta el.

Az arisztokratikus köztársaság vérbeli gyermeke ő, aki tanúja volt Róma diadalmas hódításainak, Itália határain túl is, sőt élete szimbólikusan egybeesik azzal a kilencven esztendővel, ami alatt Róma világuralmát megalapítja Siciliától kezdve Karthagón és Korinthuson át egész az Attalidák birodalmáig. Ez az imperialista politika pedig nem más, mint a nacionalizmusnak (nemesnek hitt) önzése. S a szélsőségesen patrióta Catónak gondolatvilága és eljárása abból magyarázható, hogy ő a kialakuló

imperium Romanum határait és az életerős római nemzeteszmet azzal a tudattal terjesztette, hogy abban — a hatalmi expanzió mellett — idealisztikus értékvonás is rejlik. Ez pedig elsősorban az ő fanatikus hite Róma kultúrfelsőbbségében, nemzeti öserejében, civilizáló, nevelő, szervező missziójában. Az a nemzeti társadalom, amelyhez Cato szólt, patriarchális és arisztokratikus volt. Ebben tehát természetes talajra talált Cato politikai eszménye: a »Roma sacra» és »Imperium Romanum» összeolvadása.

Cato műve nem etikai rendszer, hanem a gyakorlati élet adottságaiból szervesen kisarjadó nevelői akarat. Ő nem az *erkölcsi jó* fogalmát fejtegeti, nem a morális alaptételeknek kritikai boncolását adja; nem bölcséleti absztrakt eszméket tisztáz és osztályoz. A római élet valóságaira szegezi szemét. A filozófia és élet szintézisét valósítja meg. Cato vállalta először magára a római élet-egység, tetterő és erkölcsi felösztönzés nagy feladatát. Ő a »virtus» és »pietas» ápolásán nyugvó eszmeközösség megalapítója.

Végezetül még két szempontot kell kiemelniünk. Cato út-törője a római népi moralitásnak; alkotása tehát nem befejezett. Egész, hanem csupán alaplerakás és iránymutatás. Erkölcstana nagy utat tett meg Marcus Auréliusig terjedelemben és emberi mélységben egyaránt. Másodszor pedig a Catóra vonatkozó filológiai kérdésben álláspontunkat és megítélésünket Cato reális életoéljához, a helyzet egykorú adottságaihoz kell szabnunk. Ő nem eredeti eszméket felszínre-hozó bölcséleti elmélkedő, hanem nemzetnevelő. Nem a spekuláció, vagy az elvont doktrína embere; tanai a gyakorlati erkölcstan légkörében születtek. A hellén intuitív meglátások után ő már az elvek aktív szervezésének, alkalmazásának, tehát a megvalósításnak hőroza. A nagy görög elmélkedőkkel megegyezik abban a hitében, hogy a kultúrténuezőknek egyéni, népi vonatkozásai, sőt kötelességei vannak. De Cato a görög szellem színes romanticizmusát a praktikus római tógába öltözteti. Ő tehát nem az öncélú filozófiai Rendszer kedvéért él, hanem az Élet számára foglalja le a teória eleven energiáit. Ha tehát keveset is jelent az elméleti filológusnak mint eredeti szerző, annál többet mond a pedagógusnak mint gyakorlati nemzetnevelő.

2. Róma ember- és államszemlélete új szint és hangot kapott Ciceró műveiben. Ezt a megváltozott életérzést a századfordulónak az a nemzedéke készítette elő, amely itáliai tanulmányait rendszerint egy görög főiskolán tetőzte be. Innen többször hoztak magukkal egy-egy rétor, bölcselőt, de elhozták magukkal minden esetben a hellénizmusnak, az egyre általánosabbá váló görög kultúrának kitárgult emberértelmezési szempontjait: a humanizmusnak az egyéniségben feloldódó, individuális alaptényezőit. S azért lett Ciceró a legeggyetemesebb hatású római író, mert bölcséleti munkáiban ő kísérelte meg ezeknek a forradalmi eszmeáramlatoknak

kiegyeztetését a konzervatív római hagyományokkal. Irodalmi örökségében tehát a görög-római kultúra első elvi szintézisét bírjuk.

A szellemforduló idején az individuális emberábrázolásnak első jelentkezése C. Nepos életrajz sorozata: De ducibus excellentibus, De viris illustribus, melyek a személyiségrajzolásnak kezdő, naiv, de erkölcsi motivumokból indított próbálkozásai. A korszak egyik legkarakterisztikusabb emberpéldánya uticai Cato. Életének központi gondolata a res publica szolgálata volt. »Vir sanctissimus, fortissimus, amicissimus rei publicae.« (Cic. De domo. 8, 21.) A római hazafi ideálját benne látta Cicero: »optimus civis«. (Pro Sest. 5, 12). A stoikus életnézet meggyőződéses hitvallója, majd vértanúja: »perfectissimus Stoicus; Omnium gentium virtute princeps.« (Cic. Phil. XIII. 14, 30.), aki az elvhűségnek és jellemerőnek monumentális példáját adta (Sall. Cat. 37. Vell. Pat. 2, 35. Luc. Phars. 2, 380; M. Gelzer: Cato Uticensis. Ant. 1934, 59—91.)

Ennek az ösiveretű római jellemnagyságnak, az »animus excultus«-nak (Att. XII. 46.) összetevőit akarja Cicero metafizikai elemekre bontani. A lelki kilínomultságnak legfőbb megjelenési formáit ő a »gravitas, lepos, facilitas, observantia, mansuetudo, comitas, animi magnitudo« (Att. IV. 6, 1.) értékrendszerében pillantja meg. Gazdag irodalmi örökségét tanulmányozva fogható közelségbe kerül hozzánk az a meglátás, hogy Cicerónál már módosul a catói embereszne értelme. Ami az ő gondolkozásának és nemzetszemléletének sajátosan egyéni és emberi jelleget ad, az a *humánnum*. Erkölcsi látásmódja tehát a catói hagyományok mellett más (hellénisztikus, sztoikus) forrásokból is táplálkozott. Így alakul ki benne a humanitás több dimenziójú tartalmának meghatározása; Humanitatis est aliorum consulere commodis (Quint. I. 1, 57.) Sőt a helyes cselekvés normáit is a humanitás jelenti. (De or. II. 85.) Ez pedig elsősorban a lélek lemérhetetlen energiája és nemes készsége: ingenuae artes, quae de naturis rerum, de hominum moribus, de rebus publicis dicuntur. (U. o. v. ö. Schniedewin: Die ant. Hum. 31.)

Ebből következik, hogy Cicero érdeklődése felöleli az etika és esztétika, a pszichológia és állambölcelet minden mozzanatát. Műveltségünk kánonszabályzatának alaptételeit nagyrészt ő kísérelte megfogalmazni. A római észjárás pragmatizmusával ábrázolja az államépítés hőseinek, a katonapolitikusoknak lelki alkotát és vezérlő eszményeit. Történetfilozófiai elmékedéseiben a politikai geometriának római axiómáit elemzi; bölceleti dialógusaiban pedig az emberi élet- és cselekvésmód örök kategóriáit egyikszik természetfelettivé nemesíteni. Cicero tehát nem szak tudományos keretek között mozgó filozófus, hanem gyakorlati polihisztor. Vizsgálódási iránya nem annyira mélységekből hatol, mint inkább széles távlatokat ölel fel. A római államférfiúi böl-

cseség és szervező készség lelki természetrajzát állítja össze. Fejtegetései szerint sokszor nem a képzettség terjedelme, hanem a józan ész világos lényeglátása a döntő. Munkásságának célja a teremtő, szervező római élet: ez pedig elsősorban nem teória, hanem praxis. Nem önmagáért a rendszerért alkot; nem elvont fogalmakban gondolkozó filozófus, hanem az »ars vivendi« életre-keltetője. Moralista elvei az »ornatus vitae« (de off. I. 27.) vezérkönyvét jelentik. Központi gondolata az erkölcsi jó: »honestum animi viribus efficitur.« (u. o. I. 23.) Jellemanalízise a *becsületes élet* elvhűségét domborítja ki: »quam sit turpe diffluere luxuria et delicate ac molliter vivere, quamque honestum parce, continenter, severe, sobrie« (u. o. I. 30.)

Az erkölcsi személyiség tudatos kibontakozását az igazságosság elve segíti elő: »iustitia, in qua virtutis est splendor maximus.« (u. o. I. 7.) Még ha kötelességeink ütköznének egymással, akkor is az »officia iustitiae« teendők előre (u. o. I. 43.).

A római »virtus« fogalmát nem akarja Cicero beleszorítani Epikuros szűk »beate vivere« kényelmes keretei közé. Hiszen »virtus per se expetenda« (de fin. I. 7. 7, 25, 13, 42.). Ennek alap-elemeiként — a kereszténység későbbi sarkalatos erényeit — jelöli meg: »iustitia, sapientia, temperantia, fortitudo« (u. o. I. 16., 49—50.) A jellemesség hordozója a természetfeletti értelem-ben vett: »animus.« Benne fejeződik ki az ember vágya a tökéletesség után: »Ad maiora quaedam et magnificentia... nati sumus.« A lélek az önfegyelmező akarat alanya: »moderator cupiditatis«, továbbá a fársas érintkezést szabályozó etikai érzék: »ad humanam societatem iustitiae fida custodia«. Épen ebből következik az az ősi meggyőződés: »quiddam caeleste et divinum inesse animo«. (u. o. II. 34, 113—114.) Ezért a lélek igényei túlmutatnak a földi mulandó értékeken: »caelestia semper spectato, illa humana contemnito.« (Somn. Scip. VI. 12.) Ezzel együtt jelentkezik a lélek halhatatlanságának megsejtése is: »ut in aeternam et plane nostram domum remigremus.« (Tusc. I. 118.) Sőt a túlvilági jutalmazás gondolatához is közeljut: »aeternam domum contueri, nec in praemiis humanis spem posueris« (u. o. VII. 17.) Így a humanista emberszemlélet kiindulópontjaként szegezi le: »animi lineamenta sunt pulchriora, quam corporis«. (u. o. III. 22. 75.) A lélek emberfeletti kivirágzása pedig az erényes élet: »quid est virtute divinius?« (u. o. III. 22, 76.) A lelkiség az ember igazi éltető erőforrása: »fragile corpus animus sempiternus movet.« (Somn. Scip. VIII. 18.) Az ilyen lelkületet illeti meg a »gravis, magnifica, constans« elnevezés (u. o. III. 22, 75.). Kétségtelen tehát, hogy Cicerót a sztoa erkölcsfilozófiája ragadta meg legmélyebben, mint amely a maga szigorú, férfias keménységével a legközelebb állt a római karakterhez.

Cicero humanizmusának egyik leggyakorlatiasabb irányú megnyilvánulása a De amicitia c. munkája. A lelkek egymásratalálá-

sának pszichoanalízise. A nemes barátság alapja a szeretet és áldozatos kötelességérzés. Ilyen karakterológiai alapon a barátság lelki közösséggé mélyül. Lényegadó jegyei: »probitas, fides, caritas, veritas, virtus... sine qua amicitia esse non potest.» (27, 404.) A távolabbi emberközösséggel és önmagunkkal szemben való kötelességeinket belső motívumok irányítják. Így emelkedik apogány erkölcsbölcselet az egoista világnézet fölé, amikor az altruizmus magasabbrendűségét felismeri: »beneficium ad singulos, beneficium ad universos.» (de off. II. 21—25.)

A római értékeszme fejlődésében több szempontból elhatároló fontosságú a cicerói élet- és emberkép. Itt ismerkedünk meg emberekkel, és dolgokkal, amelyekből a sorsproblémák belső szerkezetét és a lelkiség alaptípusait fejthetjük ki. Irodalmi alkotásai az emberi érzés- és gondolatvilágnak, egy mindenre reagáló tanult főnek és kifinomult kedélynek megkapó megnyilvánulásai. A humanitás célját abban látja, hogy az emberi élet számára örök- és általános érvényű szabályokat állítson fel. Főképp nagy érdeme Cicerónak az emberi szolidaritásérzés megfogalmazása, hiszen ennek hiányában az emberek »inter se confusi sunt.» (de leg. fr. 2.); továbbá figyelmeztet az örök természeti parancsra: »ad diligendos homines»» (u. o. I. 43).

Cicero nevéhez fűződik az állampolgári és emberiségi eszme összeegyeztetése is. A sztoikus nemzetértelmezés kozmopolitizmusa ugyanis rávetette árnyékát a patriotizmus fogalmára is. Cicero — bár a sztoikus világnézet alapján áll — mégis ennek a rendszernek a *hazáról* alkotott elvét a praktikus római elme értékszűrőjén át fogadta el. A sztoa nemzetközisége Cicerónál öntudatos nacionalista színeket kap. Cato korának elzárkózó nemzettudata, a »mos patrum» szigorú öröksége görög és keleti átértékelésen megy ugyan keresztül, de ez csupán szingazdagodást és nem elfakulást jelent. Hiszen épen a nemzeti tulajdonságok megőrzéséhez — M. Mühl. valószínűnek látszó feltevése szerint — szükséges a jól bevált idegen kultúrkincseknek mértékletes átvétele, hogy ezáltal széles, emberi horizonon nyugvó nemzeti műveltség és öntudat alakuljon ki. (V. ö.: Die antike Menschheitsidee 72—74.) Ennek következtében tehát Ciceróban a rómaiság eksklusiv tudata csupán szelidül és a humanizmus jegyében megtisztulva elmélyül: »quia patria est parens omnium nostrum». (de or. I. 196.) Miként a szülő a családot, úgy a haza a nemzet-családot egyesíti belső közösségben: »omnes omnium caritates patria una complexa est». (de off. I. 17, 57.) A nemzeteszme azonban elsősorban a cselekvő hazaszeretetből táplálkozik: »nulus (est) patriae consulendi modus aut finis bonis» (de rep. IV. 7.) Gyakorlati filozófiai alapon elemzi Cicero az állam erkölcsi világát, célját és a hazafiúi eszményt a becsületes és kötelességtudó állampolgár öntudatosságában érzi kiteljesülni. »Immortalis (est) animi mentisque substantia et bene merentis de republica patriae

custodibus lucida et candens habitatio debetur.» (u. o. IV. 3, 3, továbbá Phil. XIV. 12.) A gondolat ősi, de a sorrend megállapítása római: a nemzeten keresztül jutunk el az igazi embereszmé átértéséhez. Az egyes ember felelősségteljes viszonya az államközösséggel szemben transcendens forrásokból táplálkozott és így tudott Rómában olyan ritka-nemes gyümölcsöket teremni: »Omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur.» (Somn. Scip. III. 5.) Ennek az áldozatos hazaszeretetnek állít emléket a polgárháború hősi halottainak felidézésekor: »Sanguinem pro vita, libertate, fortunis populi Romani pro urbe, templis deorum immortalium fundere» (Phil. XIV. 14.)

Nem lehet célunk a jelen vonatkozásban Cicero világnézetének teljes ideológiai felmérése, csupán helyét akartuk megjelölni a római embereszmény és nemzettudat kialakításában. Új életképet rajzol ő kortársai elé; elmélyíti és szélesebb alapokra fekteti az ősi etruszk-szabin-latin vér- és lélekközösség mítoszáét. Korának sajátos körülményei más cselekvésmódot és világnézeti állásfoglalást tettek szükségessé, mert hiszen a birodalom életakaráának iránya és tartama lényegesen gazdagodott. Művei új és egyetemes kifejeződései az ősi emberi vágnak: önmagunk megismerésének. Ugyanakkor azonban előkészítői egy politikai és kulturális átalakulásnak: az aranykori művelődés szellemi alapvetését Cicero végezte el. Termékenyítő eszmei kihatásait szemlélhetjük a vergiliusi, horatiusi költő-öntudatban, az írói hivatásnak missziószerű értelmezésében. De fellelhető mint küldetési öntudat és országépítő törekvés Augustus államberendezésében és politikai hitvallásában is. A görög »uralkodói» ideálnak vonásait Cicero ismertette meg a Palatium uraival s így rajzolódik ki Augustus előtt az »optimi status auctor» követendő alakja. (Suet. 78.) Császári tevékenységének és közjogi rendelkezéseinek alaphangja: »libertate omnes pares, dignitate unus princeps.» Augustus belpolitikáját, kultúrtörténelmi helyét és fontosságát a vallás- és erkölcsvédelmi törvények jelölik meg. Házassági törvénye, továbbá a gyermektelenek öröklési jogának megvonása tulajdonképpen a mai család- és nemzetvédelmi törekvéseink előfutárának tekinthető. (V. ö.: Ferrero: Das alte Rom. 478.)

Ezeknek a törekvéseknek lesz népszerűsítő propagálója az irodalom irányzatos eszközeivel és a közfelfogás céltudatos formálása által Vergilius, Livius és Horatius. Vergilius a nemzeti és vallásos ősrómai hagyományok költője. Livius történeti alkotása a »prisca virtus» életáramába igyekszik kortársait újra bekapcsolni Róma hősi eposzáának vázolásával. Augustus reformjainak legegységesebb hatású terjesztője a római ódák fenséges ritmusain át Horatius volt. Ezekben a költői vezércikkekben a »Mursarum sacerdos» komoly puritánizmussal mutat rá az igazságos, feddhetetlen, megelégedett, hősi, nemes, áldozatos élet feltét-

len parancsaira. Levelei, szatirai az erkölcsi harmóniának, az emberi és társadalmi etikának visszfényei. A bölcs lelkület természetfeletti derűjét, nemes megelégedettségét, belső egyensúlyját, tehát »verae numeros, modosque vitae» (Ep. II. 2, 144.) a humanitás lényegadó tartalmát teszi nemzeti lelkiismeretvizsgálatának központi kérdésévé: »quae sit natura boni summumque quid eius» (Sat. II. 6. 76.) Horatius a régi nagyság, egyszerű élet és római tetterő keltegetője. (V. ö.: Sat. I. 9, 59.) Ezt idézi Varro, mikor visszatekint a »viri magni maiores nostri» (Re rust. II.) embeerszményeire. A történelem intuíciója az ő köbevésett nemzeti öntudatukban kristályosodott ki az »imperium Romanum» fenntartó etnikájává. A rómaiság szilárd tudata bennük jelölte meg a nemzeti erőfeszítések célját és értelmét: »qui optimi animati erant.» (Sat. 63.)

Az augustusi kornak éppen ebben a keresési vágyában kell látnunk az antikvitás eszmevilágának művelődéstörténeti fontosságát. Ez a kultúra nem szemlélődő, sztatikus jellegű volt, hanem dinamikus kihatásai későbbi korok szellemiségét készítették elő. Hiszen irodalma és művészete, tudománya és politikája a humanitás őserőiből táplálkozó *civis*-t szolgálta, akinek egyéniségét a »virtus» és »pietas» elegyedési aránya határozza meg.

Miután a tapasztalati pszichológia az emberi lélek ilyen összetevőire rámutatott, gyökeret vert római földön a görögségtől átplántált személyiségrajz és jellemábrázolás kultusza. Plutarchos a meghonosítója ennek a tapogatózó egyéniség-analízisnek. »Párhuzamos életrajzai»-ban naiv életszemlélettel, távol a modern karakterológia módszereitől, nem a történeti kriticismus szempontjaiból, hanem a görög nevelői akarat, a *paideia* örökségeként megkísérli az új humanitáseszményt a való életbe kivetíteni. Szereplése már átmenet a római értékeszme utolsó fejlődési korszakába: a humanizmusnak általános emberi vonatkozásban való kiteljesüléséhez.

3. Ez a fokozat tekinthető az előkészítő tézis és antitézis után a szintézisnek. Hiszen a császári nevelő: Seneca, a filozófus-császár: M. Aurelius és a proletárproféta: Epiktetos már igen közel férköznek a vallás erkölcsi értékrendszer belső szövevényéhez. (V. ö.: Alleram Gy.: Seneca erkölcsbölcselete. Brest 1907.)

Seneca életének egyes misztikusan értelmezett körülményei az újabb szellemű történetírás levegőjében reális színeket kaptak. Bölcseleti tételei a sztoa merev dogmatizmusán több helyen rést ütöttek s így Seneca sikeresen kísérlete meg az elméletet a valósággal kiegyeztetni. A császárság első századában ugyanis a morális irányzatú sztoicizmus már teljesen rányomta bélyegét a római erkölcstanra. A sztoikus embereszmény kitermelője a görögség volt, de ennek a lélekformáló akaratnak, mint moralitásnak öntudatos életművésze a római nép lett. A tan elvi alapon való

rendszeresét pedig Seneca műveiben találjuk meg. Seneca vállalkozott először arra, hogy az emberiség összességét a maga teljességében: tartalmi mélységeiben és plasztikus külső adottságai-ban nézze és ábrázolja.

Teognózisa a maga pogány körülhatároltságában is a keresztény teológia isten-attributumait fejtegeti (Ep. mor. 102, 29; 95, 47; 83, 1; Vita b 20; 5; Benef. I. 1, 9; II. 29, 4, 6; Prov. 1, 5; 2, 6; Clement. I. 5, 7.). A test és lélek viszonyát is a természetfelettség szempontjából igyekszik felmérni. A test: »custodia et vinculum animi.« (Cons. ad. Helv. 11, 7.). A lélek számára a halál újjászületés egy nemesebb élet feladatainak megvalósítására. (Ep. mor. 102, 23.). A pszichológia így kapja meg sajátos aszketikus jellegét, mely egyenes folytatása az ós-sztoikus hagyományoknak: »Sacer spiritus observator et custos... dat consilia magnifica et erecta. In unoquoque vivorum bonorum... habitat deus.« (Ep. mor. 4, 12.) Ebben az erkölcsbölcséleti rendszerben a »virtus« az akció lendületében jelenik meg. Senecánál élet és elmélet, forma és tartalom egyaránt a belső meggyőződés és külső megnyilatkozás egybeolvadása. Eszménye a »bölcs ember« lelki nyugalma (tranquillitas.) Az út ehhez az erényes élet és tisztult öntudat mérföldjelzői nyomán vezet. Világító fáklya pedig az *életsegítő*, bölcséleti eszmélkedés: »Philosophia et contemplativa est et activa: spectat simul agitque« (Ep. mor. 95, 10.) Ez adja meg az életmód emelkedett szempontjait, s ez jelenti mint »pars parainetica« a lendítő impulzusokat. Innen méríthetők az élet különleges viszonyaira vonatkozó gyakorlati szabályok, melyeket az elméleti alapelvek mélyítenek el. Az erkölcsi élet törvényeit (vitae praecepta beatae) Seneca cselekvésmódunknak a legfőbb jóhoz való viszonyából vezeti le. Bölcséleti rendszerének központjában a »perfecta virtus« fogalma áll. (Ep. mor. 318.) Ennek megnyilatkozási formáját fedezi fel Regulus, Cato, Rutilius, Sokrates emberfeletti jellemerejében. (Calix venenatus Socraten transtulit ex carcere in caelum.) (Ep. mor. 67, 7.) Az erénytudatban megnyilvánuló bölcsesség megtestesítőjét nevezi Seneca »generosus«-nak. (Ep. mor. 44, 5; Prov. 4. 12.) Az erkölcsi cselekedet értékének fokmérője a szabad akaratlan alapuló elhatározás: »nemo peccat invitus. Omne honestum voluntarium est.« (Ep. mor. 66, 16.)

Ezen sarkalatos erények alapján emeli Seneca a pogány aszketikának soha felül nem mult piramisát, s itt láthatjuk a humanizmusnak örökre változatlan morális tartalmát. Seneca ugyanis a maga etikájának elefántcsonttornyát ugyanazokból az erényekből építi ki, amelyeket számunkra Péter apostol kösziklája jelképez: állhatatosság (constantia, perseverantia), hűség (fides), türelem (patientia), emberiesség (humanitas), becsületesség (frugalitas), önmérséklet (continentia), bőkezűség (liberalitas), nyáj-ság (comitas), előrelátás (providentia). Számos helyen tesz

hitet arról, hogy mennyire értékeli az erényesség életalakító, fel-
emelő hatását. (Ep. mor. 17, 3; 41, 4; 44, 5; 66, 2—4; 57, 16;
79, 17; 92, 3;). Embertársainkhoz való viszonyunkat a humanitás
fenkölt nemességével állapítja meg: »communi bono operam dare,
adiuvare singulos.» (Otium I. 4.) Ez a tevékeny altruizmus —
bár eredetileg a sztoikus testvérközösségre volt szabva — hozza
meg Senecában a római humanitás betetőzését: »alteri vivas oportet,
si vis tibi vivere». (Ep. mor. 48, 2.); kicsúcsosodását pedig
az ellenségszeretben szemlélhetjük: »opem ferre etiam inimicis
(o. u. és Vita b. 24, 3). — Ennek következetes megvallása és
megvalósítása által lesz a jótett és háládatosság (Benef. IV. 12, 1. és Ep. mor. 81, 20.) a kölcsönös emberi közeledés meg-
nemesítője és a bizalom alappillére. A pogány egoizmus tehát
felmérhetetlen utat tett meg Seneca tisztult embereszményéig:
»Homo sacra res homini.» (Ep. mor. 95, 33). Ennek az elvnek va-
lóraváltója a jótékonyság, melynek legfennköltebb pogány evan-
géliumát körültekintő beleéléssel Seneca szerkesztette meg: »Bis
dat, qui cito dat; beatius est dare quam accipere.» (Ep. mor. 81,
17, 81, 40; 90, 40. V. ö.: továbbá Bartók: Az erkölcsi értékesz-
né tört. I. k. Szeged, 1926. és Th. Birt: Zur Kulturgeschichte Roms.
1911. Quelle & Meyer.)

A jótett önmagában hordja jutalmát, hiszen olyan adomány
ez, melyet istennek hozunk. (Benef. 7, 29.) In der Lehre Senecas
erfährt der Humanitätsgedanke eine weitergehende Ethisierung,
Vergeistigung, und wohl auch Verinnerlichung». (Mühl. i. m. 86.) S mindez a kereszténység tanítása nyomán fog természet-
felettévi magasztosulni, de kétségtelen viszont, hogy az a lélek-
formáló akarát, mely Senecát elmélkedéseiben vezette, nagyon
közel jutott az *erkölcs* felsőbbségének átlátásához. Erre vall a
szellem önértékűségének felismerése és a belső neveltség: az ön-
uralom parancsának átérzése (potentissimum esse, qui se habet in
potestate. Ep. mor. 90., 34.) A császárkor elpuhult társadalmában,
a cinikus civilizáltság csillogása idején, mikor Róma fölött az er-
kölcsei szikza veszélye lebegett, Seneca fellépése érthető módon
fellobbantott a mélyebben érző lelkekben egy régóta lappangó vá-
gyat: A sztoikus bölcsek által magasztalt *ataraxia*, lelki vissza-
vonultság honvágyát. Az igazi bölcs szemében ugyanis a lélek
zavartalan, fennkölt nyugalma az életeszmeny. Ezért tekinti az
erkölcsi rend kórokozó méltalynak (morbi animi) a szenvedé-
lyeket. (Ep. mor. 106, 6.) Az *ataraxia* ritka kincsét pedig a szen-
vedélyek letörése biztosítja. Ezen a téren túloz Seneca, mikor a
sztoikus tanítás nyomán a lélek minden hullámlását, nemes fel-
indulását vagy patetikus kitörését elitéli. Így a kiegyensúlyozott
bölcset a feltétlen lelki nyugalom, a közéleti tevékenységtől és
belső emóciókkal járó szerepléstől való visszavonultság (apathia)
jellemzi. Az egyes ember, a *homo* problémája ezért kerül elébe Se-
necánál az *állam* politikai, közjogi továbbá társadalmi állapot-

rajzának és kritikai vizsgálatának. Az ő humanizmusa szerint tehát egy jó ember többet ér, mint egy nagy államférfi. Hiszen a sztoikus bölcsék az általános emberi testvérközösségről (*societas hominum*) (de off. I. 7.) álmodoztak. (V. ö. Diog. L. VII. 4, 131 és Ep. mor. 28, 4.). Ez a másik pontja a sztoának, ahol az egyoldalú filozófiáját viszont a későbbi nacionalizmus módosította. Az emberi művelődés szempontjából azonban meg kell állapítani, hogy Róma patriotizmusa és a sztoa széles horizonú embereszménye (*societas universalis humana*) az a két nemes fém, melynek helyes ötvözetéből a mai nacionalizmus és humanizmus eszméi formálódnak. Senecában már a hellénizmus internacionalizáló erejének hatását érezzük, mely a szűk patriotizmust szélesebb alapokra fekteti: vagyis meghezza az igazi értelemben vett humanitás történeti megtestesülését. Seneca erkölcsbölcseleti rendszerében eszerint az *individuum* fogalma a bölcs egyéniség tartalmi köntösében jelenik meg.

Mindezekből kétségtelen, hogy Seneca magát a bölcsélet *moralis* művelőjének érzi. (Ep. mor. 106, 2.) Mivel pedig célja a lét és a humanitás végső elvi kérdéseinek tisztázása által az emberi boldogság (Ep. mor. 88, 7.), a filozófiából nem filológiát akar csinálni, hanem gyakorlati élettudományt (Ep. mor. 101, 23.). Számára a filozófia emberformáló erőtenyező: »*philosophia bonum consilium est*» (Ep. mor. 31, 1), mert a filozófus nemcsak tanítója az igazságnak, hanem tanúja, sőt vértanúja is (*testis et martyr*. Ep. mor. 96.). Nem fogalmakban gondolkodó filozófus ő, hiszen meggyőződése: »*vivere militare est*» (Ep. mor. 96, 5.) Épen ezért a »*bölcs*» életirányát is az eszménykeresésben véli megjelölhetni: »*per operosa atque ardua sursum*» (u. o.). A szellem üres tétlenségét a »*putida quies*» ernyesztő hatását a sztoikus bölcs látószögéből igyekszik nézni (u. o.)

Ez a lelki fegyelmeyeztettség, az akaratéronék ez a foka domborodik ki Tacitus jellemzéséből, mellyel Senecát halálában elénk állítja. A sztoikus eszmevilágban nevelődött elszánt férfi (*interitus*) keménységével és Sokratesre emlékeztető rendületlenségével néz szembe a halállal. Így hagyta barátaira a legnemesebb örökséget: »*imaginem vitae suae*» (Ann. XV. 62.), s így lett Seneca a klasszikus kor egyik legáltalánosabb hatású erkölctanítója. Magasztos etikai felfogása, elveinek és világnézetének emelkedettsége nagy népszerűséget biztosított neki az ókeresztény egyházatyák előtt is. (V. ö. Holzherr: Der Philosoph L. A. Seneca.)

A kalokagathia embereszményét, az etikai jó fogalmát a görögség elméletileg rendszerezve felvázolta, a megvalósítás és gyakorlati kivitel felé azonban a rómaiak tették meg az elhatározó lépéseket. De hiányzott világnézeti tisztánlátásukhoz a kinyilatkoztatás tűzoszlopa, a kereszténység transzcendens erőforrása, ezért — főleg természetfölötti téren — életszemléletükben és erkölctanukban sok a kezdő botladozás és tapogatózás. (I. Scipiók,

Laelius, Cato, Titus, Hadrianus). Hiszen még Seneca is hajlamos az erényt a boldogsággal azonosítani. Sőt ez a kifinomult érzékű pogány bölcsele, az erkölcsi világrend távlatainak ez az emelkedett-lelkű szemlélője sem tudta a megismert igazságot életében — nélkülözve a transzcendens világ lendítőerejét — maradéktalanul megvalósítani. (Ep. mor. 7, 1; 63, 14;). Az észnek logikai fényét még nem lobbantotta fel a természetfeletti inspiráció. A metafizikai élet és világnézet kapuját csak a kereszténység nyitotta meg, de a maradandó értékek után kutató római lélek már szintén a »porta caeli« felé irányította lépteit. Náluk ezért ne a cél elérését, hanem csupán a célnak kutatását és kitartó megközelítési vágyát nézzük. Amint pl. a görögöknél az *erosz* magánviselte az *étosz* természetfeletti erejét, úgy a római életben is az *amores* kilengéseit a *mores*, vagyis a latin karakter alapvető vonása: az erkölcsi fegyelem egyensúlyozta. Seneca lángelméje is sokszor olyan tiszta magaslatoakra emelkedett, hogy egyes tanai rokonságot, hasonlóságot mutatnak a kereszténységgel. Ez magyarázza meg azt, hogy sokáig szent Pál barátjának tartották, továbbá külföldön és hazánkban »Seneca Christianus« címmel műveiből egyházi férfiak erkölcsnemesítő lelkiolvasmány-gyűjteményt állítottak össze. Ő tehát a görög elméletnek gyakorlati átültetője, s így az ősi emberi vágyat: az igazság kutatását — a hellenisztikus és keleti misztériumvallások összefogásával — a Táborhegy túlvilági magaslatai felé segítette.

Az ősrómai erkölcsértelmezés, mely a görög racionalizmusból sarjadt, meg-megcsillan az egyházatyák tanaiban is (pl. Seneca: De vita beata 26, 1—7; Ep. mor. 80, 7; Benef. 71, 7; V. ö. Friedländer: Darstellungen aus Sittengeschichte Roms.)

Cato ösztönös megsejtője, Cicero világos megfogalmazója, Seneca, majd M. Aurelius és Epiktetos az öntudatos felmérői ennek a római talajon kisarjadt ősi humanista programnak: »Hominis est propria veri inquisitio, atque investigatio«. (De off. I. 2, 5.). S ennek az igazságkutatásnak központjában az ember áll az ő testi-lelki, politikai és társadalmi, művészeti és tudományos, nemzeti és kozmopolita törekvéseinek sugártörésében. Az ilyen értelemben felfogott humanizmus telítette a római eszmevilágot erkölcsi idealokkal és magasabbrendű értékszemlélettel: »Vitam impendere vero«, — jelöli meg ezt az életcél-t Juvenalis. (Sat. IV, 9.)

Az antiquitás lelkületéhez és eszmevilágához csakis az egységszenlátásnak ezzel a módszerével, a szünopszis mélyreható szemléletével és sok beleelől kegyelettel férközhetünk. Csak az marad mindig aktuális — Goethe szerint — ami nem a mindennap követelményeinek kielégítésére készült. A római kultúrában pedig ez az elem: a humanitás nemes talajából táplálkozó erkölcsi aktivitás. Ezért volt az actiumi csata a nyugati kultúra győzel-

me, mert a pax Augusta nyugalmas szellemi légköre segítette elő a catói és cicerói vetés belső kiérését. Így lett ez a kultúra ihletője és centruma a keresztény tudomány- és államberendezkedésnek. Hiszen egy Ambrosius, Dante ezt a cselekvően felfogott ember- és államértelmezést tette a keresztény világnézet alapjává. S míg Athén, Jeruzsálem, Babylon (civitas terrena) kihűlt holdakként keringenek tovább a közép- és újkor művelődésének égboltján, addig Róma éltető és melegítő napjává tudott lenni — a kereszténység által megnemesült humanizmusával — a mai kultúrvilágnak. A katolicizmust pl. ilyen értelemben is *római*-nak nevezhetjük. Augustinus a *De civitate Dei* II. könyvében tárja fel Róma előtt a halhatatlanság feltételeit: a pogány Virtus és földi Iustitia töltekezzék a kereszténység erőtenyezőivel, és akkor Juppi-ter ígérete (imperium sine fine dedi... Aen. I. 279.) jelképes valósággá lesz a művelődéstörténeti vonatkozásában.

Az antik kultúra tehát több mint történeti érdeklődés tárgya. Ez a lélek és szellem első önmagára-ébredése. Közvetítője pedig elsősorban a humanista oktatás. A nevelői rend hivatástudatán fordul meg tehát, hogy ne teljesedjen be Juvenalis vádja a »vana sterilis xue cathedra«-ról (VII. 203.). Ha ugyanis az ifjuság ezt a szellemet viszi magával, akkor bizonyára nem következik be Schopenhauer pesszimista proféciája: »Lebe wohl Humanität, edler Geschmack und hoher Sinn. Die Barbarei kommt wieder, trotz Eisenbahnen, elektrischen Drähten und Luftballons« (Parerga II. 522.).

Az antikvitas értékesznéjének és nevelő erejének kiaknázása hathatosán hozzá fog járulni a hazai közoktatási törekvéseknek: a vallásos és hazafias szellemű új nemzedék kialakításához. Kétségtelen ugyanis, hogy az ókori kultúrnépek gondviselésszerű miszsiót töltöttek be az európai lelkiség és szellemiség előkészítésében. Ez biztosít Rómának is örökre helyet az emberi életforma: erkölcsiség és jogrend fejlődésében: Qui coluere, coluntur!

Szeged.

Visy József.

A műkedvelő Purista lelki alkata.

Amin rég vajudál, nagy kin közt végre kinyögte
Szíved alatt hordott szófia gyermekedet:
Béna, vak és koldus minden tagjára szegényke;
És te örülsz, neked ő szép, dell, mert a tied.
Vörösmarty.

A dilettáns Purista körbenjár, mint a klasszikus oroszán és idegen szavakra vadász. *Quaerens quem devoret*. Minden nap egy idegen szót kipusztítani, különben *diem perdidit* — gondolja magában a türelmetlen Purista és elégedetten olvassa reggelizés közben a dilettantizmus özönvizein állítólag elsüllyesztett csempészszavakról beérkező jelentéseket. *Magyarosan* — hirdeti a harcos Purista, ami helyes elv, ha csinján bánunk vele, de a túlbuzgó Purista elfelejti, hogy csak magyarosan tud, de nem tud — magyarul. Frakkhoz is falusi csizmát huz, hogy magyarosabbnak lássék, mint az igaz magyarok, akik szerényen európai szabású köruhát viselnek. A túlbuzgó Purista a tájszótárt bújja, cifraszűrös *Tisza-martot* mond a hétköznapi Tisza-part helyett és azt hiszi, ha *pellengér*-t ír, akkor helyet kap a finnugor Patheonban, nem tudva, hogy a pellengér egész hangkonstrukciója mennyire nem finnugor, hiszen a német *Pranger* átvétele.*) Pellengérezni akarja németből jött szóval a szerinte magyartalanokat... Ha alkalmazták volna az ő jelveit ezelőtt néhány századdal, akkor se a *Tiszát*, se a *martot*, se a *pellengért* nem találhatná ma édes anyanyelvünkben. A túlbuzgó Puristának gyakran idegenszerű a kiejtése, nincs érzéke a magánhangzók hosszúsága iránt, a hangsúlyt rossz helyre rakja és a mondatainak melódiája messziről jelzi egyébként tiszteltetelmét telepességét, vagy álnépies, tiroli nadrágban is aszfaltjáró mivoltát. Magyarul rosszul és csak könyvekből, vagy tanymagasan tud, a stílusról, a magyar szellem magasabb követelményeiről fogalma sincs. A túlbuzgó Puristának egyébként gyötrel az élete. Folyton idegen szavak jutnak az eszébe és azon gyötördik, hogy látszólag magyarabb kifejezésekkel helyettesítse közkinccsé

*) Félreértések kikerülése végett, bár tulságosan nagy megtiszteltetés a szerző részére, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy cikkemhez az inspirációt Tisza-marti Antalnak *Pellengér* című röpirata adta (Budapest, 1940). A Pellengért egyébként többet kipellengéreztek. V.ö. Halász Gyula. Magyar Nemzet 1940. júl. 25. Napkelet 1940. 407. — A teljesség kedvéért megjegyezzük még, hogy Tisza-marti Antal soltvadkeri orvos, a sajtókamara tagja. 1934. júl. 21 előtt Frey Antal néven dolgozott az Orvosi Hetilapba (v.ö. 1934. 674. 4. hasáb, Vegyes Hírek.)

vált, izes és hangulatos szavainkat, mint például a *susster*, amely nélkülözhetetlen, mikor azt akarjuk mondani valakire, hogy lelkileg még nem tudott kiemelkedni a cipőfelsőrészkészítésből, ami persze semmiképpen sem azonos a tisztességgel, utóbbi lévén egyébként szintén idegen eredetű szó... A purizmusban kiemelkedő Puristának adhatsz a kezébe gyönyörű könyvet, mondjuk a *Mi a magyar?* című kötetet, az 1939-ik év legszebb könyvét, Rávasz László ódái írását, Babits tudós prózáját, Szekfű Gyula *Magyar történetét*, amely szintézise a legmodernebb erudíciónak és a legeredetibb magyar stílusnak — (nem mondok korszerűt modern helyett, mert korszerű lehet a sertésvágóhíd, de a szellem esetleg korával szemben, korszerűtlenül modern!) — a sívárlelkű Purista nem a tartalomra figyelmeztet, nem adja át magát a gondolatok hatásának, nem sikong a mehezen megfogható, fennlebegő szubtilitások értelmi játékaiban, nem éli át az író révüléseit a magyarság lelkének egy-egy megpillantásaiban, — nem, mit neki Hekuba tragédiája, a művészi élmény extázisa: a kifestésű Purista idegen szavakat keres és pirospaljbásszal pécéz, mint a bogarász, aki nem tudja, hogy a Tátra magaslatain jár. Csak az állítólagos idegen szavakat (erre a nagystilű becsapásra még rátérek), csak a latinos hangkombinációkat hallja ki a nagyszerű zeneműből, csak ennyit ért meg az előtte kínálkozó textusból. Mint a kozmetikus, akit a lélek nem érdekel az arcon, csupán csak a szépségfolt. *Du gleichst dem Geist, den du begreifst...* A természetlen lelkű Purista nemcsak hogy olvasni nem olvas, de írni sem ír. A tudomány nem kenyeré. Megtanult néhány nyelvhelyességi szabályt, de azt már nem tudja, hogy ami ma kivétel, holnap szabály lehet; a mai tilalom tegnap még törvény volt, — és azt sem akarja látni, hogy a szórszálhasogató szabályt nem az élet, hanem a vele hasonlórú dilettánsok, vagy pedáns tudósok csinálták. A műkedvelő Purista soha nem írt semmi szépet, verset, regényt, de még úgynevezett értekező prózát sem. Lelke titkos mélyén utálja az irodalmat. Talán még mindig Pósa Lajos és Várady Antal a kedvenc költője és a harmadikos grammatika óta nem is tanult semmi nyelvészetet. Talán falusi körorvos vagy nyugalmazott postaigazgató, esetleg törvényszéki boncnok. Isten ója mi magyar hazánkat a nyelvészkedő természetbúvároktól! Zsirai Miklóst valóban meg kell dicsérni, hogy a Magyar nyelvben »Nem mind bírő, akinek pálca van a kezében» címmel méltó választ adott (1940:95.) egyik amateur nyelvészünk igaztalan támadására, aki azt hitte, hogy a magyar lingvisták nem oldottak meg bizonyos kérdéseket, mivelhogy neki nem volt tudomása róla... Micsoda sívár lélek lehet a vérbeli Purista, aki se nem ír, se nem olvasik, hanem mindig idegen szavakra haragol! Mert a diktátori hajlamú Purista haragos ember. Ki bántotta? Lipótvárosi nyelven másképp is kérdezhetném. Itt van a *punctum saliens*! A magyaroskodó Puristának lelki alkata három főmoti-

vumból szövődik: 1. Tudatalatti komplexum; — 2. Alibi-igazolás; — 3. Olcsó, licitáló érdemszerzés honunk legjobbjainak befeketi-tése révén.

I. Asszimiláció és idegenszerűség.

Kazinczyék eldobtak egy gyönyörű nyelvet, ugyanekkor, amikor egy nyelvet akartak boldog apostolsággal megjavítani... Lett a magyar nyelvből egy álmagyar nyelv, színtelen, alkalmazkodó, csigaszerű, más nyelvekből fordított s csak néha komikusan magyarkodó nyelv... Nyelvünknek, melynek nyolc évtizedek óta minden hírhedt védője hőhéra volt, nem kellett volna megcsufolódni.

Ady Endre.

1. A felemás-lelkű Purista tudatalatti érzése az idegen származás, amit túlhajtott magyarkodással igyekszik leplezni. Nem szeretném, ha félreértetném. Nem akarok politikai nyilatkozatot tenni. Távol áll ez tőlem. Az asszimiláció-disszimiláció fájó-lelkesítő problémáira a Magyar Szemle hasábjain Szekfű Gyula mutatott rá (1937, 223). Klasszikus fogalmazását a kérdés irodalmi vonatkozásainak Horváth Jánosból idézhetjük (Minerva 1922:363): »A hagyományos, régi magyar ízlésnek, a Gyöngyösy-félének, kik a főntartói, esküdt hívei, mondhatnám *forszirozói*? Az idegen vérből származott Dugonics meg Gvadányi... S ugyanakkor kik az újítók, az idegen ízlés terjesztői, a magyar hagyomány támadói s megtagadói? A tősgyökeres magyar Bessenyei, Csokonai, Kazinczy, majd pedig Kölcsey. Ne pillantsunk vissza még hátrább a magyar Szent Istvánra, ki egy egész ősi magyar világot összeűz; a nagy Zrínyi Miklósról se, ki idegenvér létere századának legutódatosabb magyarja; s korunkról se szóljunk, melyben ismét a gyökeres magyar Ady Endre, idegenedett el a klasszikus magyar ízléstől, mit viszont újabban-beolvadtak hévvel védelmeztek...» Mikor a *Mi a magyar?* c. kötetben azt írtam, hogy »a mai nyelvszegényítő, a meglévő nyelvi anyagot variáló neopurizmus, amit főleg asszimilált, de gyöngye nyelvérzékű német honfitársaink propagálnak, — múló jelenség; a nyelvújítás tudott nagy találékonysággal alkotni, sőt semmiből is teremteni...»: több oldalról föl-szisszenés volt a válasz. Ugyáltszik elevenbe találtam. Pedig nem véletlen, hogy a magyar nyelvvédők legjelesebbjei — akiknek nagyságához nem akarom az epigon Puristát hozzákapcsolni — német származásuk voltak: Ballagi (Bloch) Mór, Volf György, Simonyi (Steiner) Zsigmond, Kelemen (Wolf) Béla, Tolnai (Lehr) Vilmos, Radó (Rothfeld) Antal, Rákosi (Kremser) Jenő, Dengl János, Liebermann Leo. Teljes tisztelettel adózom irántuk, annál is inkább, mert érdemüket nem ezen a téren szerezték, hanem a tudományban, irodalomban; a nyelvvédelem nem

főfoglalkozás, csak szórakoztató kedvtöltés volt számukra... Nem úgy az öncélu Purista, akit legjobban Kazinczy versével lehetne jellemezni:

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha! Németes izlés
Lepte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk!
Igy kesereg Fürmender uram, mivel urfia térdig
Erő mentéjét párizsi módra szelé...

Beolvadt derék magyarjaink még közel érzik magukat az idegennyelvűséghez, családi tradícióikhoz és nem szeretik, ha származásukat feszegetik. Az igazi asszimilált már büszke lehet a családjá svéb, tót, rác, örmény hagyományaira, hiszen az ő magyarságához nem fér kétség. A frissen asszimilált tudat alatt talán még büszkébb, titkos gondolatai Észak fenyői vagy Dél pálmái felé szállnak. De már ő is magyar és sírnivalónak tartja, hogy a kondorosi csárda mellett gulya ménes ott delelget. Valami sajátságos, megható, néha félszeg keveréke él benne a fajiságnak és lelkiségnek. Külföldön, ha megszólítják: Hiszen te nem vagy magyar, a neved, a típusod mutatja! (mintha a név, a típus irányadó lenne a nemzeti érzésben) — martírságot szenvedne a magyarságáért. Idehaza, ha nem tartják magyarnak, keserű fölényben érzi idegen-magyar származását a léha uracsok, uralomra-törtetők, éretlen tüntetők láttán. Lelkiileg hozzánk tartozik, de a magyarsághoz való tartozása nem zavartalan boldogság. Talán nem is volna szabad beszélni erről, hogy érzékenysé-
güket ne érintsük és vissza ne idegenítsük őket a disszimilációba. De sajnos, beszélnünk kell róla, mert belőlük kerülnek ki a tulzó magyarkodók, a tüzzel-vassal magyarosítók, akik *ad absurdum* viszik a dolgot és — kellő tapintat híján, lelki finomságok iránt kevés érzékkel — mindent fölborítanak. Itt jutunk el ismét a türelmetlen Puristához.

2. A komplexumokkal küzdő Purista öntudatlanul is és jó-hiszeműen, de leplez valamit és alibit akar igazolni. Pedig nincs is rá szüksége. Mindenki elhiszi róla, hogy jó magyar ember, ha nem akar jobb magyar lenni másoknál. De megzavart ösztöneiben — igazolni akarván az alibijét — tulló a célon. Ő az, aki másokat üldöz, akik a külföldi tudomány szempontjait idehaza érvényesíteni merészklik! Pedig ő maga is ugyanazt csinálja, nem is lehet máskép a tudományban; és lelke mélyén lenézi a magyar glóbusnak Nyugat felé elzárkózó, pipázó Maradijait. Ő az, aki idegen klasszikusokat tanyai népiességgel ültett magyarra; aki a helybeli ipartestület disztermében füzértánc előtt heves kirohanást intéz a tótos családnevek ellen és elriasztja azokat, akiknek komoly szándékuk lett volna a nevüket megmagyarosítani; aki hétköznapra is sürgeti a magyaros ruhát és népgyűlésen szónokol magyartalan melódiával, de *vitézkötésről, paszomántról*. Melles-

leg szólva, a *vitéz* és a *paszománt* szintén jövevényszaak, szerencse, hogy abban az időben még nem voltak Puristáink, csak egészséges izlésű magyarjaink, akik nem félték az idegen szavaktól, hanem, amint a példa mutatja, magyarabbá hasonlították őket, mint a mai torz neologizmusok. Persze arra nem gondol a *dolmányban* (török szó!) szavaló Purista, hogy nem a ruha teszi az embert és a magyart, Lenau például német zekét hordott, de a német ruhája alatt is magyar érzések ébredtek... Az ujdonsült Puristának tegnap még idegen neve volt, senki sem bántotta érte; még meg sem száradt a névmagyarosítási dekrétumon a miniszteri aláírás téntája (*miniszter*, *tinta*: latin szavak!), — máris beáll perszekutornak és üldözi tegnapi testvéreit, a holnapi névmagyarosodókat, ha nem üldözik őket. Alibit akar igazolni, el akarja terelni a figyelmet arról, hogy tegnap még ő maga is a másik táborba tartozott, hiszen még a neve is olyan izléssel van megválasztva, hogy rá lehet ismerni a korra, amelyben született.

Itt is szeretném, ha nem értenének félre. A névmagyarosítás hive vagyok. Az a fölfogásom, hogy ha valaki magyarnak érzi magát, vonja le ennek a szerencsés állapotnak minden konzekvenciáit. (Nem mondok következményt *konzekvencia* helyett, mert a következmény mást jelent, konkrétabb dolgot, mint a szép latin szó.) De több dolgok vannak földön és nyelven, mintsem a naiv Purista bölcselme álmodni képes! Ha valakinek a neve, mondjuk Gross vagy Klein, Weiss vagy Schwarz, Krauss vagy Freud, — amikből tízezres szériákat lehetne fölmutatni és amikhez általában semmi különösebb családi múlt, hagyomány vagy tradíció nem fűződik — akkor semmi értelme nincs, hogy valaki ezekhez a nevekhez ragaszkodjék. Még a magyarnevűek között is szerencsétlen dolog, hogy az ország lakosságának tekintélyes százaléka Kiss Péter, vagy Nagy János névre hallgat. Sokszor római számokkal kell őket megkülönböztetni egymástól: Kovács XXIII. János, — de még így is baj van velük! Ha így szaporodik az emberiség, három névre lesz szükség, hogy eligazodjunk az embersűrűs gigási vadonban: Publius Ovidius Naso, Sokorópátkai Szabó István. *Summa summarum*: Kraussból nyugodtan és fájdalommentesen lehet Balatontawi Péter, vagy Tiszahalászháthy Domokos, esetleg csak egyszerűen és andalítóan: Zagyva Olivér. De érzelmeket ne bántunk. Ne nyuljunk barbár kézzel a nevekhez, amint azt bölcsen megmondotta Teleki Pál gróf miniszterelnök egyik parlamenti beszédében: »...hirdetem én magam is régóta, hogy minden a névmagyarosításra irányuló társadalmi és méginkább minden hivatalos preszszó egyaránt magyartalan és oktalan eljárás. (Magyar Nemzet, 1940. július 23.)

A miniszterelnök, aki a mai magyarság szellemiségének legfőbb irányítója, nyilván nem ok nélkül bélyegzi magyartalanok-

nak és oktalanknak az idegennevűség üldözőit. A szentistváni állambölcsesség, mely ezeréven át megtartott bennünket, nem ismert különbséget név és név között. Nem 'ugy a malomalatti Purista! A politikus Purista a miniszterelnökkel szemben, akinek neve mögött többszázados magyar történelem-alkotás áll, mérészen kijelenti, hogy aki az idegen névhez ragaszkodik, az nem lehet »teljeslányegű«, nem lehet »példás«, nem lehet „eszményi«, nem lehet »próbás« magyar. A hagyománytipró Purista bátran mer ilyen kijelentéseket tenni, mert a hazafiság oltalma alá helyezi magát. Ugy tesz, mint az ókori bűnöző: templomba menekül, hogy el ne fogják. Mert véték és bűn a magyarság ellen olyat állítani, hogy nem példás magyar, akinek idegen neve van. Talán Pöltenberg, Aulich, Knézits, Leiningen, az aradi tizenhárom vértanu közül, nem voltak eléggé példás magyarok? Sejtelmük sem volt a mai német utánzásból keletkezett purizmusról, de életüket adták a magyar hazáért és ezzel megváltották idegen nevük számára az üdvösséget. Haller, a Hármaskönyv szerzője nem volt teljeslányegű magyar? (Ha mást nem, legalább magyarul írni tanulhatna tőle az érdemdús Purista.) Így van ez más nemzeteknél is. A legnagyobb olasz államférfiak egyike, az *Italia unita* hőse, Cavour francia nevet viselt. Talán csak »félíg vállalta az olasztságot«, mint a visszavonást szító Purista állítja nálánál magyarabbakról? A francia tábornokok germán nevűek: Weigand, Huntziger, Mittelhauser. Gambetta olasz névvel alapította meg a Szedán utáni Franciaországot, Napoleon korzikai névvel lehetett francia császár. A német hadvezetők szláv nevekkkel is győznek: Tirpitz, Brauchitsch, Bülow, Lützow. A nemzeti szocializmus vértanuinak (1923) müncheni emléktábláján olvasható 16 név között van egy francia (*Laforce*) egy olasz (*Cassella*) és egy lengyel (*Stransky*). Ezek talán nem voltak példás németek?

A stílusérzéknek csodálatos, de hivatlan Puristánál érthető hiánya folytán a fogadatlan Purista épen azt az idegen név-típust kifogásolja, amely a legjobban hozzáismult a magyar nyelv fonetizmusához: az -ics, -vics végzetű neveket (V. ö. Guzmics, Kresznerics, Vitkovics, Jankovich stb.) Legmagyarosabb népies írónkat, akinek szobra Szeged egyik főterén díszlik, Dugonics Andrásnak hívták. Ha a vajtfülü Purista széptan okából kifogást emel a *Kreutzigfritzig* vagy a *Bohrenbuck* nevek ellen, még hagyján! De Dugonics Titusztól azt kívánni, hogy mielőtt leugrik Nándorfehérvár tornyáról a törökkel, soronkívüli sürgős névmagyarosítás engedélyezése tárgyában folyamodjon a királyi kancelláriához! Jó magyar és jó horvát, — mondaná Zrínyi, akinek neve szintén »sokirozza« egy picit az érzékeny Puristát: talán még a régi jó Gvadányira is haragszik, mert olasz Gvadagni-nevéből nem tüntette el a magyarban szokatlan mássalhangzótorlódást. (V. ö. a karajcár, keresztény, porosz, szereda, csütörtök, paraszt, ga-

ras, stb. gyönyörű jövevényszavainkat. *Sapientia sat!*) Damjánich, a magyar szabadság vértanúja, szintén ebbe a példás Purista által kifogásolt kategóriába tartozik: nem volt »eszményi«, nem volt »példás« és »teljeslényegű« magyar. Példátlan dolog az ítélkező Puristának ez a példa-törvénye. De egyúttal tragikomikus is, mert a *példa*, mellyel bunkózni akar: német eredetű szó, a *próbál* pedig latin és amellett igen pongyolaizú szó is, nem illik az üresen kongó Purista erkölcsi álpáthoszához. Elíjesztő példája ez az okvetetlenkedő magyarkodásnak, amely csak rombol, de nem használ. Az igaz magyarok mindig türelmesek voltak a hazai nemzetekkel szemben, az újsütetű Puristák az ő nevükkel visszaélve türelmetlenkedtek. Az igaz magyarok annyira türelmesek, hogy még ezt a türelmetlenséget is megbocsátják, de azt már nem tűrik, hogy őket másodrendű magyarokká degradálják éppen a legfrissebb Puristák.

3. A könnyűfajsúlyú Purista a legkönnyebb módját választja az érvényesülésnek. Miután nyelvvédő folyóiratainkat — amiket sajnos, kevés kivétellel, a nyelvnek nem mesterei, hanem tisztogatói töltenek meg, támadva legkitűnőbb stilisztáinkat, költőinket, — néhány rosszul összetákolt, sikertelen, nagyhangú nyúl farkcikkével addig-addig ostromolja, hogy végre a szerkesztő beleun a dilettánsokkal szemben való udvarias visszautasításba: megjelenik a porondon az ismeretlen Purista és magának követeli az első Megbotránkozó dicsőségét. Hamarosan önállósul és ejtőernyőjével a legmagyarabb, leggazdagabb írók szövegeiben ereszkedik le. Ki meri védeni a rigorista Erkölcsbíróval szemben a nemzetelleni Bűnt? Arra persze, hogy ez a bűn nem is bűn, hanem erény, hogy az egész akció csak *blöff* a tájékozatlan közvélemény megtévesztésére, és csak arra jó, hogy a megbotránkozó Purista szellemi nagyhatalommá, eleven szavak és holtak fölött ítélkezővé nője ki magát, a jámbor Olvasó nem gondolhat: eszébe sem jut kételkedni a szemfényvesztő Purista öblös kijelentéseiben.

II. Mikor fölösleges az idegen szó?

Egy és egységes ország ez... Akár a heterogén kölcsönszavakból fölgazdagodott magyar nyelv. Vagy maga a sok fajból keveredett s mégis csak egynyelvű és egylelkű magyar nemzet.

Babits Mihály (Mi a magyar?)

Nézzünk bele a diktátori Purista kártyaiba. Miről van itt voltaképpen szó? A kérdésről már többször értekeztünk,*) de a homok-

*) Minerva 1939–40; Széphalom 1932, 26 és 73; 1933, 27; X, 51. V. ö. még Márai Sándor, Ujság 1933 jan. 6 és Bethlen Mária, Pesti Napló 1932. júl. 24

futó Purista nem vesz tudomást az ellenvéleményről. Igaz, hogy a magáét sem indokolja meg. Egyszerűen abból a tételből indul ki, hogy az idegen szó kártékony, veszedelmes. A többi szósza-
porítás azután magától jön...

A tétel így szól: fölösleges az idegen szó és káros, mert kiszorítja a jó magyar szavakat. Ez igen tetszetősen hangzik és a kisvárosi asztaltársaságok (*asztal* és *társ*: jövevényszó) nagyszerű sörözéseket rendezhetnek a magyar szavak oltárán (*oltár*: jövevény szó) lefizetett idegen szavak miatti büntetéspénzekből, önképzőköri tagok pedig pályadíjat nyerhetnek Zrínyi, Kazinczy, Berzsenyi, Ady egy-egy szép szavának kiirtásáért. Vegyük a 'dolgot' a maga legprimitívebb egyszerűségében. Az időközben ellenállásra találó és ennek folytán szelidülő Purista odáig már leengedett a maga intranzigenciájából, hogy megkegyelmez a jövevényszavaknak s a »nélkülözhetetlen» idegen szavaknak. Ő csak a »fölsőleges» idegen szavakat irtja. Persze neki minden idegen szó fölösleges. Talán még a persze (*per se*) is... Fölsőleges volt a szláv *Buda* és a szláv *Pest* átvétele? A rómaiak fölsőlegesen vették át az etruszkoktól a Róma nevet.*) Ki állapítja meg, melyik fórum dönti el, hogy hol a határ a meghonosulatlan idegen szó és meghonosult jövevényszó között?

A Pesti Hírlap nyelvőre például olyan meghonosult, sőt már népies »idegen» szavak ellen is védi nyelvünket, mint a *bumli* (rosszmagyarul: csigavonat), a *pertút*, brudert iszik (tebarátságot kell helyette mondani). *Flórt* helyett Kosztolányi *szerelmeskedést* ajánl. Maga sem hitte, hogy a kettő ugyanaz. A *ciha* csak a Pesti Hírlapnak idegen szó, a paraszt nem is álmodja, hogy német eredetű. A *heccel* régi szavunkat irtani, amely németből jött, mint alakpárja, a *harc*, vagy az »alakpár» *pár*-ja: egyenesen nyelvünk elleni bűn és nyelvpusztítás! A *jingeli* szerinte 'nyájas ifjonc'. A *kibic* nem más, mint 'játékos'. Barbár stílusrombolás ez is. Aki *kazuisztika* helyett 'agyarkodás'-t ajánl, annak fogalma sincs róla, hogy teológiában és a medicinában mit jelent a kazuisztika. A *klapec* nem lesz soha azonos a gyerekkel, ne is legyen soha! A *lump* hangulatos szavunk, ne mondjunk helyette vilmoscsászáruiti, pestihírlapos *korhely*-t, mert az is lumpolhat, aki nem korhely, aztán a *korhely* is németből való (Chorherr). Ha sámlit helyett *zsámoly*-t mondunk, ugyanazt a szót használjuk. A *rábillió* csak nem fölösleges? Hát a *millió*, meg a *billió* engedélyezve van? A *zóná*-t nem engedjük kiirtani... Még a *villa* is rossz idegen szó? *Copf* helyett *varkocs*-ot ajánlani valóban »maradiság». *Kisantánt* helyett mondjunk Kisszövetség? Szerencse, hogy már nem is kell mondanunk! Hozzávetőleges számításokkal Tolnai Vilmos kis idegen szótárában 6000 címszó van: ennyivel lesz szegényebb nyelvünk, ha ezeket kiirtják. Mert a helyettük ajánlott szavak akkor is meg-

*) V: ö, Kerényi, Apollon, Amsterdam 1937, 201.

maradnak, ha mind a hatezer »idegen» szót tovább használjuk, érzés, stilusszükséglet, mondatértelem szerint a maguk helyén!

A nyelv élete nem egysíkú fejlemény, hanem igen bonyolult komplexum és lehet egy szó közkeletű valahol, egy más stílusrétegben vagy közösségben idegenszerű. A paraszt például nem ismeri a „jogot”. *Jussa* is van hozzá. Ismeretes a budai kiskocsmá fölírata: »Kocsmá a trógerhoz. Gasthaus zum Hordár.» A jóhiszemű polgártárs joggal nézte idegen szónak a hordárt, a trógerről pedig mindenki tudja, hogy magyar... Sokunk, nyelvművelők szerint és a közhasználatban is, a *garázs* már meghonosult jövevényszó. Még pedig a javából. Igen szépen hangzik, rövid és tömör, magyaros formájú, mint a *darázs*, a *varázs*, a *parázs*. De jön a szigorú Purista és kijelenti: a *garázs* veszélyezteteti édes anyanyelvünket, kivétköztet bennünket nemzeti mivoltunkból. Szent Kleofás! A félműveltek kara ámulattal mosolyg a dicsfényben úszó Puristára. Pedig az egész csak nagyképűség. A *garázs* kitűnő szó. Ha véletlenül nem így mondanák egész Európában (ez is előny az ilyesfajta szavaknál), ki kellett volna találni. Eppogy nem veszélyezteteti édes anyanyelvünket és nem vetköztet ki nemzeti mivoltunkból, mint ahogy nem ártott magyarságunknak, hogy meghonosult nyelvünkben a szláv *parázs* szó és a szintén szláv *varázs*ol. A nagyfokú stílusérzékhiányban szenvedő Purista azonban kitalál egy szörny-elmeszüleményt, a *gépkocsiszin*-t, úgyhogy ezentúl a szürkeszínű gépkocsit a gépkocsiszinben kell éjszakáztatni... Vannak új fogalmak, miket az európai civilizáció (a polgárosodás mást jelent!) termel: ezeket tudomásul kell vennünk (*telefon*, *rádió*, *megafon*, *olimpiász*, *rúzs*, stb.), ha nincs rá jó szavunk kéznél. Ha erőlködni kell a pótlásukra, vagy csak lefordítani tudjuk őket (»délután hívj föl távbeszélőn», »távbeszélj meg a nagymamának«), akkor már — pestiesen — »régén rossz». Hiszen, ha derék őseink úgy gondolkoztak volna, mintmai magyarkodó Puristáink, akkor a *kávé*-től irtózva fordultak volna el és *feketelé* címen szürcsölik vala, a *kukoricát* csövesnövénynek keresztelik, az *akácot* pedig túskefának. Mely szegénység! Hová vezetett volna nyelvünknek ez az ősnemzése, önmagából való végnélküli megtermékenyülése? Még mindig azt a néhány tucatnyi finnugor szógyökért dadognánk a legprimitívebb variációkban. (A *tucat* német eredetű szép magyar szó.) Nem mondhatnánk *babot*, hanem helyette hosszúkásbogyót, a szláv *pincét* pedig házalatti ürességnek titulálnók. Szakasztott úgy, mint ahogy a bantu-néger a tükröt »fehér-ember-csillog-ajándék-hozni»-nak nevezi gyermeklogikával. Szüztiszta nyelvünk minden szavának külön gépkocsiszint kellene építenünk, hogy nyugodtan éjszakázzanak, *bombamentes* (olasz szó!), azaz bocsánat: kerek-nagy-golyó-mentes (ez meg latin szó!) fedezékben. Aki helyesli a jövevényszót és az úgynevezett nem-fölösleges idegen szót, az minek harcol az idegen szavak ellen? Semmi idegen szó nem fölösleges a nyelvben,

mert ha látszólag fölösleges is, a nyelv örök zsenije lefoglalja valami különleges jelentésárnyalatra és hangzásban magyarra teszi; annál magyarabbá, minél kevésbé hanyják a szemére idegen voltát. Végeredményben tehát gazdagodik vele a nyelv, éppúgy, mint gazdagodott a magyarság a beléje olvadt szláv-latin-germán elemekkel, akik elé nem állítottak fajvédő Puristák tilalomfát, mondván: fölösleges idegen vagy, nekünk csak hamisítatlan finnugorok kellenek! Már régen kihalt volna a magyar nemzet ősi finnugorságával együtt, ha ilyen szüklátóköri Puristák irányították volna sorsát.

A garázssal gazdagodik és mégis magyar marad a magyar nyelv, ellenben a gépkocsiszín nem gazdagítja a nyelvet, csak rontja, mert a meglevő anyagot rakosgatja és újabb jelentésekkel terheli a régi szavakat, ami árt a jelentésbeli világosságnak és a hangzásban unalmas ismétlésekre vezet. Talán a népies *sofőr* helyett mondjunk „melegítőt”, vagy „gépkocsivezetőt”? Hova fog ez vezetni? Hatszótagot a tudákos Purista nagyobb dicsőségére? Azt kell mondanunk ezentúl: »géperejű jároműn kocsikáztam», ahelyett, hogy *autóztam*? A Magyar Automobil Club keresztelje át magát Magyar Géperejű Járomű-Társaskörre? Mért gyűlöljük a *ródlit*, ha annak idején nem ártott nyelvünknek a szláv *szánkó*? Az olasz eredetű *holt* nem volt »fölsőleges« átvétel; annyira hangulatos szavunk, hogy például a könyvkereskedők kezdik újabban üzletüket *könyvesbolt*-ra átkeresztelni. (A *könyv* is szláv szó.) A magyar paraszt magyarabb lesz, ha jövevény *fölöstök* helyett finnugor »reggeli«-t fog mondani? »Reggeli« sok minden lehet: reggeli harangszó, reggeli imádság, reggeli séta: jó, ha van a »par excellence« reggelire külön szó, sajnos, ezúttal csak a parasztok gazdag nyelvében. Komikus dolgot hirdet az elfogult Purista: szegény »reggeli« kihál, ha *fölöstök*-öt mondanánk helyette. Nem hal az ki, sőt erőre kap, mert levágják róla a fölösleges magyar jelentéságakat! Ezt az elemista is megérti, csak a nagyravágyó Purista nem, mert akkor mi lesz az ő érdemeivel? Rögtön fölsőlegessé válik, mihelyt az idegenszó-fronton megtörténik a leszerelés és a harcias Purista mehet nyugalomba, vagy vissza az *inekciós-tűhöz*. Ha kiderül, hogy Don Quijote-ként szélmalom ellen harcolt, amit naiv illuzionizmus megett szókincsölő Sárkánynak, mondván, hogy utóbbit elpusztítani egyedül ő hivatott a nemzet előtt... Semmisem bizonyítja jobban az idegen szavak elleni harc hiábavaló, sőt káros voltát, mint azok a mondatok, amiket épen a purista cikkekből idézhetünk, amelyek arról panaszkodnak, hogy *tiszta* nyelvünket ellepi az *ideplántált burján*, amely megöli a magyar *zamatot*. Dehogy öli meg! Inkább még zamatosabbá teszi! Ebben a sopánkodásban a *tiszta* szláv szó, a *burján* bolgár, a *plántál* latin, a *zamat* német. Ha ezeket a szép szavakat nem fo-

gadtuk volna be a szótárunkba, most nem tudnánk olyan tiszta és/zamatos magyarsággal a hozzánk plántált burján ellen küzdeni... *Quod erat demonstrandum.*

III. Legszebb magyar szavaink...

Könnvedkén túróm, ha nagy érzeti vélem, hogy ő nagy:
Nem tudtam soha még túlni, ha törpe mered.
Kazinczy

Soha még nem indokolta meg őszintén és világosan a makacs Purista, hogy voltaképen mért is háragszik az idegenből jött szavakra. Kiséreljük meg, helyette, kianalizálni a gyűlölködő Purista tudatalattiságából az általa bizonytalanul definiált, vagy ki sem fejezett érveket. Mik lehetnek ezek a motívumok? Másra nem gondolhatunk, mint a következőkre: 1. Idegen szót átvenni szégyen. 2. Az idegen szó csunya. 3. Az idegen szó, még ha nem szégyen, nem csunya, akkor is fölösleges, átvételére semmi szükség, mert megöli szép magyar szavainkat. *Vederemo.* Mindjárt előlegezem is az ellentételeket: 1. Az idegen szó átvétele és megmagyarosítása dicsősége és értéknövelője nyelvünknek. 2. Az idegen szó lehet szép is, csunya is; ha csunya, akkor talán még jobb: sok mindent ki lehet vele fejezni. 3. Az idegen szó nem fölösleges és nem árt a légynek sem, az élet mutatja, hogy szükség van rá, ösztönszerűen kapunk rajta, sorsszerűen terjed mindenhová, céltalan ellene a harc. Tehát:

1. Az idegen szó szégyen?

Az egész szócsinalás titka igen kevésből áll:
egy kissé kevesebb mohóság, több izlés.
több meggondolás. Vörösmarty.

Szégyeljük magunkat, hogy annyi idegen szót kölcsönöztünk más nyelvekből? Miért? Először is: szégyelljük magukat azok, akiktől vettük, mert ők szintén ugyanennyit vettek más nyelvekből (egyedül a lengyelnek száz magyar szava van!). A legtöbb kölcsönszavunk vándorszó, vagy sok nyelvben él, nem is tudjuk pontosan megállapítani, melyikből való. A nyugati népek tőlünk vették a *kocsá*, a *huszár*, a *csákó*, stb. megfelelő szavait. Talán szégyenkezzenek miatta? Szégyenkezzünk rajta, hogy egy bizonyos kockás szövetet *pepitának* nevezünk spanyol szóval? Megjelenik a múlt század ötvenes éveiben Pesten egy Pepita de Ortega nevű spanyol táncosnő. Kockás szövet van rajta. Azóta csak pepita! Baj ez? A *kockás* szláv eredetű. Táncosnő neve volt a *viganó* is:

Nincs okosabb, mint a ló,
Nem kell neki viganó —

énekli a székelly nóta (Népk. Gyűjt. III. 258.). A *manszárd*, a *gijjotin*, a *makadám*: föltalálók nevét örzi. Kár volna, ha elfelejtődne nek. Halle mellett van egy Neu-Ragotzy nevű fürdőhely: kinek jutna eszébe németesíteni a hagyományos nevet? Ha nálunk valaki meri kiejteni a *totális* vagy a *blokád* szavakat, félművelt rajongók vagy dilettáns Nyelvészkedők rögtön azt kiáltják rá: csak »félig vállalja a maggyraságot«! A német rádió, vagy Ludendorff is csak félig vállalják a németiséget, mert »totaler Krieg«-et írnak »totale Blokade«-t mondanak? Ezek művelődéstörténeti tények, mért harcolnánk ellenük? A szellemi kultúra szavai pedig (*filozófia*, *materializmus*, *kereszténység*, *kultúra*, *pesszimizmus*, *idealizmus*) éppen az európai népek összetartozásának bizonyítékai. Rekesszük ki magunkat ebből a közösségből és nézzünk szét Keleten, kínai, hun-tatár, csagatáj nyelvekben? Aki *filozófia* helyett *bölcselkedés*-t mond, nem egészen ugyanazt mondja; nem is baj, ha mást akar mondani ezzel az egyébként is szép, bár kissé pejorativ szóval, de tudnia kell, hogy a *bölcs* szót (eredetileg = varázsló!) a törököktől kaptuk, fájdalommentesen és nemzetünk romlása nélkül. Izlés dolga, hogy melyiket szeressük: a török bölcsét, -e, vagy a görög filozófust. Én mind a kettőt kedvelem. Jó, ha több (van ugyanabból, vagy hasonlóból. Váltakozva lehet használni ezt a két jövevényszavunkat is, vagy jelentésárnyalatok kifejezésére. Ha például *bölcsész*-t mondok, nem érzem a szót azonosnak a *filozopher*-ral. »Filozófusunk azon bölcselkedik...«, vagy: »az igazi bölcs nem filozófál« — és más efféle változatai lehetnek ennek az egyhúron pendülő két idegenből-jött szónak. Örülj te is, Pajtás! — mondhatnám a nyájas Puristának, de ő elkomorul és vissza akarja kergetni a disszimulációba a kilencszáz éve Magyarországon élő filozófust, mondván, hogy nincsenek rendben a honossági okmányai. A *bölcs*-ről bölcsen hallgat dilettáns Puristánk, mert nem tud törököül, tehát finnugor-magyarnak érzi a szót.

Sok tréfát üznek ezek a *himpellér* szavak az érzékeny Puristával. A *himpellér* is például — ugy-e milyen szép magyar szó! — német eredetű. Szégyeljük talán? *Huncut* dolog ez, a kontár Puristát bosszantja is, pláne, ha megtudja, hogy a huncut német, a kontár latin-német szó.*) Nincs kibuvó. Minden nyelv tele van ilyen gyöngyözü szavakkal, csak a Világ-Puristái-Egyesüljetek Szövetség tagjai nem akarják tudomásul venni. A német Purista üldözi a magyar szót (*gulyás!*), a magyar Purista üldözi a német szavakat, amikből pedig olyan szép drágakövek csiszolódtak a magyar lélek szépmíves műhelyében, mint a *fortély* (Vorteil), *fullajtár* (Vorreiter), a *zsákmány* (Sackmann), a *kufár* (Kau-

*) Milyen szerencse, hogy nem köztudomásu dolog a *huncfut* szónak a származása szerinti értelme (Hundsfoot). Különben nem mondogatnók kedves leánykának is „kis huncfut“. V.ö. Idegen szavaink és a nyelvújítás, Nyelvművelő Füz., szerk. Zsirai Miklós, 4, 1937. 57.

fer), a pompás *selejtes* (schlecht), a *frágy*, a jámbor *lator*, a *csür*, a *kucséber* (eredetileg Gottschee-ből való!), a csinos *tiszta* (ad vocem: Nyelvtisztogató!), a tiszta-magyar *csinos*, a *zamatos* magyarság, a Fuggerből lett *fukar*, előkelő őse a mai *smucig*-nak, a (trépies *fertály* és az ősmagyar színekben csillogó *kacagány*! Szép dolgok ezek, semmi szégyellni való nincs rajtuk.

A szerencsétlen idegen szó jelentkezik a magyar sorompónál, jó magyar szó akar lenni belőle, olyan mint a német *sorompó*, az indogermán *száz*, a török *bor* és *buza*, de a kegyetlen Purista visszalöki. Eddig nagyszerűen fejlődött a nyelvünk, idegen szavakból *csinosodott* (ez is szláv szó), *gazdagodott* (oszét szó), *pallérozódt* (német eredetű!), *iskolázódott* (a nyelvujitási »tano-da» megbukott a latin iskolával szemben, de azért nem kell bán-tani a Reáltanoda-utcát!), *cifrázódt* (latin-német szó!), *pél-dás* (német), *formás* (latin), *mintaszerű* (svéd-lapp) elemekkel gyarapodott... Ennek a nemzetrontásnak, külföld-majmolásnak azonban mostmár egyszer vége lesz. Több idegen szó nem jön Pannóniába! Most következik nyelvünkben a keccses *géperejű jár-mű*, az ijesztő *műtanrendőri bejárás*, a megrészegető *légszesz* (gáz!), a *kőolaj* (petróleum), a közveszélyes *öblöny* (petróleum-tartó, v. ö. Nyelvőr 1911, 129), a duplán szláv *munkamedence* (dokk), a töröktől vett *gyöngyital* (koktel), a *szivarka* (cigaretta), az édes *kettős* (duett), a *hirverés* (propaganda), a *tekintély-uralom* (mintha eddig nem a tekintély uralkodott volna!), a *partfürdő* (például strand a hegytetőn, a Kékesen vagy a parádi erdőszélen), a biedermeier *irálytan* (stilisztika), a bájdalú *ze-nér* (philomela, fülemüle), a *bőregér* (Fledermaus helyett tévedésből a »Ledermaus» szolgái letükrözése), az andalító *boszor-kánylövet* (magyarul Hexenschuss), a *nézőkar* (tribün?), a *lyukacsosan beszegett* zsebkendő (azsuros), az *agyonvarró öl-tés* (endli), a *huzott fodor* (drapéria), az együgyű *nagyranövés* (elephantiasis, ne nőjön nagyra!), a *rakotta* (parkett) és tár-sainak dicsőséges korszaka. (Apropos: ha jó a *rakotta*, mért rossz a terrakotta?) Régi szép népdalainkat pedig sürgősen át kell magyarosítani. Az orvostanhallgatók keringő-mulatsága (*me-dikusbál*) ezzel a danával nyílik:

Hallod-e te Katika, Katika,
Kell-e orvos, gyógyszerár?

Kénytelen vagyok a *Magyarosan* Puristájának, Rákosi Je-nőnek szavait idézni a dilettáns Purista ellen: »Nyelvünk tömérdek idegen anyagot szedett föl, de oly logikus erő lakik benne, hogy a fölszedett anyagot jobban a maga képére terem-tette, mint bármely nyugati nemzet. Az idegen nyelvekben meg-látszik a szavak idegen eredete — ebben nincs igaza Rákosinak, de itt nem fontos — de nálunk az idegen eredetű magyar szavak

kilenctizedét tősgyökeres magyarnak lehet nézni; a magyar ember nem is sejtí, — magyar tudósoknak kell jönni, hogy ellenünk bebizonyítsák, hogy ez vagy az a magyar szó idegen eredetű. Ilyen a mi nyelvünk, ilyen erő lakozik benne.» Ne szégyeljük tehát az idegen szavainkat! Legyünk büszkéek a megmagyarításukra, multban és jövőben. Fogadjuk magunkévá a Kazinczy elvét: »a nyelv annál tökéletesebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek.»

2. Az idegen szó csunya?

Lesz új nevém, amely sok cifra url
Predikátummal pompáz.

Vargha Gyula, 1921.

Erről lehetne vitatkozni. Ezen az alapon jogos volna a harc az idegen szavak ellen. De ne hozakodjanak elő a más izlésűekkel szemben a nemzetietlenség, a hazajáratlanság olcsó és kényelmes vádjával, amely a vádló Puristát — ő úgy hiszi — fölmenti a vád indokolásától. *De gustibus non est disputandum.* De azért disputálhatunk. Milyen szép, gyermekkorba-élekeztető szó ez a *disputa*! Akkor még disputáltak otthon az emberek, csak a parlamentben vitatkoztak. Bevallom, nekem tetszenek az idegen szavak, ha magyarnak, hagyományébresztőnek érzem őket, és ha nyelvünk finnugor hangvegyületeibe kellemes disszonanciákat, új harmoniákat hoznak. Nem lehet a nyelvfonetizmus, a mondatmelódia csupa olvadó méz, lágy sziszegés, elunt gyökök ismételtetése, örökös hangilleszkedés. Az idegen szó mihelyt használják, már nem is idegen, magyaros ejtést kap. Olyan mint a tengerentuli fűszer: izesíti, sózza néha tulédes anyanyelvünket. Volf György, kitűnő nyelvészünk hevesen harcolt a germanizmusok, latinizmusok ellen (szerintünk fölösleges hévvel), de az idegen szavakról azt tartotta, hogy »idegen voltuk mellett is jobban illenek nyelvünkbe, mint az idétlen korcsok.« (Magyar Nyelvőr 1872, 446). A *flastrom* szebb szó, mint a *ragtapasz*. *Mókus*-t szabad mondani, de *jókus*-t már nem; *móka* az egész, mert a szép és magyaros *móka* olasz szó... A latin *piktor* bizalmasabb, mint a *festő*, de ha *mázolót* mondok helyette, szlávból veszem a szót, a *rajzoló* meg német eredetű (*reissen, Schattenriss*). A szláv *pecér* és a német *sintér* szebb és magyarosabb szavak, mint a németből fordított *gyepmester* (*Wasenmeister*), amelynek eleje szláv, a vége pedig német... A *házsongárd*, a *hóstat*: német eredetű szavak, még ma is érzik rajtuk valami érdekes furcsaság, patina, de épen ezért ezer emléket, hangulatot varázsolnak élénk. Aki kolozsvári, helyesli szómat. A *finác* magyarabb szó, mint a pénz-ügy-ör! Az *autóbusz*, vagy röviden *busz* (olyan mint a *szerbusz*!) szebb magyar szó, mint a rádió által is kultivált

társasgép-kocsi. Érdekes egyébként, hogy az *Ibusz*-t, amely előttem ismeretlen szavak kezdőbetűiből keletkezett, még a legádázabb Purista is igazi magyar szónak tartja, az *omnibusz* ellenben veszedelmes nemzetietlenség... Az oszmán-török *bicska* magyarabb szó, mint az oskolás gyereknek való *toltkés*, a német *Federmesser* szolgái fordítása. Az »Apotheke« idegen szóból is szép magyar *patikát* csinált az ösztövé Puristaénál egészségesebb nyelvösztön: a *patika* magyarabb szó, mint a neológ *gyógyszertár*. (V. ö. Horger Antal, Magyar szavak tört. 1924, 39.) Nem tudja ezt az avatatlan Purista, de tudják a székely legények:

Beteg az én rózsám szegény,

Én vagyok a doktor legény...

Beteg az én szívem tája,

Te vagy annak *patikája*. (Népk. Gyűjt. III. 175.)

Ha valaki agyon akarja ütni a nóta szépségét, tegyen a »fölsleges« doktor helyébe orvost, a nemzetrontó *patikát* pedig csapja el a gyógyszer-tár kedvéért.

A *szimpatikus* rokonszenvesebb és hangulatosabb, mint a rideg »rokonszenv«, de ha már megszületett ez az ellenszenves szó, hadd éljen ez is... *Groteszk* helyett mondjunk *odorias*-t, *bigott* helyett *imáncsi*-t, amint Ballagi Mór szótára óhajtaná? Legszebb magyar szavaink nem a néha sótalan finnugorok és az idegenszerű neologizmusok, hanem az izes beolvadtak, a *rózsa*, a *galamb*, a *tubica*, a *gerlice*, a *rozmaring*, a *muskátl*i, az *ábránd*, az *andalog*, a *nóta*, vagy más körből: a *korhely*, a *hóhér*, a *látor*, a *büszke bérc*, a *házsártos*, a *zivatar*. Utóbbit a gyermekded Purista szerint *bömböröbömnek* kellett volna elkeresztelni, hogy meg ne honosodhasson a csunya Zivatarka. Ne menj rózsám a *tarlóra*! — énekli a münépies Purista, mert a *tarló* bizony török szó. Szomorú, hogy ezerévvel ezelőtt nem akadt olyan *bátor* (a *bátor* is török szó!) tiszaparti legény, aki odakiáltsa a tarlóthozó idegeneknek: Vissza neki! A tarló fű-tő lesz, amelyen »talprejtve« kell járni, hogy ne szúrjon!

Komikus dolgok ezek bizony, de egyuttal szomorúak is, mert a mai villamossággal teli légkörben erkölcsi bátorság kell hozzá, hogy valaki — vállalva a népszerűtlenség ódiumát — szembehe-lyezkedjék álnemzeti illuziókkal és leleplezze a mumusokkal ijesztető monopoliumos-hazafi Puristát.

A hazafiasságot egyedárusító Purista az idegen keresztnevek ellen is harcol. Csunya és magyartalan ez a sok *Daisy*, *Médy*, *Béby*, *Alisz*, *Felisz*, *Szeszil*. Rozgonyi Ceciliáról már bölcsen hallgat a pellengérező Purista, mert a magyar történelmet mégse meri »ostorozni«. Annak viszontag, bár elveit megtagadva, örül, hogy egy lelkes magyarbarát angol patrióta a Klapká nevet adta keresztnévül a fiának; Becker Fülöp-Agost lipcsei azelőtt budapesti professzornak pedig van egy fia, aki ma is magyarosan

Henrik Becker-nek írja magát és írja ezen a néven szép könyveit. A szüklátóköri Purista nem akar tudni róla, hogy vannak európai divatok is, a *chinoiserie* a tizennyolcadik században, az Észak-rajongás ugyanakkor (Dugonics *Etelkája*: idegen név!) és hogy keresztneveket is tündér szerencsájuk kénye hány, vet. Én például nem keresztelném a leányomat a manapság divatos *Denise* nevre, de *Fruzsinnának*, *Euláliának*, *Trézsinnek*, *Klárcsinak* vagy *Ludmillának* se hívnám, mint a biedermeier apa-arszlánok tették. Izlés dolga. A nevek divatcikkek és múlandók, mint a *Lolli* barna szemöldöke. De a »handabandázó« Purista, ha véletlenül a pogány korban születik, finnugor izlés-alapon tiltakozni fog a »csunya-török« *Árpád*, *Vid*, *Géza*, *Aba* nevek ellen, kifogásolja vala *Vajk* szlávságát, *Vazul* görög uralkodóságát. Szegény árpádházi idegen-nevű vezéreink! Később már a keresztény nevek ellen tiltakozik vala és idegen mételynek bélyegzé, »szép-magyar neveink-pusztító-beléndek«-nek hirveré a Szent *István*, Szent *Imre*, Szent *Gellért*, *Mihály*, *Antal*, *János* stb. görög-latin neveket. A humanizmus idején lángostort fon vala a családnevek latinositása ellen, mint *Sylvester*, *Pannonius*, *Melius*, *Listius*, *Abstemius*, *Hellopoeus*, *Sambucus*, *Herlinus*, *Lascovinus*, *Enyedinus*... Az *Etelkát*, mint hun-német nevet, kiírtja vala. És önönmagát nevezé Nagy-Halnak, avagy Kis-Menyétnek. És lön az első Purista.

Szerencsére a nyelvi tényeket hatalmasabb és egészségesebb erők irányítják, mint a szobaköltő Purista. Petőfi az »öregasszony« nevet így idegenszerűsíti: *Matuzsálemína* (Bolond Istók). Szabó Dezső, akinek magyarsága Gaurizankár az irtó Purista lapossága mellett, ezt írta a minap: »Nem is utca, utcácska, *utcikula*.« (Magyar Nemzet 1940 aug. 15.) A nép humora, mindenható szelleme ösztönösen keresi az új hatóeszközöket, az expresszív szavakat. A hődmézövásárhelyi tanyákon ilyen kutyanévek vannak divatban: *Kurázs*, *Cézár*, *Doktor*, *Finánc*, *Kadét*, *Milord*, *Piátor*, *Kasztor*, *Hektor*, *Néró*, *Májer*, *Kuffer*, *Mider*, stb. (Nyelvőr 1911. 142.) Ezentúl majd így beszél a paraszt a pulijával: Nem mész, Pénzügyőr! Kuss, Főorvos! Fűző, idegyere! A pesti argot, amelyben sok fiatalság, életenergia nyilatkozik meg, szinte keresi az idegenszerűségeket, a *familiáris* (nem »családiás«) nyelv játékait, amik furcsa hangkombinációkból tarka magyar tréfa-nyelvet gyártanak — amint azt Bárczi Géza kimutatta a Magyar Nyelv c. folyóiratban (1932, 91) —: *rendicsek*, *szladi* (szálloda), *lizsé*, *potyesz*, *of potying*, *elcsakliz*, *nimolé*, *hekus*, *Lipócia*, *dorgatórium*, *zri*. Nehogy a furfangos Purista diák azt csavarja ellenem, hogy nekem ideálom a pesti jassz-nyelv, sietek kijelenteni, hogy nem eszményem, nem is tartom irodalmiságra alkalmasnak, de elvégre ez is benne van az életben és írók, akik jobban tudnak magyarul, mint a papirnyelvű Purista, alkalmmilag többre mennek vele, mint a döcögő géperező-járművel, amely örökre levizsgázott a magyar Izlés előtt. Majd elfelejtettem, hogy a magyar nyelvösztön akkor is szép

»idegen«, de már magyar szavakat használ, ha *parásztikusan* akarja magát kifejezni. Például azt mondja: *nem olyan matériából van az gyúrva!* Megirigyelhetnék az anyanyelvűek! A *portéka* is magyarabb, mint az árú; télnivaló, hogy kihal, de azért a *Boráros-teret* sem engedem bántani, mert ez megint egy emléke a multnak. »Jaj, uram, drága portéka az!« — mondhatnám a székely Orbán Balázs szegény emberével. (Népkölt. Gyűjt. III. 382.) »Milyen *akkurátosan* tudja« — mondja a jóízű magyar paraszt (Rózsá-hegyi) Babay József Furulyászó c. vigjátékában. Aztán *muzsikáról* beszél, a tizenkilencedik században csinált »zene« helyett, — ami egyébként kitérő szó és nem ártott a muzsikának, mert semmi sem fölösleges a nyelvben. A magyar paraszt pedig van annyira magyar, mint a tiszaparti nyelvműkedvelők. A magyar néplelek kohója, amelyre a Purista jogtalanul szokott hivatkozni, a németből jött *kohól* is magyarrá olvasztotta.

3. Az idegen szó fölösleges.

Az idegen szó fölösleges és megöli a szép magyar szavainkat! A csörtető Purista negyvenezer magyar szó haláláról »hírverez«, mintha az idegen szavak gépesített osztagokban hengerelnék le a magyar szavak gyönyörű vetését. Egyike ez a tétel a legnagyobbstílú ámtásoknak. Fölfújt hólyag, amely — ha nemzetünk gaudiumára valaki beleszúr, — egyik pillanatról a másikra szétpukkad.

Ott kezdődik a dolog, hogy az idegen szavak, mihelyt az érdemszerző Purista észreveszi őket, már nem is idegen szavak, már nyakig benne vannak a közhasználatban. Ha nem így volna a dolog, az ezerkarú Puristának minden lehetséges, nyelvenként negyvenezer idegen szó ellen kellene preventív harcot indítani. Mihelyt megnevezi a léprement Purista azt az idegen szót, amely ellen hiába tusakodik, már elismeri, hogy a közhasználat magáévá tette, tehát már nem is idegen. Lehet, hogy már magyarosabb, mint sok újsütetű szófaragvány, amiket egyébként magam is kedvelek, mert egy helyett lehet két szavunk és mert ezek is gazdagítják a nyelvet, föltéve, hogy jól sikerültek és nem olyanok, mint a senkitől sem használt, csak hivatalos presszióval létező *géperejű jármű*.

Honnan tudja a tájékozatlan Purista, hogy minő idegen szavak ellen kell harcolnia? Előveszi például a székely népballadákat... Nézzük csak! Elsőbb azonban nyissuk ki a gyanús-böbeszédű Purista zsílipjeit és eresszük le a nagyhangú szóáradatot, amit ő az állítólagos idegen szavak védelmezőinek fejére zudit. Azt mondja, hogy: idegenből »fattyazott« szólásokat, »szótani szennyekeket«, »kiebrudalni-való«, »becstelen«, a magyar nyelvhez sem alakilag, sem hangzásra nozzá nem édesedett s jelentéstartalmuknál fogva is teljességgel fölösleges (mely dilettáns fogalmazás!) idegen szavakat hozunk, amik bitorolják a magyar

kifejezéseket. (Közbevetőleg: a *bitorol* középnémet eredetű szó.) Ezeket a fattyu és bitor szavakat bizony nagyon kedvelik a székeltek. Tele vannak a Purista által fölöslegesenek és becstelennek bélyegzett szavakkal a székelty balladák és rokonneműek.

En ott addig *diskuráltam*,

Mig a csordát visszavártam, —

énekli a székelty pásztor (Népk. Gyűjt. III., 217). *Notabene*, a *pásztor*: latin szó; talán jobb lett volna helyette bevezetni: *legeltető*. A tudálekos és fölöslegesen tisztogató Purista persze nem örül ennek a diskurálásnak. De hát pásztorok ellencsak nem hadakozik. Mert a csiki pásztor mégiscsak van annyira magyar, mint a dunámarti Purista, ha nem is hangoztatja folyton a magyarságát, mert erre nincs is szüksége, senki sem vonja kétségbe. »Szeresd hazádat és ne mondd...» De hát akkor mért ajánlja a félhivatalos Purista a társalog, a beszélget szavakat a diskurál kipusztítására? Van az ilyen Puristának fogalma arról, hogy *mi a magyar?*

A Benedek Elek-gyűjtötte székelty mesékben ilyen nemzetrontó, nemteljes-lényegű, nem-példás, becstelen szavakat találhat megdöbbenve a frázishazafi Purista: *estrázsa*, *gyenerális*, *appetitus*, *zsandár*, *kulinász*, *jirhang*, *fertály*, *kalamáris*, *ráma*, *jó summa pénz*... Utóbbit az ok nélkül magyarító Purista szerint jó összeg pénz-nek kellene mondani (a *pénz* is valamikor szláv szó volt), de akkor csak papirosmagyar lenne és nem lenne székelty, nem lenne jómagyar. A papirosmagyar Purista dallamot, danát mond, ami helyes, de közben ki nem ejtené az *áriát*. (Még a szegény Rádiót is beugratta, duettban, azaz kettősben dallamoznak.) De azért csak legyen szabad a székelty lakodalmakon továbbra is énekelni a tilos, de jómagyar szavakat:

Nosza, Laci koma, *cimbalmód* zendüljön...

Verd el a Rákóczi híres *áriáját*! (Népk. Gyűjt. III., 265.)

A székelty bizony *perorál* a *lakzin*, a papirformaszerinti Purista hiába parancsolja neki, hogy szónokoljon, mert az mást jelent, csak tudni kell hozzá magyarul. Az angolkörös nyelvértékű Purista persze ezt nem érzi, mert ő csak »tud« valamit a magyar nyelvből, de ösztönösen nem érzi a finomságokat. Apropos: a latin *finom* szó is nyelvünk finomságai közé tartozik, pompás szavunk a latinból való *pompás*; a debreceni *civis* pedig nem tartja magát pógár embernek (= Bürger)...

Kérdezhetjük tovább: hát még honnan veszi a lesipuskás Purista a tilos fattyúszavakat, a nemzetrontó, bár magyáros idegenszerűségeket? Bizony a népdalból! A kuruc vesrekből például megtudja, hogy veszedelmes szó a *regnál*, meg a *porció*:

Nézd el csak, mint *regnál* rajtad az némettség!

Már az te országod, életed is kétség...

Nem köll magyarnak magyarra támadni!

De egy szívvel-lélekkel öszvefogni,
Az *porciót* országunkból kiverni.

(A *regnál* ma is élő tájszó Fehérmegyében.) De hát persze a kurucok nem voltak példás magyarok. »Kávéházi« magyarságuk messze elmarad a dunaparti Purista tündöklő magyarkodása mögött... Kiirtani-való, tilos fattyuszavakat, meghonosult és mégis nemzetrontó idegenségeket talál a példás magyar Purista egész garmadával (*garmada*: szép, szlávból jött szó!) más szintén nemzetietlen népénekinkben is. Ilyen — a bitor-talan Purista ékesszólása szerint — hazaáruló, »tisztos és szép magyar szavak százait külső sötétségre kivető« tákolmány például a Kossuth-nóta:

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a *regementje*.

Vagy a közismert, de eleddig még be nem tiltott baka-nóta:

Harminckettes baka vagyok én,
Gyalog *masirozok* én.

Az a szegény matrózzruhas terézvárosi gimnazista lány, akit már évek óta félemlít a magyarkodó ujság, a rádió, a főigazgató, az igazgató, a magyartanár, hogy ne merjen »idegen« szavakat használni, mert akkor tettét követendi gyász és borulásra van oka, igen zavarba jön, mikor hallja a masirozó bakákat, vagy éneklí a Kossuth-nótát. Ezred, vagy regement? Menetel, vagy masiroz? Szerintem mindakettő. Az árral úszók szerint csak ezred és csak menetel... (*Notabene*: az ezer iráni, vagy ind eredetű szó.) Micsoda rombolás folyik itt a fiatal lelkekben! Elidegenítik őket nemzetünk legszentebb hagyományaitól.

A Zrínyi Ilona leánygimnázium növendéke fölűti Zrínyi Miklós műveit és ijedten látja, hogy nemzeti bálványaink tele vannak fölösleges, nemzetrontó fattyúszavakkal. Zrínyi odáig megy, hogy szántsándékkal, stílus-meggyőződésből használja a Purista szerint kiebrudalni-való, nem-próbás szavakat. A Zrínyiász előszavában írja: »*Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy.*» A Szendrey Julia-örnképzőkör titkár-nője kétségbeesésében Arany Jánoshoz folyamodik, a magyar stílus legnagyobb művészehez. És mit talál? Míndjárt a kötelező olvasmányok között van egy, ezzel a szörnyűséges »idegen« címmel: *Naiv eposzuk*. Két »idegen« szó is a címben. Az osztályfőnök nő nem lép elő, ha túri az ilyet. *Együgyű hősköltemény* — így kellett volna Arany Jánosnak fogalmazni, ha tud magyarosan... Mely együgyűség! Szegény Arany szerencsére csak magyarul tudott és nem írt a magyarosankodó Purista nyelvéen. A népies Arany tele van ilyen — az aszfaltról-pattant Purista által népietlenségnek bélyegzett — fattyúszavakkal:

Ha a beszéd nem szófia
És áll a *geográfia*...

(A hegedű.)

Tiltakozni kell az ilyen kihágások ellen, mert kihal a földrajz!
Arany nem tiltakozik, csak szerényen protestál:

Ag is húzza a szegényt,
Életében annyifelé

Protestál,

Hogy ha meghal, csak megáld, de
Nem testál. (Árkádia-féle.)

Talán egy modernebb költő — gondolja az eguketteses dolgozat szelid szerzője. És a leányszoba polcáról leveszi Adyt. Nem, — ez dékadens, nemzetrontó! De talán Kosztolányi, az *Erős várunk a nyelv* szerzője? Csak nem fog bort inni, mikor vizet prédikál? De bizony. És még milyen óbort iszik, akarom mondani, milyen szép régi szavakat használ, mihelyt elfelejti, hogy irodalompolitikus és a költészet hattyu-vizein uszik:

Előttem egy gránát-szilánk a *kalamáris*,
Meggyilkoltan hever, nem szól egy szót se Párizs.
(1921, Modern költők, I. 30.)

Még szellemesen játszani is tud, persze hogy tud, a kitünő Kosztolányi az »idegen» szavakkal:

A belga nép nagyon csodás,
A kenyere a majmolás.
Vérbajt kap s ez garancia
Neki, hogy ő farancia. (U. o. 1, 80.)

Ezt utánozza a bajnok Purista! (*Bajnok*: szláv szó!) Baudelaire-t pedig igen helyesen nem maguarosanítja Kosztolányi, hanem meghaqja olyannak, amilyen: »Nagy *gesztusom*, a végtelent betöltő...» (U. o. I, 66).

Mit csináljon a nemzetietlen magyar klasszikusokért rajongó diák, aki szívében gyűlöl minden latinra emlékeztető szót? Az iskolának sikerült beléje csepegtetni az egész magyar mult, évezre-des latinosságunk szent emlékeinek utálatát. Megborzong a *kultúra* hallatára, mélabús lesz a *melancholia* olvasásakor. Szegény fiú, latin szavaidat korán játszottad el! Dédapád talán a derék Per-földy volt, akinek jóízú, *kuriális* beszéde magarabb volt, mint mai gyökértelen Puristánk *kulissza*-, azaz bocsnat: színfal-rengető szavalmányai. Mért kell haragudni erre a szép, régi latinos-patinájú *kulissza-világra*? Csak a finomabb lelki kultúra hiánya gyűlölheti a latinosságot. Más nemzetek erővel latinosítják magukat, hagu Európába tartozzanak, mi meg kizárjuk magunkat a szentistváni lélek országából. Vissza a volgamenti Lovashoz, Dentumogériába... Jókai írta, de hiába idézem, a struccpolitikus Purista rá se hederit: »mennnyivel hatalmasabb szó volt ez: *demonstrál*, mint a mai *tüntetés*.» Hát még a régi szavaink eltüntetése, kiirtása, bevallott üldözése! A magyar ifjúságot már sikerült megfertőzni a pusztításnak baktériumaival és egyéb kórokozóival.

Nem az állítólagos idegen szavak miatt hal ki negyvenezer magyar szó, hanem a hagyománytipró Purista szeretne kiölni kétezer magyarrá lett jövevényszót, hogy helyébe tegye gyökértelen elmeszüleményeit, a *géperejű járóműveket*, a *műtanrendőrt*, a *telátót*. A Tucatpurista, aki tudományban, stílusképességben, irodalmi kultúrában, a magyar lelkiség ismeretében, a magyar írás tanulmányozásában mélyen alatta áll azoknak, akiket bírálni merészel, ha önmagához és elveihez hű akar lenni, sürgősen javasolja a miniszteriumnak (pardon: szolgaságnak, bár a *szolga* is szláv szó), hogy tiltsa ki a tankönyvekből Csokonai, Kazinczy, a két Kisfaludy, Kölcsey és főleg Berzsenyi verseit. A nemzetietlen Kisfaludy Sándor törlendő a magyar klaszikusok sorából, mert ilyeneket írt, Purista ezt hallja iszonytal:

Lelke csupa *sympathia*,

Harmonia érzése,

Szava kedves *melódia*,

A *sphaeráknak* zengése. (Kes. szer. XIII.)

Mert addig nem lesz béke és leszerelés az állítólagos idegen szavak *frontján*, (nem arcvonal, amint a megfélemlített Rádió is mondja, mert az arcnak is vannak vonalai, de ám legyen ez is) —: addig nem lesz zavartalan fegyverszünet, amíg el nem tűnnek a *nebulók* elől az olyan szövegek, amelyekben előfordul a *literátor* — erre igen haragszik a vékonypénzü Purista, látszik, hogy semmi köze a *literátorsághoz* s bizonyára az sem tetszik neki, hogy ma is él egy székelly-nemes familia *Literáti* névvel —, a *poéta*, a *melódia*, az *allegória*, a *filagória*, a *harmónia* és más efféle gyilkos becselenségek. Mert amíg a tanuló maga előtt látja a szép magyar multnak ezeket a latinos, de évszázados és ma is élő, magyar és hangulatos szavait, addig félő, hogy beleszeret ebbe a magyar multba, amelytől el kell szakadni, hogy a ciripelő Purista átvehesse csöndes birodalmát a magyar kultura lapos és martos síkságai fölött. Ha másképp nem megy, bizzák meg a leggyökértelenebb és az operációskéssel legjobban bánni tudó Puristát, hogy metélje ki költőinkből a »fölsleges« latin-görög nemzetrontó szavakat. Például a Hymnust így kellene tanítani, *ad usum Delphini*, nehogy megfertőződjenek a fiatal magyar lelkek:

Tokaj szőlővesszein

Égnedűt csepegtettél,

Zászlónk gyakran *tűzdeléd*,

Vad török *földhányására*.

És hogy — Csokonai szavait idézve — meg ne fulljanak önnön bölcsőikben a pajkos szófaragóknak törvénytelen ágyból született csonka-béna Idétlenjei Berzsenyi Fohászkodását imigyen korrigáljuk: »Téged dicsőit Tetőpont és Talppont.« A gyönyörű *melancholia* pedig ezenképpen lesz *harmóniásabb*:

Te a setét erdők vadonjain
Szeretsz álmodozni ó *Buskomolyság!*
A puszta vár bus omladékain
Nyögdező lágy szellő neked *hangegyezés.*

Az idegen szó örökre leszakad az átadó nyelv testéről és hangban, jelentésben az átvevő nyelvhez alkalmazkodik. Idegen szót jövevényszóvá magyarosítani: nem hódolás az idegenség előtt, hanem elhódítása és átalakítása indifferenssé lett nyelvi kifejezéslehetőségeknek. Hasonló ahhoz, amikor a nyelvöszön semmiből teremt magának új eszközöket. Jó bornak nem kell cégér, de a német *cégér* izesíti nyelvünket.

IV. Az „idegen” szavak hasznossága.

Vannak esetek, amikor az idegen szó úgy jó, ha sohasem magyarosodik meg. Én a *Ding an sich* kanti műszót például le sem fordítanám és mindig németül idézném, kurzív szedéssel. Ne féltse a filozófiátlan Purista népdalainkat! Nem fenyegeti őket a *Ding an sich*. Ahol van, filozófiai szövegben, ott úgy is komoly felnőttekhez szól, nem tubicázó játékszíni szendékhez, akiknek selypítésére szabná a kellemkedő Purista az övénél nagyobb viharokat látott magyar nyelvet. Hadd maradjon a *Ding an sich* a maga racionális ridegségében és lefordíthatatlanságában! Legmélyebb értelme ugyanis az emberi ésszel meg-nem-közeliethetőség. A *magánvaló* elbujhat mellette, a *lényeg* nem fejezi ki, ami benne a leglényegesebb. A Dunántul ruhát jelent a *magánvaló*...

A franciák szántsándékkal meghagynak a maga idegenségében némely külföldi szót. Németország nekik: *le Reich*, a német császár: *le Kaiser*, a német vezér és kancellár: *le Führer*. Miért? Mert a *Reich* szó számukra kézzelfoghatóbban, jellemzőbben és tömörebben jelöli meg a birodalmi Németország fogalmát, mint mondjuk a francia »*empire allemand*» kifejezés. Császár, vezér, kancellár pedig sok van, de *Kaiser* számukra csak egy. Mi is *cár* alatt csak az orosz cárt értettük.

Az angol *Herr Ribbentropp*-ot mond, *Signor Ciano*-t és *Monsieur Flandin*-t. *Mister* csak angol lehet, vagy kínai: — ez történelmi fejlemény a nyelvben, ami iránt a hagyományüldöző Puristának persze kevés érzéke van. Ő azt hiszi, hogy a nyelvet equ ember csinálja. Pedig már Horatius megmondotta *Ars-Poeticájában*: *usus... quem nenes arbitrium et ius et norma loquendi*. Arra kérjük a vádaskodó Puristát, engedélyezzen nekünk is macskakörmök között néhány *Ding an sich*-öt, *convoy*-t: a *hajókaraván* nem elsőrangú szó az utóbbira és a karaván maga sem magyar... A többit pedig fogadja jószívvvel, hadd magyarosodjanak meg minél hamarabb. Mert ha elfogadom a *konvoj*-t, akkor

új szót viszek a nyelvbe, tehát gazdagodom, míg a hajó és a karaván össze-nem-illő összetétele nem szaporítja a meglevő szómennyiséget, és ezenkívül még fölöslegesen meg is zavarja a karaván szó eddigi jelentését: sivatagban haladó csapat, emberek, állatok, málhák, expedíció... Hadd ugathassa tovább is a kutya a haladó karavánt! Félő, hogy unokáink már nem fogják érteni, mért ugat a kutya a haladó *konvoj*-ra, mikor nem is látja a pártól. Az ezeregyéjszakai, költői emlékeket idéző karavánt ne zavarjuk össze a modern haditechnika és légiháború prózai kényszer-csoportosságaival és a fegyveres kíséréttel. Egyébként nem ragaszkodom a *konvoj*-hoz, mert az angol szavak távolabb állanak tőlünk. Vegyünk egy frappáns példát. Az egyik csángó faluban a vörös ribizlit, szőlőt *ruzsín*-szemnek hívják. (Nyelvőr 1911, 94.) A *ruzs* olyan magyarosan hangzik, mint a szláv *guzs*, vagy *huzs*-daráló. Ha valaki kitalálta volna gyári névnek a *ruzs*-t, semmi baj nem volna vele. Minden purista helyeselné. De sajnos, a francia nyelvből már ismeretes a *rouge*...

Mi előnye van az ártalmatlan *ruzs*-nak az ajkpirosító fölött? Az, hogy új szót hoz az »ajk« és a »piros« mellé és pregnánsan megjelöli azt a különleges, tehát pl. nem tojásokat pirosító pirosítót, amit az ajakra kennek. Ha elfogadom, mondhatom azt is, hogy nagyon *ruzsos*, szörnyen *ruzsosza* magát, pedig *ruzs*talánul szebb lenne... Micsoda kár származik ebből? Miféle *lucrum cessans*? A púder a franciában csak port jelent. A magyarban a por megmarad az utcán, a cipőn; az arcra finom rizspor, röviden *púder* kerül. Az átvevő nyelv mindig fölényben van az átadó nyelv fölött, mert speciális jelentésében kapja a szót. A *povedál* a szlávban csak beszédre utal. A magyarban különlegesfajta beszédet jelent, nem éppen a legelőkelőbbet. Ilyen árnyalatok kifejezésére ad módot a jövevényszó.

A francia csak szoba-zenét tud mondani (»*musique de chambre*«). Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk a *kamara* befogadása óta, hogy van *kamara*-zenénk és a *spejz*-ot egy magyaro-sabb idegen szóval, a *kamrá*-val helyettesíthetjük.

Az angol sok mindent nevez *bridge*-nek. A magyarnak is megvan a hidja, nem dől össze egy idegen szótól, mint a kártyavár. De ha egy bizonyos kártyajátékot magyarul »par excellence« megjelöléssel *bridzs*-nek nevezünk, akkorbékében hagyjuk az összes hidakat, nem terheljük őket újabb jelentésekkel és játszva *bridzselhetünk* az új szóval, *bridzselőt*, *bridzsezést*, sőt *bridzsistát* is mondhatunk, amely utóbbiban már van valami rosszmájúság. Egyébként nem látom be, mért szabad *ferblizni*, *tarokkozni*, *máriásozni*, *bakkozni*, *smenezni*, *sakkozni* idegenszavakkal, csak épen *bridzsezni* tilos, mert még új. Pedig a *bridzs* és társai révén gazdag lehetősége nyílik az új szavaknak, expresszív képzéseknek! De a rigorózus Purista örökké »hidon« akar lovagolni. A »játékos« kedvnek nem ártott a *spiller* bevezetése: a németben csak »játékos«

jelent, a magyarban már *zsugázót*, szenvedélyes kártyást, sőt egy kicsit hamis *blattozót* is... A nyelv végtelenül gazdag, a Purista szókincse igen szegény.

Az idegenből jött szavak, minden nyelvben a gondolkodás tehermentesítői lehetnek, mert új formulát, kifejezési lehetőségeket hozhatnak. A görög *pán* a maga nyelvében csak annyit jelentett, hogy »minden«. Minden kultúrnyelvben meghonosult, de sűrített értelemben (*pánszláv*, *pantragizmus*, *pánamerikai*), amit nem lehet ma már letükrözéssel visszaadni (»mindenszláv«). *Tradicionizmus* általánosabb és elvontabb fogalom, mint a szép hagyománytisztelet: a hagyománytisztelet régi *tradición* Magyarországon. Milyen jó familiáris szó lett az orosz *duma*-ból, amely parlamentet jelentett, nálunk pedig üres szószaporítást (v. ö. *dumál*), amit a »beszél, a »fecsegetés« nem tudott kifejezni.

Egy másik előnye az idegen szavakból lett meghonosult idegen s majdan jövevényszavaknak, hogy nem finnugor vagy újabb közismert, elnyűtt, agyoncsépett gyökérből vannak származtatva. Nézzük meg a Balassa-szótárt: három és fél hasáb *ér*-rel kezdődő szavunk van: *ért*, *érték*, *értekezik*, *értelem*, *értés*, *érv*, *érvény*, *érez*, *érzék*, *érzet*, *érzestelenít*, *érvényes*, *érkezik*, stb., hogy csak ízelítőt adjunk belőlük. A két *fog*-gyökérből öt és fél hasábnyi szavunk termett, a *fogad*-tól a *fogzás*-ig. Nyelvünk agglutinációs alkata hozza ezt magával. Annál inkább kell örülnünk az olyan hangkombinációknak, amik ezt a velünkszületett monotoniát ellensúlyozzák. Az idegenből jött *barázda*, *berkenye*, *gerenda*, *tornác*, *garmada*, *koma*, *gatyá*, *tanya*, *csárda*, *csorda*, *paraszt*, *abroncs*, *sonka*, *kolbász*, *borostyán*, *majör*, *suba*, *sintér*, *betyár*, *ruzs*, *bridzs*, *priccs*, *fércel*, *vitéz*, *puska*, *puttony*, *puli*, *pacol*, *puccos*, *dáma*, *prédikál*, *pöröly*, *potroh*, *pór*, *pont*, *pondró*, *pólya*, *polgár*, *póráz*, a német *verkli* és a latin *kintorna*, a vén *csoroszlá*, a libbenő *csónak*, meg *öccse*, a *ladik*, az izes *cseresznye* (bár nem jó nagy Puristákkal egy tálból cseresznyét enni), az illatos *levendula*, az olasz *tálca*, a szláv *pálca*, az udvari *bolond*, a burgundiai *burgonya*, a levantinus *levente*, a szláv *drága*, népies formában *dérága*, a lomha *gályá*, a félművelt *dufla*, a latin nekidurálja magát, a lengyel *durák*, az orosz *ukáz*, a *derék*, mely valóban nem félt az idők mohától, a régi idők *moha*, Balassi titokzatos *morotvája*, a tréfás *vicc*, a komolyabb *tréfa*, a latin *turpisság*, a görög *trágya*, az ófrancia *tárgy*, a tisztos *matróna*, az égi *patronus*, a magas *trón* stb. egészen más hangvegyüléket mutatnak, mint: a finnugor gyökök, bár eléggé magyarosan hangzanak.

Nem is vezethetők vissza semmiféle gyökérszavakra. Ezért olyan költői, archaikus a hangulatuk sokszor! Ezért örülünk, mikor Arany Jánosál ilyen sorokra találunk:

Csillag esik, föld reng: jött éve *csudáknak!*
Ihol én, ihol én *pörölyje* világnak!
Összerogyott a ló. Most a *garaboncok*
Mint *keselyű* had gyűl taglani új koncot...
Így Buda gondoktól üresíti keblét,
Emeli két kézzel nagy *billikom* öblét...
Apám, nagyapám élt *kabala* tejével:
Burján leviért, mond, azt nem hagyom én el.

(Buda Halála.)

Ebben a régi világot festő, szép szövegben a csuda, a konc, a kabala szláv jövevényszó; a keselyű: török; a burján: bolgár; a pöröly és a billikom: német; a garabonc pedig ismeretlen eredetű, de nem finnugor. Arany János népies szavai között igen sok a jövevényszó: a latin *kaláris*, a török *tekenő*, a német *kolonc*, a szláv *csoroszlya*, az olasz *bakacsin*, a latin *penná*. Régi eleink, ha egy új szóval találkoztak, nem azon törték a fejüket miképpen lehetne finn-ugor szóval pótolni, hanem örömmel kaptak rajta. Mikor megismerkedtek az orosz!ánnal, nem nevezték el bögő-állatnak, hanem elfogadták a török *arszlán* szót. Ma mindent »magyaritanak». *Tröszt* helyett Egyesülés, mintha az egyesülés-nek nem volna más dolga. *Agyegyesülés?* Jó, hogy a rádió nem lett *körszakra*, a Rundfunk mintájára. A *fasisztát* talán *nyalábos*-ra kellett volna fordítani? Mért kell az *optimistát*, a *pesszimistát* mindenáron, erőlködve magyarítani? Elég magyar mindakettő. Sem a *derüt*, sem a látásunkat nem fenyegeti veszély. Ellenben komikus stilizálások adódhatnak, ha például nagy szárazság idején a *derülátók* tartós borút remélnék, de a *borülátóknak* lesz igazuk, mert kiderül az ég...

A legfontosabb érv az idegen szavak befogadása mellett az a tény, hogy soha két szó jelentése nem azonos. A magyarítás tehát, ha jó és elfogadható, nem szünteti meg a jövevényszó jogosultságát, mert finom jelentésbeli és hangulati megoszlások mindakettő számára lehetővé teszik a létezését. Az ember Isten *teremtménye*, de Arisztidről azt mondják, hogy a nagybácsi *kreaturája*. *Kántálni* és énekelni: két dolog. A *náción*-ról a Magyarosan írja, hogy »kicsinyítő értelmű» a nemzet-tel szemben (1936). A *natureszelet* sem *természetellenes*! Ha *modern* helyett *újkori*-t, *jelenkori*-t mondunk, akkor mit mondunk az *újkori*, a *jelenkori* helyett? A *precedens* nem azonos az *előző eset*-tel, mert — amint más, *előző esetekből* is kitűnik hasonló jelentés-sűrűsödés — a *precedensben* több van: benne van az is, hogy jogalapul szolgáló *előző eset*. Ha a *tenni* mellé gazdagodásul nem vesszük át a szláv *csinál* ígét, ma nem tudnánk különbséget *tenni* a *visszacsinál* és *visszatesz* között... *Emlékirat* egynek vesz *memorandum*-ot és *mémoires*-t. Ami visszamarad az idő rostáján (Ady), az mind magyar: a szláv *rosta* is. Örüljünk a jó neologizmusnak, vagy a régi-

magyar szónak és ne taszítsuk ki a magyarosodó idegent: használjuk váltakozva vagy érzés szerint mindakettőt.

Vegyük az *asszony* és a *doboz* fordított, de egy eredményre vezető esetét. Az *asszony* oszét eredetű, ősrégi átvétel. Átvettük a finnugor *nő*, *né* mellé, de nem »fölsőlegesen«, hanem »úrnő«, sőt »Isten anyja« jelentésben. Ha nem vesszük át ezt a »fölsőleges«, szót, ma nem tudnánk *Boldogasszony*-t, *Asszonyunk*, Szűz Máriá-t mondani, hanem mindent a *nő*-re biznánk. A *doboz*-t Baróti Szabó Dávid vette föl a népnyelvből (1792), a már meghonosult *skatulya* (sőt népiesen: *iskátulya*) kiszorítására. Szerencsére mindakettő megmaradt. A *doboz* kitűnő szó, belseje nem elemezhető tovább és magában, rokontalanul áll, pusztá gyökér, még származéka sincs (legfőljebb: *dobozos*). A *skatulyát* pedig nem zavarja abban, hogy ilyeneket mondhassunk vele: *beskatulyáz*, mintha *skatulyából* húzták volna ki. A *vígjáték* maradjon *víg-játék*, de a *kutyakomédia* is, ahogy a teremő nyelvöszön formálta. Más a *minuciósz* és más az *aprólékos*. Más íze van, ha azt mondom: »Ebben a *minutában*«, mint mikor a hivatalos jelzést halljuk: »Tizenhat óra negyvenhat perc, huszonhat *másodperc*.« Földrajz-ot szívesen mondók *geográfia* helyett, de a *geografus* nem nevezheti magát földrajztudósnak. A *becsvágy* kitűnő szó, csak kicsit föllengző a szerényebb *ambició* mellett, amelynek előnye, hogy — *faute de mieux* — ígét is lehet csinálni belőle. A *tragédia* szélesebbkörű, mint a »szomorújáték«. Madách műve szebb és magyarabb lenne ezzel a címmel: *Az ember szomorújátéka?* *Allam* és *státus* kiegészítik egymást; beszélget és *diskurál* szövetkezzenek a társalog-gal; *laktanya* és *kaszárnya* ne háborozzanak egymással! A *laktanya tanyá*-ja maga is szláv szó, mégpedig újkeletű... *Sine ira et studio* fölülvizsgálva a *békerevizió* és a *béke-fölülvizsgálás*, a *revizor* és a *fölülvizsgáló* közötti hangzásbeli, jelentéstani és hangulati különbségeket, a *revizio* és a *revizor* javára kell döntenünk, ami természetesen nem öli ki a használatból a *fölülvizsgál* ígét és származékait, csupán más alkalmakra utalja. Ha elfogulatlan Puristák vészőrvényszéke arra ítélné, hogy igazoljam fejvesztés terhe alatt állításaimat, nyugodtan vállalkozom rá, hogy a magyarító és nyelvvédő szótárak minden félig, vagy már alig-alig idegen, sőt meghonosult szaváról kimutatom, hogy nem fölsőleges, mert valami árnyalattal különbözik magyar megfelelőjétől. Ezt a Magyarosan is, legutóbbi számában, elismeri (1940, 83) :

Találomra kinyitva a Magyar Nyelvvédő Könyvet, például a *jampec* szó helyett ezeket a magyar kifejezéseket olvasom: *ficsur*, *himpellér*. Két magyar szavunk is van tehát a *jampec* helyettesítésére, bár voltaképen sem a *ficsur*, sem a *himpellér* nem magyar eredetű, de régiebb, mint a *jampec*. Mindnyájan érezzük, hogy a *jampec* szó hangulata sokkalta nyersebb, mint akár a *ficsur*-é, akár a *himpellér*-é s így a fogalom megjelölésére, hogy benne legyen megvételünk is az ilyenfajta emberek

íránt, mégis megfelelőbb a *jampec* szó. Vagy például a *cinikus* helyett: elfásult, gunyoros, kaján, rosszmájú, sivárlelkű. Egyik sem olyan, hogy tükrözethetné a görög-latin szónak közismert értelmét. Igen sokan haragszunk a *muszáj* szóra, de már nyelvtudósoktól is hallottam, igaz, hogy nem írták meg (mert nem merték megírni), hogy „muszáj” tünnünk ennek a *muszáj* szónak a használatát, meri olyan magyar kifejezésünk, mely a *muszáj*-nak megfelelően főbél mondana, mint a *kell*, *szükséges*, *kénytelen vagyok vele*, *kötelességem*: nincsen.

A cikk konkluziója azért — ellenkező premisszákból — mégis az, hogy »irtsuk irgalmatlanul« az idegen szókat. Tehát: az »idegen« szó szép is, jó is, magyaros is, titokban használjuk is, nem is pótolható mással, mégis irtani kell! Hol itt a logika? Pláne egy nyelvtörténész részéről, aki tisztában van a nyelvek és szavak sorsával, nem úgy, mint a műkedvelő Purista. Ez a nyelvi önelátás valóban fölfordult világot tükröz. Az autarchia elvét az élet csak *ultima ratio* esetén alkalmazza. Grönlandban nem lehet kávé termelni, a magyar pulyka Londonba kívánczik, a newyorki néger párisi regényt olvas, a világhírű magyar lovat angol telivérek nemesítették, a tokaji nektárt Délfranciaországból plántálták. *Gedanken sind zollfrei*. Nem védővámok, hanem *free trade*... Hiszen az »idegen« olyan jámbor és hasznos, hogy végül is a purizmus malmára hajtja a vizet. Ha a közép-félnémetből ma jelentkeznék magyarosodásra a *címer*, a hangos Purista visszalökné mint nemkívánatos idegent. Ma pedig nem tudnánk magyarosítani az *adressz*-t, a *titulust*-t, ha nem volna *címünk* hozzá.

Az említett hibás következtetéssel szemben vegyük elő a nem-nyelvész Puristának vaktában hangoztatott kifogásait. Nézzük például Ravasz László »idegen« szavait. Mindenekelőtt: a turpisság ott van, hogy a haragos Purista meátéveszti a közvéleményt, ami már tiszta destrukció, épen legkitűnőbb stilisztánkkal, a magyar nyelv egyik mesterével szemben. Kipécéz egy-egy »idegen«, illetőleg szerinte idegen szót, egy nagy tanulmányból és elfelejti figyelembe venni, hogy tudományos értekezésről van szó, amelyben mégiscsak a tudós szavaké az elsőség, nem pedig a hangutánzóké. Nem pósalajosi publikumnak írunk, hanem orvosoknak, jogászoknak, nyelvészeknek, stb. Ezek pedig nem ije deznek a tudomány stílusától. A másik suskus ott van, hogy a kifogásolt pár idegenszó-fűszer alig teszi az összes használt szavak 2—3 százalékát vagy még ennyit sem (pontos számításokat végeztem a *Mi a magyar?* kötetben), tehát észre sem vevődik a nagy szótengerben. Ezzel a módszerrel a ferdítő Puristát is kérdőre lehetne vonni, hogy mért hemzseg az írása fölösleges szavaktól, mint *pandur*, *stilus*, *professzor*, *klasszikus*, *poéta*, *próza* (mért nem kötetlen beszéd, szlávból kapott szóval?), *rang* (ein Wort ersten Ranges!), *stilisztika* (mért nem irányonc vagy fogalmaznok?), *árgus* (ejnye, a görög szavát!), *kurta* (a »rövid«

nem jó?), *mozaik*, *ritmus*, *kalamáris* (úgy látszik, nem tudja, hogy latin szó), *kontár*, *akta* (kihal az ügyirat!), *kuli* (elsorvad a napszámos), *behemot*, *propaganda*, stb.

Az ál-Purista tehát maga szegi meg a saját tilalmait. Nyilván ő maga is érzi, hogy nem árt az irályt, a kötetlen beszédet, a tanárkodást, a feketeirőlétartót, az ügyiratot időnkint felfrisíteni egy-egy — mennél többet használjuk, annál jobban magyarosodó — »idegen« szóval (*stílus*, *próza*, *professzor*, *tinta*).

Ezek előrebocsátása után vegyük sorra a más szemében szálkát kereső Purista által kifogásolt szavakat. Persze a mondatot kell nézni, nem a meztelen szavakat, mint a magát ambulancián hívó Purista teszi. »Magyarságuk *existenciális* volt s legkevésbé a lét szokott gyakorlati kérdés lenni« — írja Ravasz László. Ezt másképp felnőttek számára nem is lehet mondani. Aki gondolkodik — az öntelt Purista nem gondolkodik, -csak plajbászol — az mélyen átérzi az *existenciális* filozófiai műszónak értelmét ezen a helyen. A Magyarító Szótár javaslatai: életföltétel, létérdek, ami az élethez szükséges: — itt nem segítenek. *Existenciális* itt annyit jelent, hogy lényük szerinti, lényükkel azonos, magától értetődő, lényük természetessége, lényegükben rejlő. De ez a sok körülírás nem éri el az *existenciális* szó mélységét, amelynek ereje épen a homályban, a szintézisben van. Ha egy fogalmat szétanalizálunk, elhigitunk, — amint az oskolás Purista szeretné — a lényege már kisiklott értelmiségünk öleléseiből. Hogy főstene például Kant vagy Madách a pellenegéző Purista sótalan, szétfolyó, bátortalan, néha igen pontgyola nyelvére átmagyarosítva! Nem tetszik a Puristának Ravasz László *génusza* sem. Talán Nemző-t, vagy Nemő-t kíván helyette. Mintha róla írta volna Kazinczy Purismus című disztichonját:

A genie s sanctionál füledet bosszantja. Nem érted.

Értsd! s nem fogja tovább sérteni gyenge füled.

Nézzünk egy másik mondatot Ravasz László tanulmányából. Az első meglepetés, aminek következtében külön meg kell róni a pellenegéző Puristát, hogy alig talál az ember idegen szót ebben a szövegben. Igazán csak a kiskaliberű Rosszindulat veheti magára a fáradtságot, hogy gombostűzzön benne »idegen« szavak után. Ravasz László még a *predesztinációt* is eleveelrendelés-nek, az *ethnográfia*t néprajz-nak mondja; nem *attitude*-öt ír, hanem magatartás-t, nem *objektivitás*-t, hanem tárgyasulás-t. De jön a genetikus! A büntetlenül pellenegéző Purista itt elsikkasztja a mondat felét. Ravasz ezt írta: »Ez volna az *eredeztető*, vagy *genetikus módszer*.« A hamis-purista csak a genetikus-t idézi! De Ravasz László nem szorul védelemre. Inkább tanuljon tőle — Inas a Mestertől — magyarul, filozófiai mélységek fölött rendületlen biztos járást, magasságok felé törő tiszta lelket és kristályos magyarságot.

Nézzünk egy pár esetet, ahol nyilvánvaló, hogy a magyarítás és a meghonosodott szó között jelentésbeli megoszlás van. A *reflexió*-t kifogásolja az elismerésre reflektáló Purista. Helyette ajánlja az elmélkedés-t, a gondolkodás-t, a meggondolás-t, fontolgatás-t, mérlegelés-t, okoskodás-t. Ráhibázott: a stilus halála valóban az okoskodás! Erről a mondatról van szó: »Amikor elmélkedünk a szerelemről, az érzés nem olyan erős, mint amikor *reflexió* nélkül, vakon és mélyen szeretünk.» Ez az, amihez ugy látszik a legjobban nem ért a szikárlelkű Purista. Két *elmélkedés* egy mondatban: bántó stilustalanság lett volna. A többi variáns pedig bántó megsértése a szerelemnek. Csak a lelepező eufemisztikus *reflexió* van itt helyén. Külömben a *font* és a *lat* idegen eredetű mértékek, amik szerencsére még idejében megmagyarosodtak, annyira, hogy a dilettáns Purista nem ismeri föl idegen származásukat és ezért megkegyelmez nekik. A fontoskodó Purista ilyeneket nem tud. A nemtudó ember bátorságával hadakozik, mint a kisgyerek, aki megpaskolja az oroszánt. Az oroszánok ezuttal igen kegyesek a Puristafival...

Nunc venio ad fortissimum! A misztikus nemzetrontó, becs-telen, magyarságpusztító szórul van szó, szórul-szóra! Van fogalma az írástudatlan Puristának az *unio mystica* édességeiről? Itt nem segít senki és semmi. A vasárnapi Purista ugy látszik még a Magyarosan c. folyóiratot sem olvassa, ahol pedig írva találhatta volna a következő megfontolandó ígéket: »A *miszticizmus* és a *szenimentalizmus* azok közé az idegen szavaink közé tartozik, amelyeket alig tudunk eredetivel pótolni. Tolnai Magyarító Szótára még csak meg sem kísérti magyarításukat.» A titkos, a rejtelmes, a homályos, amiket az anyagelvű Purista ajánl: pogány dadogások a misztika örök világosságában. Egész középkorunkat, modern filozófiánkat sutbadobja a képromboló Purista. Itt már nem lehet érvelni, csak Horatius *Ars poeticáját* idézni arról a bizonyos *sutor-ról*... Vagy a lelkes istenfi Kazinczyt:

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,

Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

Vigasztalásul Szabó Dezsőt idézem a *miszticizmus* ellen berzenkedő Puristának. Vitázzon Szabó Dezsővel, legnagyobb élő stilisztánkkal, ha mer bajt vivni az égiháboruval. Az Elsodort falu első kötetéből veszem a textust: »Bőjthék már Attila korában nőttek a Székelyföldből, de *miszticizmus*, *metafizika* s tultengő lélek sohasem kezdte ki ezt az acélfajt. Protestánsok voltak a protestántizmus előtt s Kálvin csak tudatossá tette előttük azt, ami nekik olyan természetes volt, mint a lélegzetük». (1919, I, 6.) Az Álpuristával szemben megint a Magyarosan helyes megállapítására vagyunk kénytelenek hivatkozni: »A már átvett és sikeresen áthasonult idegen szók természetesen nem ártottak nyelvünknek, nem ártottak különösen az ujkori nyelvekből való

átvételek, mert nagyrészüik képes volt a mi szavaink alakjához idomulni. A középnevetből lett *cél* szó például teljesen beleillik a magyar *bél, dél, fél, kél, szél, vél, tél*, szavak sorába; a szláv-ból magyarosult szent épügy hangzik, mint eredeti *bent, fent, kent, lent, ment* szavaink, stb. (1936, 37) Quod erat demonstrandum.

V. Negyvenezer magyar szó halála.

Ne véld, Barátom, hogy nyugalmasat
A sandaságnak gáncsa megzavarja;
Ismérem én azts megmosolyogni szoktam ...
Nem úgy tanultam Szocrat iskoláját,
Hogy a közember változó eszének
S lélelének rabja lenne Muzám.
Berzsenyi, Döbrentei Gáborhoz.

A nagyközönség és az árnyak ellenállni nem merő félhivatalos »közlegek» előtt legketszetösebb érve a »hirverő» Puristának, hogy a magyar szavak, — mint ő mondja — »kiebrudaltatnak», »kül-sötétségre vettetnek», elpusztulnak. Pedig ez az érv is összeomlik az igazság és higgadt szemlélet világánál. Ha kérdi az ember, mondják meg, melyik az a magyar szó, amit kiszorított az idegen, alig tudnak egyet-kettőt megnevezni. Más nyelvekben százával avultak el a szavak és keletkeztek, vándoroltak helyükbe újabb százak. Baróti Szabó Dávid idézi Kisded Szótárában (1792) Horatius erre vonatkozó versét:

Multa renascentur, quae iam cecidere, cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula...

Nálunk egyéb okokból is, alig pusztult valami, de folyton gazdagodtunk, belülről és kívülről. Az *imette*, a *joh* kihaltak nyelvünkben idegen segítség nélkül... *C' est la vie*. Az összes polémiákból idáig mindössze csak két szóról derült ki, hogy végérvényesen kihalt: a *süv* (sógor) és az *atval, fiol* (mostoha atya, fiu). *Tant de bruit pour une omelette!* Olyan nagy szerencsétlenség ez? Kaptunk helyükbe ezerannyi jó magyar szót. A mostoha szép szó, de ám támasszuk föl melléje halottaiból az *atval*-t. Itt jeleskedjék a harcos Purista, ne a végnélküli összetételekben: életre támasszon, ne holtra bunkózzon. Támasszuk föl a *süv*-et is!*) Legalább több szavunk lesz a rokonsági megjelölésekre, az atyafi, pereputty, ija-fija, retye-rutya, mispóchesz mellé... De a német sógor-t azért ne üssük agyon. Mert akkor mi lesz a notával:

Jó bor, úgy-e 'sógor?

Sógor, úgy-e jó szó?

Volt aztán még a régi nyelvben egy *séd* szavunk is. Erre azt

*) Ennek a *süv*-nek kihalása sem egészen biztos. A Szinnyei féle Tájszótárnak van egy adala rá. Marót Károly szíves közlése szerrint a háboru előtt Arad vidékén közkeletű szó volt a *süve*, »rokona» értelemben.

mondják, a szláv *patak* kiszorította. Hát a csermely-t, az ér-t miért nem szorította ki? Kiszorult az magától is! Ha egy költő lantjára venné, mindjárt elterjedne. Nosza hát! De hiszen nem is tűnt el, a Balaton vidékén ma is séd-nek hívják a kispatakot, a ritkán csörgedező csermelyt. Veszprémen átfolyik a *Séd*. A *séd* nem halt meg, csak alszik. Azt is mondják, a régi nyelv *fél* (felem, feleim) szavát kiszorította a szláv *barát* szó. Ilyen barát-ot kaptunk volna benne? Szó sincs kihalt szóról! A *fél* ma is megvan és virul, jobban, mint kellene. Tele van aggatva jelentésekkel. Három alma meg egy fél. *Ügyfél*. *Kapufélfa*. *Felebarát*. *Félhold*. *Feleség*. *Félrebeszél*. A szláv barát szónak éppen hálával tartozunk, hogy magára vállalta a *fél* szónak »barát» jelentését. A barátság helyett most féltség-et kellene mondanunk, barátokozik helyett esetleg azt, hogy felezkedik, ami félreértésre adna okot, hiszen belevág a fél-dimidium körébe. Meg kell dicsérni őseinket, hogy — nem hallgatva az akkori őspuristákra, — fölismerék a szlávokkal való *barát*-kozás lehetőségét és nem fosztották meg szókincsünket a gazdagodás lehetőségétől. Van még egy kihalt szavunk, amit a *szent* szorított ki: az *egy*. Ez sem igaz ilyen ridegen. Megmaradt az *egyház* = »szent ház»-szóban és az *Egykő* névben. Azt is hallani még purista kávéházakban, hogy a szláv *kalapács* kiszorította a régibb magyar *verő*-t. Jól tette! Mert a *verő* nem volt egyéb, min! Tönkrement használt melléknévi igenév, amely ma is él és virágzik. Csupán az a könnyebbség esett vele, hogy átadta a »kalapács» jelentést a hasznos jövevénynek, a *kalapács*-nak, úgyhogy ma már nem pleonazmussal, azaz *verővel* verjük, hanem *kalapáccsal* verjük a szöveget és ragyog a *verőfény*, *törökverő* Hunyadink dicsősége. Az *alkotó* nem halt ki a konstruktív befogadása miatt: a konstruktív politikusnak is lehet csekély az alkotó-képessége! De az *ekhó* már-már kihalt, pedig milyen szépen *visszhangzott* a magyar berkekben, megölte a rideg »vissza-hang», pedig mind a ketten élhetnének egymás mellett, a mai ekhótlan szekerek világában, ahol még a *parádés* kocsis is »gépvezetői» igazolványt szerez... *Spékel* és *szalonnáz*: az egyik német, a másik szláv, mindakettő jómagyar; izlés dolga, hogy melyiket hol, mikor használjuk.

Ennyi az egész állítólagos veszteségszámla a »magyar» szavak frontján, de ha tovább megyünk visszafelé, kiderül, hogy a világ minden szava magyar, vagy pedig minden finn-ugor szavunk idegen, mert hiszen a paradicsomban egy nyelvet beszéltek első őseink. Minden relatív.

Arról, hogy hány meghonosult, magyarrá lett szót akar kirtani, vagy talán már ki is irtott a nyelvirtási mozgalom, bölcsen hallgat a kronikátlan Purista. *Gargarizálni* nem szabad, csak száját öblíteni, bár az öblítést szívesen átengednék a szennyes ruhának. A *gargarizál* hangutánzó és csak a képzője lati-

nos: ezt meg szereti a magyar, amikor *urizál*, vagy *bor* mellett *pityizál*. Ma már a saját *familiánkban* sem beszélhetünk szabadon, mert kijavít a »középiskolás« diák. (Még szerencse, hogy Hóman Bálint visszaállította a *liceumot*.) A kém ma már szinte egyeduralgó, pedig nem árt neki, ha van mellette — jelentésárnyalatok kifejezésére — *spion* is. A *besugó* mellett hadd éljen a *spicli*, ha már van ilyen... A *tudor* szerencsére nem tudta kiszorítani a *doktor*-t, bár egyébként váltani valónak jó néha a *tudori* szigorlat is a *doktorátus* helyett. *Hektikát* már alig hallani, eltűdöveszesedett ez a szép, népies szavunk. A *prefektus* tanulmányi felügyelővé magyarosanodott. A *menza* diákasztal, kettős szláv szóval. *Pedellus*-t alig látni. Talán a régi jó Erdélyből még előkerül néhány. Helyükbe jöttek a szakaltisztek, »egyéb« (sic!) altisztek. Még jó, hogy a királyi *tábla*, meg a *kúria* még a mienk, de már a »fellebbviteli bíróság« igen *aspirál*, vagyis becsvágyódik a helyükre. *Szintézis* helyett mondjunk — a pamfletíró Purista ajánlatára — *ölelkezés*-t? Nem valószínű, hogy a szintézis miatt kihál az ölelkezés... A *pánik*, mely minden kultúrnyelvben a görög mitológia egyik rokonszenves alakjára emlékeztet (Pán halála!) szintén száműzetett; helyette »vakrémület« járja,» mintha félni kellene a »vak« és »rémület« kihalásától. Emlékszünk még a kolozsvári *Unió*-utcára, amely nem valamely mindennapi egyesülést jelent, hanem két ország örök unió-ját hirdeti; Nagybányán ma is *minc*-nek nevezi a nép a pénzverőt, de a *Promontorium* — a hazai római kultúra szép emléke — ma már csak Budafok, szláv szóval. Még szép, hogy *Aquincum*-ot ilyen néven mutogathatjuk testedzeni vágyó sportifjainknak, a külföldnek és nem keresztelték át *Vizes-szállás*-nak vagy esetleg még divatosabban *Dr. Város-anya-telep*-nek. Az óbudai *Filatorigát* valami régi »filatur«-nak emlékét őrzi. De meddig?? Mikor lesz Szövéstetigát? Megvan-e még Pesten a *Külső-Stáció*-utca? Fölforgat a nagy Puristánk érkeze mindent. Ledől már a nemes *Politechnikum*, *Oktogon* s az erős *Ludoviceum* leomlott. *Katalogus* helyett központi névjegyzéket olvasnak és a jogászok nem *abszenciát* fognak, hanem óranelátogatási följegyzésekben részesülnek a magyar nyelv nagyobb dicsőségére. Mennyivel magyarabb a latin *lectió*-ból lett leckekönyv az *index*-nél? Várhatjuk a szóírtó-hadjárat legközelebbi fejleményeként a következő szivarkák és szivolyák bevezetését: Testedzés (azelőtt Sport), Asszonyka (azelőtt Dames), Középkirály (*Regalia Media*), Hercegnő (*Princessas*, bár a herceg is német szó). Azt még elfogadhatjuk, hogy a *Cuba* legyen Guba-szivar, mert amúgyis így hívják, pénz *kiguberálás* közben... Nem kell félni a szavaktól a magyar parasztot!

Volt egy szép szavunk, amivel repülőgépek elhelyezésére szolgáló épületeket nevezünk: a *hangár*. *Akkurátosan* (latin szó a népnél, az urak kiirtották) úgy hangzott, mint a *bankár*, a

zsandár, vagy — ha már elemezni akarjuk — a *hang-ár*. Senki sem tudta erről az ártatlan hangárról, hogy véletlenül a franciák is majdnem így írják és hasonlóan ejtik. De jött az irtagató Purista és meghúzta a vészharangot. Elnémult a rádió ajkán a szép, magyaros, de nemzetrontó hangár. Ne tanuljunk új szót! Mondjuk inkább három régi szóval és öt szótaggal: *repülőgépszín*. Most már magyarok vagyunk ismét! Hasonló dolog történt az *avatar* szóval, bár erre tényleg nincs égető szükség. Egyik fordítónk használta először. Gyönyörű új magyar fabrikáció, a lélekvándorlás, a lelki átalakulás, az istenség alakváltozásainak megnevezése... Az avatar dicsősége azonban rövid ideig tartott. A nyelvújítótnak látszó, érdekes, új hangcsoportról csakhamar kiderült, hogy franciából való, oda meg a hindu filozófiából, a szanszkrit nyelvből került. Mert van hindu filozófia is és klasszikus szanszkrit nyelv, csak a struccpolitikus Purista nem akar tudomást venni róla. Az ő olvasmánya a nyelvvédő könyv, amellyel tönkreteszik az egészséges stíluserzéket, *uti figura docet*. Mihelyt kiderült az avatar keleti származása, lett nagy ijedelem. Ki az avatarral, külsötétiségre vettessék, dkiebrudaltassék! (Apropos: hogyan ebrudalna ma az elme- és szómozdító Purista, ha annak idején nemzetünk csorbulása nélkül át nem vesszük a szlávból a *rud* szót? Egyébként a szép *csorba* is szláv szó, csorba ne essék rajta!)

A Purista általában kiskorúnak tartja a magyart, akit a fűvő széltől is óvni kell. Megárt neki, ha megtanulja a *hangár*-t, az *avatar*-t, amely pedig van olyan magyar, mint a szláv *zivatar*, vagy a falvainkban népszerű, bár elég csunya *Schmoll*-paszta, *Lux*-mosó, vagy a szépen hangzó *Flóra*-szappan. Ha *penziót* mondok, ettől nyugodtan hívhatok vendéget a házamhoz, egyik sem fog kihalni. Ha ellenben *penzió* helyett vendégház-at mondok, fölösleges újabb jelentésterheket rakok az amúgyis igénybe vett »vendég», és »ház» szavakra és egyébként semmi újat nem vittem a nyelvbe. Nyelvgazdagodás csak akkor lesz, ha nem csupán párosulnak, de fiadzanak is a szavak.

A *propagandát* szintén bombázzák a Purista bukó-repülők. Helyette *hírverést* kell mondani, mintha a »hír» vagy a »verés» kihalna a propaganda miatt... Naiv elképzelés. Még a *hírverés* sem fog kihalni, bár részben megérdemelné. A magyarban bármikor össze lehet tenni két szót. Ez nem új találmány, nem *kunszt* mifelénk. De a *propaganda* nem mindig veri a hirt és nem is mindig hirt ver, hanem cáfol, véleményeket terjeszt, vicceket mesél, barátságosan mosolyog vagy krokodilkönnyeket hullat. Sokkal többre megy a suttogó híresztelésekkel, a leplezett híradásokkal, az ártatlan formában való szelid és halk hircsempészettel. Mindezt legjobban a homályos propaganda fejezi ki. Lélekmérgező nem dolgozik hírveréssel, hírharanggal, nem akar dobbal verebet fogni, bár a *verés* szláv szó.. A félre-

magyarításoknak legnagyobb hibája, hogy definiálni akarja a dolgokat, amiket nem lehet egy szóba szorítani. A propaganda-minisztérium például könyveket ad ki, tanszékeket szervez, iskolákat állít, pénzjutalmakat oszt ki, stb. Ez is hírverés? Nem, ez csak szerény propaganda. Legjobb propaganda meghívni a külföldit hazánkba, nem is kell szólni, hozzá, vegyen észre minden szépet és jót magától. Ez is hírverés? Számunkra a legjobb propaganda ellenségeink nyilvánvaló hazugsága, ellenfeleink véresszájú támadásai. Mondjam azt, hogy »számunkra a legjobb hírverés»? Verést érdemel, aki azt hiszi, a hírveréssel kirtotta a propagandát. Mert eltereli nyelvünk igazi problémáiról a figyelmet és olcsó sikerrel akar kuralni nem is létező bajt.

Az *avatar*-esetnek fordítottja történt a stósz-szal. Irni nem, mert kissé lompos, de mondani szoktuk, kedélyesen, hogy kaptott egy stósz-t, adj neki egy stósz-t, inkább átvitt, mint eredeti »lökés» értelemben. (Ellentéte a még kedélyesebb *def-ter*, amely viszont, bár török szó, közeli hangrokona a MFTR-nek). De jön a pecérkedő Purista és elfogja a fattyú stósz-t. Kihal a lökés! Ellenben megalakult nemrég a Segédhivatali Tisztviselők Országos Szövetsége, amely röviden STOSz-nak nevezi magát. Ez a stósz már engedélyezve lesz és használtatik, a Stósz-fürdővel és a cipszer Veit Stoss-szal együtt, pedig magyar fülnek a STOSz époly bizarr, mint a német társa, vagy a *Fiat*, amely szintén betűszó, vagy a *PLM*, a *KSOD*, amit a legjobb magyarok ilyen idegenszerű mássalhangzó torlódással ejtettek... A világ nyelvei véges számú hangkombinációkra vannak utalva, ilyen tréfák gyakran előfordulnak. Haragudjunk a *harag*-ra, mert Szomáliában van egy *Harag* nevű város? Ha kapnánk onnan fűgét, esetleg »haragosi»-nak nevezhetnők.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a negyvenezer magyar szó halála nem egyéb komolytalan hírverésnél, ellenben a hamis-hír-verő Purista szabadon irtja a magyarrá lenni akaró vagy már századok óta meghonosult jövevényszavakat.

VI. Magyar szavakkal magyartalanul.

Oskolai törvényekhez
Nem szabom én versemet.
Kisfaludy S.

Üres hangkombinációk a szavak, a beszéd lelke nem a szavakban van, hanem a mondatokban, a szavak alakulásaiban és összefűzésében. »Magyar» szavakkal lehet magyartalanabbul beszélni, mint »idegen»-szavak-fűszerezte, vagy idegen-szavakkal egyenlő-hangzású-szófaragványok-tarkította jóízű mondatokkal. Az autó-pótlék *jármű* például németes összetétel, ha szigorúan vesszük. En tőlem meglehet, de a magyarkodó Puristának haragudnia kellene a sajátmaga-gyártotta németiségekre. Ilyen sültnémet

például a *csúcsteljesítmény* (Spitzenleistung) is... Az ilyen neologizmusokra mondja — igen helyesen — a Magyarosan, hogy »semmikép sem szabad az új magyar szót az idegen szó eredeti értelmének magyarra fordításával alkotni«... (1936).

Hogy mennyire lehet magyaros szavakkal németül gondolkozni, arra legjobb iskolapélda maga a Purista, aki — bár magát igen hangosan és mellveregetve, hírveréssel hirdeti magyar-nak, — kétségbeejtően nem tud magyarul. Rejtély, honnan veszi az erkölcsi bátorságot hozzá, hogy taccsbírónak lépjen fel a szabályvonalakon kívülre guruló labdák lesipolására...

1. Dagálydús és társai.

Fogj tollat és írf, hogyha van erőd
Haladni, merre más még nem haladt;
Ha nincs ragadj ekét vagy kaptafát,
S vágd a földhöz silány dorombodat!
Petőfi.

Kezdjük a finomabb hibákon a magyar nyelvszellem meg-nem-érzésének bemutatását. A »szellemdús« Purista hallott valamit harangozni a németes összetételekről, újabban olvasott nyelv-védő könyveket is és most már azt hiszi, megindíthatja az offenzívát a *dagálydús* ellen, amit egy általa megnemértett szövegből pécez ki. Annak előrebocsátása után, hogy én magam voltam az, aki a mindenáron magyarítani akaró Neologizmusnak szolgai, németből-tükrözött kifejezéseire — amilyen például a *lift* fölösleges kizsárolására kitalált fölvonó (Aufzug) — ismételten felhívtam a figyelmet, a *dagálydús* védelmére legyen szabad néhány klasszikus idézettel szolgálnom, amik egyszerűben leomlasztják azt a nagyhangú kommentárt, amit a műkedvelő Purista a *dagálydús* használatához fűz. Kezdjük Arany Jánossal:

Ha pedig a *tettdús* férfikor elhíván

A lanttól, komolyabb munkásságot kíván...

Ezt írta Arany János Geszten, tanítványának, Tisza Domokosnak, 1851-ben. Szeliden kérdezhetjük a tizenhárompróbás Puristát, fönntartja-e a tanár és költő Arany Jánossal szemben is a vádat. A *tettdús*, *dagálydús* németes, ezt a nyelvészeki előbb tudták, mint az ujdonsült Purista, de már annyira elterjedt és korjellemző, hogy helyel-közzel lehet élni vele. Majdnem *jogerős* már, mint az ugyanebben a hibában leledző *jogerős*. Deák Ferenc egy országot föl tudott rázni ilyen »germanizáló« szavakkal: »Nehéz idők, *vészteljes* évek mentek el fölöttünk...« Czuczor és Fogarasi szótára például 1862-ben bizonyára nem germanizáló célzattal ismeri el törvényes szónak sőt még ajánlgatja is a *dús* németes összetételeit:

Kellemdús, bájdús, szellemdús, aranydús, reménydús, Bájdús. A maga nemében igen bájos . . . *Bájdús alaku, viseletű, beszédű nő. Bájdús fuvolahangok.* — *Kellemdús.* Abban kü-lömbözik a kellemes-től, hogy ezt mind személyről mind dologról mondhatjuk . . . *Kellemdús nő, kellemdús társalgó.*

Elég dus virágzás! De a *fantáziaszegény* (ez is németes, de már benne vagyunk) Purista bosszuságára toldjuk meg a sort egy Petőfi-idézzel: »S ha ajkam *örömteli* végszava zendül...» Mintha csak tréfálni akart volna a kritikusok-üldözte Lángész: Nyelvtisztogató, megdöflek a versem végén! Avagy itt van egy más idézet, a Helység kalapácsa című népies hőskölteményből, amit ha emlékezetem nem csal, szintén egy Petőfi nevezetű poéta követett el:

S vala még több *érdemtéljes* egyén
A vendégek koszorujában.

S hogy a hamarkodó Purista tovább szégyenkezzék legjobb magyarjainak pellengérezése miatt, ime még egy hamisgyöngy a Petőfi ékszerdobozából:

A szemérmes Erzsók
Nem szóla reá;
De tengervizü szemének
Bájdús kifejezéséből
Ezt *sillabizálta* ki...
Fejenagy.

Ugy látszik, a kiebrudalnivaló-idegenszavakat-terjesztő és németes összetételekben dúskáló Petőfi a legjobb uton van arrafelé, hogy kitiltsák az ország valamennyi középiskolájából. Szekundát kap az »irálygazdag» Puristától és *consilium abeundi* lesz a *vége breviter!* De azért a »helybeli légyszivü kántornak *düh-téljes* dögönyözője» mégiscsak örökbe faragott szobra marad a magyar humornak.

Szabó Dezsőt *konzultáljuk* még. Ha a magyar nyelvérzéknek ilyen idegesen *reagáló* Eötvös-ingája, mint ő, le mer írni egy »dagálydus»-tipusu összetételt, akkor ez a formula már magyarrá lett. Más gondolkozási egyezések is vannak a kulturális rokonságban élő európai nyelvek között. Nemcsak a szavak, a gondolatformák is (latin!) asszimilálódnak. Az Elsodort faluból (I. 7) veszem a robusztus szót: A gyermek *földérés*, gazdag étvágyu test és mohó étü lélek...» Arany megmondta már: nyelvész urak ezt jobban tudják, a költő jobban érzi! A dilettáns Purista se nem tudja, se nem érzi.

Végül még egy tekintélyre hivatkozunk a »dagálydus» mentéséül: Frey Antal dr-ra, aki az Orvosi Hetilap 1934 jan. 20-i számában a hypogalactiás (valóban csunya szó, de szerencsére a klinikán marad) magyarosítására a *tejszegény* németes összetételeket ajánlotta, kérve az »orvosrend érdemeseit», hogy »éljenek vele előadásaikban, közleményeikben, eszmecseréik alkalmával.» Szegény kitünő Frey doktor persze 1934-ben még nem tudhatta, hogy a negyvenes évek legnagyobb Puristája néhány év múlva mit fog írni a *dagálydus*, *tejszüköss* és társai összetételekről. Ajánljuk is a derék Frey doktornak, ne bocsátkoz-

zék »eszmecserébe» a »nyelvszegény» Puristával, mert azt fogja tőle hallani virágnyelven, hogy menjen... »a magyar nyelv kögyes tündéréhez». Mert ha vitázni mer vele, ilyen kioktatásban fog részesülni*) »Mivé fajulna szegény magyar nyelvünk, ha a Frey-Tiszamarti Antalok nyelvrontásával ellentétben együgyűbb köreink (pl. parasztok, kocsisok, *kofák*, *hóhányó*, stb.) magyaros nyelvi tevékenysége nem eredményeskednék? Már ebből az egy-szál dagálydusból meg a tejszüks-ből a délszaki napnál világosabban, tisztán kitündöklök, hogy Frey... a magyar nyelv-helyesség elemi iskolájának fölvételi vizsgáján is lehervadna.» Frey Antal, Petőfi Sándor, Arany János a tanunk rá, hogy a pel-lengérező Purista részéről valóban »nem közönséges böstörködés ez, hanem valóságosan alapuló megállapítás.» Be kell látnunk valamennyiünknek, hogy magyarságunk nyelvi eszményeinek, a *kofáknak*, *hóhányóknak* van igazuk...

Most beszélhetünk aztán egy olyan mozzanatról, amely végképen használhatatlanná teszi a *dagálydus* körül röpködő Purista összes vadászgépeit. Megint csak a mondathoz kell visszatérnünk. Minden szavak szülőházájához. A stilusnemértő Purista által kifogásolt szöveg ilyen hangzik:

Nézzük azt a *dagályos* homályt, mellyel Berzsényi a gazdagságot akarja jellemezni:

Más az Atridák ragyogó *dagályát*

Tarka pórázon mosolyogva nyögje...

Irodalmunk is eljutott néha oda, ahol a XII. századi trubadurok voltak a tudós homályhoz. Néha nehéz is eldönteni, vajjon a mindent homályba burkoló érzés vagy a tudós nyelvemsterkedés, stilizálás vagy a kettő együtt okozza-e a hétköznapi világosság hiányát. Ilyen keveréke az elképzelések egyensúlyát megzavaró *pindari* hévnek és klasszikus könyvtárményeknek Berzsényi *dagálydus* szakasza:

Te, mint az orkán s mint az Olympi láng,

Megráztad a gőztorlaszok álpeszít;

S villám szavad megszegyeníté

A gonoszok s cudarok *dagályát*.

Nyilvánvaló, hogy itt olyan finom *nuance* fölismeréséről van szó, amilyent egy mondvacsinált Puristától, aki talán épen az orrfür-gége-szakmában jeleskedik, nem is lehet kívánni. Nem más ez, mint az átképzeléses stilus, mikor valaki öntudatlanul, vagy szándékos mimikri módjára hozzá hasonul, hozzá színesedik, vagy szürkül a tárgyához, hogy ezzel is jellemezze. Az író, még ha tudományos is, szerepet játszik, beleérzi magát a szellemi légkörbe, amelyben mozog. Klasszikus példája ennek a mimikrinek azok a bevezetések, amiket Döbrentei Gábor, a népieskedő huszárdalköltő irt a Régi Magyar Nyelvemlékek kötetei elé. Ő maga is a kódexszövegek hatása alá került: olyan a stilusa, mintha két-háromszáz évvel korábban készültek volna a bevezetések... Vagy hivatkozhatom drasztikusabb példára is, Szabó Dezső cikkére,

*) V. ö. mutató nomine, szó szerint: Pellengér.

amely tele van ilyen stílusjátékokkal: »Egy dobozszerű kis kocsiban egy jobblétre szenderült házörzészeti hűségvény (kutya) lilomként elhajlott tetemét viszi az Örök Honba Visszatértek Nagy Tallózója (pecér).» (Magyar Nemzet 1940. aug. 15.)

A kifogásolt szövegben tehát a szabályos *dagályos* és a haragot jelentő *dagály* mellett egy kicsit variációs szójáték a *dagálydús*, amely odaillik a pindari hév és az *olympi* láng korfestő szavai mellé. A szerző tehette volna idézőjelbe is, mint a kor szavát, de finomabbnak találta így, vállalva részben érte a felelősséget és számítva a finomabb érzékű olvasó titkos egyetértésére. A cudar Purista *dagály*a ezuttal tehát melléfogott és csak a saját stílusérzékletlenségét dokumentálta, még pedig *ad oculos*, hogy *okuljanak* belőle más Puristák is. Nem mind magyartalan, ami németes! A *dagálydús* pellengérezése visszafelé sült el.

2. Utszéli magyarság.

Nem teszek szokás szerint a kicsiből nagyot nem kiáltozom nyelvünk pusztulását... Nevetésges dühösködés ez, mely egyszersmind azt is jelenti, hogy még sokan Bessenyei szerint igen a kérgeken rágódnak.

Vörösmarty.

A hivatalában bizonyára választékos modoru, de írásművében igen utszéli Purista utszéli magyarságot is emleget, másokkal kapcsolatban. És olyan szabályokra hivatkozik, amiket csak ő ismer. Kár a papírért, idézni valamennyit. De az ember elámul: mivé lenne a magyar stílus, ha a szörszálhasogató Purista állana mellette védőként. Eguébként tipikus dolog, hogy az Atlag-Purista nem ért a nyelvtudományhoz és nem tud jól magyarul*) Epen ez a tudatalatti inferioritás-érzete hajtja őt nyelvcsöszködésre.

Hát az »utszéli« magyarságra bizony az előkelő Purista szövegéből lehetne igazi példákat idézni. Ő adott polgárjoqot kritikai irodalmunkban a *téglafejű*, *bárgyu*, *ökörség*, *bakafántos*, *szólotyó*, *céda* szavaknak. Ilyen mondatok vannak lehangosabb Puristánk szövegében: »Farkas Gyula dolgozatában éppen elég *facér* idegen szó tülekszik.» Igen választékos. »tudományos« kritikába való ez a *facér*, amelyről a Purista bizonyára ázt hiszi, hogy a finnugor őserő maradványa. Nem tudja róla, hogy a latin *vacare* elzüllött szó-utódja, utszéli-német közvetítéssel hogy végül pellengérező Szalonfacér legyen belőle »érdemdus« Puris-

*) V. ö. Mészöly Gedeon megállapítását egyik nyelvtisztogatónkrol: »A szerzőnek a történeti és leíró nyelvtenban való járatlansága, nyelvtudományi módszertelensége, magyar nyelvérzékének hiányos volta, idegen anyanyelvűségre valló mondat-zerkesztése, nyelvhelyességi bizonytalansága...» (Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus, Szeged, Egs. M. Gyorsírás Könyvtára, 1938. 13.)

tánk szótárában, megtagadva facércseléd rokonait.

Arra sem gondol az idegen tollakkal ékeskedő Purista, hogy mikor másokat pellengérre állít »céda szólotyók« kedvelése miatt ugyanakkor az ő *pellengér* szava szintén ilyen »céda szólotyó«, a német *Pranger* megmagyarosodásából és megtisztulásából lett »ostor« a purizmus ellenségeinek megfélemlítésére...

Aztán azt is olvassuk a nagy Purista írásában, hogy »amíg az egyetemi szék magasságából megtorlatlanul sorvaszthatjuk nyelvünket, addig egy percre sem *szabadna* (sic!) ellanghulni az erős, sőt kiméletlen és rendszeres ellenállásnak.« Bizony nem »szabadna« így írni annak a felnőtt Puristának, aki »szorgalmasan söpörget« a más tiszta udvarán, míg a magáén *facér* és *szabadna* alakok nyüzsgönek. Ezek azok a »tösgyökeres«, »becsületes« magyar »szólkötések«, amikre fennen hivatkozik? Elemista se írná le azt, hogy *szabadna*, de a higszavú Puristának minden szabad!

Van egy pár gyönyörű mondata az izlésnemesítő Puristának. Azt mondja például, hogy »a bikaidézó és bikavadító stílusnak ideje volna már lekotródni a porondról.« Az ilyen nyelvet kár volt védelmezni! Hát még ez a mondata a stílusával kérkedő Puristának: »A mondat hasában megemésztetlenül pangó mellékmondatgombócokat is ki kell operálni.« Így vergődik a ki-egyensúlyozatlan Purista a vaskos, sőt utszéli izléstelenység és a précieux, élettelen papirosnyelv Scyllái és Chrybdisei között. Semmi érzéke a szavak érzelmi hangulata iránt, pedig itt kezdődik a stílus. Leírja például ezt a mondatot: »Akkor aztán nagyot ámulhat, hogy mi a *fészkes fájdalomnak* kellett ezt az egyszerű dolgot ilyen *faramuci* görög szóval kitenni.« Meg kell bocsátani neki, mert nem tudja amit cselekszik. De hogy megtanulja, ideírom a *faramuci* jelentését az Etimológiai Szótárból:

faramuci ... kaszárnyai szó... bakajáték, amely abból áll, hogy körbe ülve herezacskójukra spárgát kötnék, mindegyik spárgaszál végét más fogja és húzza. s aki legelőször följajdul, az a vesztes.

Notabene: ez a *faramuci* nem is magyar szó, hanem Itáliából hozták haza bakáink. *)

Azt is írja továbbá a kaszárnyai szavakat terjesztgető rokonszenves Purista, hogy az általa kifogásolt és »nemzetközi szólotyó« címen elkönyvelt állítólagos idegenszavak »izléstelenek, otrombák és igazi magyar urak már régen levetették őket!« Megtudjuk ebből az épületes dorgatóriumból, hogy a *huszár*, a *kocsi*, a *csákó*, amiket a magyar nyelvből minden európai nyelv átvett, immár a »nemzetközi szólotyók« — vagyis szótáraink szerint: feslett nőszemélyek, »szajhák«, — rangjára emeltettek. Igaz, hogy francia, német, olasz vagy angol »igazi úr« még sohasem

*) Van egy igen elterjedt olasz kifejezés *Fare a mosca cieca*; jelentése: „sorta di giuoco più che altro fanciullesco.“ Vö Vocabolario degli Accademici della Crusca X. 1910. 577. V. ö. Magyar Nyelv, 1940. okt. Máskép de szintén olaszból: Lazicius Gyula, Magyar Nyelv 1936. 255.

mondotta róluk, hogy szólotyók, izléstelenek és otgombák. De idézünk néhány igazi magyar urat, hogy lássuk, miként vélekednek ezekről a — nyelvpusztító Puristánk szerint »átökrendett», »céda» — szavakról. Kossuthot és Széchenyit idézem, mint igazi magyar urakat. Kossuth írja:

„ . . . a kártya legjobb esetben is a legkeserűbb *sátyra* az emberi nemnek annyi sok kedélydus éldelettel kínálkozó társalgási tehetségére . . . a magyarság az *aristokraticus* sáncok között . . . ; de *institucióit* még távolról sem illette meg korunknak *geniusa* . . . *factornak* nem számíttatik . . .

Igy Kossuth. És Széchenyi: »Ha honi szavunk csak egy árnyalattal is mást jelent, mutassunk az *idegen*, *minket gazdagító* s az *anyanyelvvel majd-majd összeforrandó* szó iránt épen annyi vendégszeretetet, mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt.» Széchenyi tehát úri dolognak tartja az idegen szók befogadását, mert gazdagodik velük a nemzet. Ujkeletű Puristánk ennek az ellenkezőjét állítja. Én inkább követem a legnagyobb magyart, mint a legkisebb Puristát. Azt hiszem, Puristánk minden igazi magyar úrral szemben egyedül marad azzal a fölfogásával, hogy az általa megrótt *misztika*, *génusz*, *kultúra*, *misszió*, *ideál*, *heroizmus*, *literátor*, *tradíció*, *spirituális*, *nosztalgia*, *szimbolikus*, *idea*, *humanitárius*: »céda», azaz léha erkölcsű szavak, »nemzetközi lotyók».

3. Baj van a névelő körül.

Ne grammatikából tanuljunk nyelvet, hanem a nyelvből grammatikát.

Csütri Bálint.

Egyik vesszőparipája a kaszárnnyákban, hóhányóktól, kofáktól magyarosan tanuló Puristának a névelő. Az ő papiros-magyarsága itt is »túlkompensálja» magát és hibát keres nemlétező törvények, rossz nyelvérték alapján.

»Ezért olyan mély a Széchenyi látása» — olvassa a bakáktól *jaramuci*-t, kofától *szabadná*-t tanuló Puristafi. Hopp, itt hiba van! Ez »tiszteletlenség» Széchenyi iránt. Ő akarja Ravasz Lászlót Széchenyi iránti tiszteletre tanítani és ő meri a laikus közvélemény előtt vád alá helyezni legjobb stilisztáinkat. *Semper aliquid haeret*, — nehéz az ilyen »ökrendezés» ellen harcolni. Miben áll az illetlenség Széchenyivel szemben? A Purista olvasott valahol egy szabályt, de magyarul már nem tud hozzá. Azt mondja a szabály, hogy »a névelőt személynevek előtt csak a bizalmas köznyelv alkalmazza, pl. a *Pali*, a *Bethlen*.» De azt már nem érzi a tudósainkkal, költőkkel, püspökökkel szemben valóban tiszteletlen Purista, hogy a mondat, a helyzet, a beszélő érzése tesz mindent a nyelvben. Körülbelül úgy áll a dolog, hogy mennél jobban tud valaki magyarul és mennél nagyobb a látóköre, annál többet meg-

ért és elnéz. Az őrmester, — hogy a Purista kedvenc bakái és kofái körében maradjunk, — sokkal, de sokkal szigorúbb, mint a tábornok. De itt nincs is szükség elnézésre. Szabálydús minden.

A régi magyar nyelvből számos példát idézhetünk. A tizenhatodik századi Tolnai György széphistóriájában:

Add kezembe, megmutatom tenéked,
Hogy az Jób szembe tisztel csak téged!

Ilosvai Péternél: »De a Fülöp király az ü leányát... Az Sándor ezt tartá egy nagy csudának... Mikor az Dárius először érté...» Zrinyi Miklóst csak elfogadja a höhányók mellé magyarosnak a Purista? Mátyás királyról való elmélkedéseiben írja a Mátyás mindenek fölé emelő Zrinyi: »...a Mátyás király megvendéglé a többi királyokat... jó prókatori valának az Mátyásnak...» Bonfiniusról pedig így ír: »Mesterkedék ugyan a Bonfinius...»

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ez talán tiszteletlenség? Márk evangéliumából: »Mi módon mondják az írástudók, hogy a Krisztus Dávidnak fia?» (12, 35.) Ez is tiszteletlenség? Érezni kell, hogy a személynév előtt is állhat névelő bizalmaskodás nélkül, különösen, ha a személynév jelzőnek fogható föl vagy jelzős szerkezetben van: »És uralkodik a Jákob házában... A Szent Lélek száll te reád és a Magasságosnak ereje árnyékozik meg téged.» (Lukács I., 33-35.)

Nézzük Aranyt. »Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?... Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja...» (Vojtina.) »Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?» Mért talál a Purista mindenütt hibát, mért? Nincs itt semmi hiba, csak a Purista nem tud magyarul. Ugyalátszik hiába lesi a kofák »magyarosságát».

Van még egy névelő-szabálya a magyarostalan Puristának. Szerinte »színnémetes» Babitsnak ez a mondata: »Nem egyszer olvastam már a panaszt, hogy...» Hibás e sorok írójának mondata is: »Mindenekelőtt: az esztétikai hátránnyal, hogy igen terjesztővé válnak szavaink.» Idegenszerűen ír még Kerecsényi Dezső: »Értjük a nyelvet, mely ezt az irodalmat csak nekünk tudja igazán közvetíteni.» Az ember mosolyogva kérdi, hogyan kellene hát mondani ezeket a »nyelvpusztító» mondatokat a »sokezer magyaroknak Hangerősítője» szerint, aki equivoque azoknak, akik a legmagyarosabban tudják önmagukat dicsérni? Szerinte illelően kellene mondani a hangerősítővel kifogásolt mondatokat: »Sőt nem egyszer olvastam már azt a panaszt... Először is: az az esztétikai hátrány... Értjük azt a nyelvet...» A dilettáns Purista nem tud magyarul. Nem érzi, hogy épen az általa javasolt és szabályozott emelt az a: pongyola és népies, míg ellenben Babits, Kerecsényi és csekélységem szövege irodalmibb, emelkedettebb hangú stílust követ.

Nézzük a Puristával szemben, hogyan versel a »színnémetes» Kisfaludy Sándor:

Zolnai Béla: A műkedvelő Purista lelki alkata.

Mert jegedhez *a* tűz nem fér,
Mely égeti keblemet.

Hogyan énekel Vörösmarty? A Szózat-ra bizonyára emlékszik
a szó-doktor Purista:

Ez *a* föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt...
S *a* sirt, hol nemzet süllyed el...

Aztán vegyük elő megint a jó öreg Arany Jánost, aki már
annyiszor megvédett bennünket a nyelvvédő könyvek szilárd irány-
zatai ellen. A Toldi-t, a negyedik osztályból, ugylátszik elfelej-
tette már a szivesebben »szólotyókra« vadászó Purista: »Túl
a tornyon, melyet porbul rakott a szél...» A kofák között magya-
ros szavakra leleselkedő Purista szerint Aranynak így kellett volna
írnia nem-németesen: »Tul *azon a* tornyon, melyet porbul rakott
a szél...» Elmondhatjuk mi is, a purizmus áldozatairól em-
lékezve, Szondi apródjának szavait:

Apadjon el *a* szem, mely őt célba vév,
Száradjon el *a* kar, mely őt lefejezte.

És még hozzátehetjük: Némuljon el *a* Csösz, ki nyelvem ki-
kezdte. Szomorú dolog, hogy Kisfaludy Sándor, Vörösmarty
Arany János »szarvashibákat« írnak »behemót németességgel»,
de meg is érdemlik érte az »ostort«, amivel eddig *az a* Purista
csak a *Mi a magyar?* szerzőit pellengérezte...

Van itt még egy kis hiba a névelő körül. Kerecsényi Dezső
azt merészelte írni, hogy »értünk *ritmusokat, hangsúlyokat*, me-
lyekre más fül süket.» Jövevényszavaink »sirásó» Puristája — az ő
szótárából veszem a szót — itt is hiányolja a névelőt és a rá-
mutató névmást. Pedig így jó, általánosító értelemben. Ugyancsak
»idegenszerűség a határozott névelő elhagyása némely párosan
szerepeltetett fogalom elől. — jelenti ki a szófia-kedvelő Pu-
rista. Ez is egyik pillére lesz ugylátszik a Purista által új
életre hozatott magyar nyelvnek! Hibás szerinte ez a mondat
Kodály Zoltán szövegében: »*Dallam és kíséret* a többszólamu
zenében elvben egyenrangú tényező.» Hellette tiszamartiasan így
volna: »*A dallam és a kíséret*...» A dilettáns Purista szerint,
aki nem így ír, az a magyar nyelv szellemi dallamának hamis
hangjait hallatja. Például a hamis hangokat hallató Vörösmarty:
»*Szív és pohár*, tele buval borral.» Erre csak egy feleletünk lehet:
huzd rá cigány, ne gondolj a Puristával! Vagy pedig — gyön-
gébek kedvéért megnevezem a szerzőt — ismét Vörösmartyból:
»*Mult és jövő* nagy tenger egy kebelnek.» *Nyelv és stílus*:
nagy teher egy Puristának... Itt már erősebb szót kell a fejére
olvasni, ugyancsak Vörösmartyból:

... égesd az árulót,

Ki elforgatni kész a férfiszót.

A Fóti dal-ból: »*Lélek és bor* két atyafi gyermekek...» Ha minderre azt mondaná a pedáns Purista, hogy ez csak *poetica licentia*, ime egy prózai dokumentum, Toldy Ferenc nyilatkozata Arany Elvesztett Alkotmányáról: »Bár *nyelv és vers* sok kívánandót hagyott... (V. ö. Pintér Jenő, M. Irod. 1933, VI, 438.) A höhányók, bakák és kofák kényes és précieux nyelvérvé-kére hagyatkozó Purista nem bírja az ilyenfajta »modorosságot» Kodály szövegének egyik fejezetcímében: *Zene és társadalom*. »Modortalanul», ahogy a Purista kívánja, így hangzának a cím: »*A zene és a társadalom*.» De mely különbség! A sötét bakacsillag után bujdosó Purista a két féle fogalmazás között nem vesz észre jelentésárnyalatji és hangulati különbséget. *Költők és stílusművészek* azonban nagyon jól érzik. Kodálynak egész tanulmánya erre a hangnemre van beállítva. A *Mi a magyar?* c. kötetnek egyik mélyen-magyar fejezete ez, talán éppen ezért nem érti a Purista. Ilyen alcímei vannak: *Egyszólamu műzene; Népzene; Többszólamuság; Előadóművészet; Zene és társadalom; Jövő*. Hiba ez? Ellenkezőleg: erény. Vörösmarty verscíme: *A sors és a magyar ember*. De: *Sas és fogoly, Tűz és víz, Virág és szerelem, Gyász és remény, Álom és valóság*. Kemény Zsigmond regénye: *Élet és ábránd*. Novellái: *Erény és illem, Szerelem és hiúság*. Tanulmányai: *Classicismus és romanticismus, Élet és irodalom*. Ady szimbolikus verskötet: *Vér és arany*.

A névelő körül ugulátszik tényleg baj van. De nem a magyar nyelv művelőinél — Kisfaludy Sándornál, Vörösmartynál, Arany-nál, Kemény Zsigmondnál és a *Mi a magyar?* szerzőinél — van a baj, hanem a magát nyelvművelőnek nevező, de csak nyelvet-műveletleníteni tudó Puristánál. Így jár, akinek baka és höhányó, meg kofa az eszménye és aki büntetlenül meri állítani, hogy nálánál magyarul jobban tudók »a magyarságot csak félig vállalják.» Azt az egyet mindenesetre elérte a Hyperpurista, hogy már a magyar sajtó, a rádió is észbekapott. Így nem lehet folytatni. Ad absurdum viszi az ilyen Purista a nyelvművelő mozgalmat, amely a magyarság legszentebb ügye: ávatátlanak kezébe nem való.

VII. A nyelvujítás pellengéren.

... a nyelvpöccér
Régóka zaklat engem is, kif a
Külföld szerelme vétkes ultra szédit.
En a magyart németté tenni igyekszem,
És franciává, rómaiává, göröggé,
És rontom e szép nyelvet, szabdalom
Szavunknak farkokait, teremtem a szót,
A régít új formába fűzőm össze...
Kazinczy.

Miután megállapítottuk, hogy a pellengérező Purista maga is használ fölösleges, kiebrudalni való idegen »szólotyókat»; hogy másokét utszélinek tituláló stilusa a szónak igazi és teljes értelmében utszéli sőt a szkatológia határát surolja; hogy s: mi ér-zéke a magyar nyelv stilusfinomságai iránt; hogy az állítólagos bántó idegenszerűségek az ő saját tiszta-magyar és hangoz-magyar stilusában is megtalálhatók: — vegyük szemügyre még egy pár kifogását, amiknek hallatára a jóhiszenű közvélemény talán elcsodálkozott, nem mervén föltételezni, hogy a görögtűzet kiáltó Purista maga is bűnös a görögtűz fölgyujtásában.

A leghumorosabb, hogy a nyelvujtó Pellengérező, anélkül, hogy tudná, maga is beáll a nyelvujítás ellenségei közé. A purizmus ellenfelei azonban a dilettáns purizmussal szemben szívesen megvédik a nyelvujítást, a magyar szellemnek ezt a páratlan és az egész világon egyedül álló hőskorát. (V. ö. erről bővebben: Nouvelle Revue de Hongrie 1940 aug.-szept.) Sajnos csak egyszer volt Budán nyelvújítás!

Láttuk a nyelvujítás összetételei ellen (*dagálydus*) való harcát a dilettáns Puristának, aki pedig efféle csinálni maga is próbálgat (*tejszegény*). Babbitssal kapcsolatban, — áki bámulatos költői megérzéssel ujított föl sok nyelvújítási formát és szót, helyes módszerrel gazdagítva önmagából is nyelvünket — a »fölborzolódó» Purista kifogásolja a *védbástya* szót. Szerinte *védbástya* a helyes s ily módon nyelvünknek feldult *védfalából* rak palotát pellengérező helyének... Mely barbár érzéketlenség a stilusszépségek iránt! Talán *honvédöt* mondjunk a *honvéd* helyett? A legszebb stilizálásokat, a korfestő, vagy öncélúan archaizáló ornamentikát letördelné nyelvünk oromzatairól ez a fogadatlan prókátorság. Prókátor helyett *ügyvédöt*-t akar? Vagy a *véderő* legyen ismét *ármádia*? En örömmel használom mind akettöt. De a tudálékos Puristának nincs menekvése az önmaga állította csapdából. Mondjunk a labdarugó *hátvéd* helyett ismét *back-et*? Persze a Puristának folyton uj meg uj hibákat, rossz szavakat kell fölfedezni, különben megszűnik a *raison d'être*-je, vagyis magyarán mondvá mehet vissza tisztes polgári foglalkozásához. Apropos *védbástya*: az már eszébe sem jut nyelvünk egészségügyi Főpuristájának, hogy a *bástya* 1475-ben még »fölösleges», »céda», szólotyó" volt, ma pedig már — a szócsinált nyelvduktorok ellenére — *Halászbástya* és nemzeti erekllye-muzeum neve.

A Purista rengeteg humoros tantétele között szerepel a következő: »Bár minden negyedikes tudja, hogy a görög-latin nevek végét tilos (!) német módra lenyisszteni, Babits mégis *filozóf*-ra csonkítja a *filozófus*-t. Szadizmus ez a nyelv ellen». Egy pár ilyen szadistát rögtön bemutathatunk a nyájas olvasónak. Kazinczy például ilyen szadista módon dicséri a magyar nyelvet:

Nyelve Homernak

S Virgilnek, ha találtak-e mást Európa határin,
Mely szent lantotokat ily híven zengve követné?

Néhány sor a szadista Berzsenyiből:

A legmagasabb menny s aether Uránjai...

Plutarch karjára dülve...

A Magyar egy Pindár...

Flaccus! Eldőlt már az Olympig ötlő

Róma...

Petőfi hazafiatlan szadizmussal írta *Homér és Osszián* című halhatatlan versét. Arany pedig imígyen szadizált: »Maradj Homér fényűs eggeddel...» (A *fényűs* ügyét föntebb már eligazítottuk.)

A nyelvplasztika és nyelvsebészet Ellensége azonban »nevet-séges alakú«-nak tartja a *filozóf*-ot. A baka, meg a kofa, a Purista jóhangzásbeli mesterei bizonyára nevetnek rajta. Az irodalomban jártas, középosztály azonban — mert ehhez szól a *Mi a magyar?*, nem a hóhányókhoz — patinát, különleges hangulatot érez a filozóf alakban. Épen Babitsnak, aki megjárta Dante mélységeit, a világirodalom magasságait, igen finom érzéke van az ilyen árnyalatok iránt. Mond ő *gőrcső*-t is *mikroszkóp* helyett (vagy *mikroszkoposz* kellene?), ha a mondatba ez való, épen a *Mi a magyar?* c. kötetben (49). Használ idegen szót is, gazdag palettáján minden szín megvan. Egyik legszebb verse: *Egy filozófus halála*. Nem ártana, ha az útszélil szavakban gyönyörködő Purista stílusának higiéniai berendezéséhez Babits Mihálytól kérne tanácsot. A latin filozófus mellett »magyaros« alakokat is használ Babits (gyöngébbek kedvéért: azért tesszem idézőjelbe a magyaros-t, mert magyarosnak tartom a használatos »idegen« szavakat is):

Ó de hol van a vánkoso-d már, tépett Ész, a Nyugalom? *Heidelberg*a nyugalma hol van? — Messze, mesze zug a hon: Örült té-nyek *Fáuma* vitt el, tépte lelked, életed . . .

A kipellengérezett mondat egyébként így hangzik: »Ady ugart és haláltót látott. A filozóf olykor visszhangozza a költő érzéseit és látomásait. Kivált, ha valamely új nagy költő hatása alá kerül s nem alkalmazza korrektívumul az egész irodalomtörténetet. Így lettek Ady sötét hangulataiból újabb *gondolkodóinknál* nemzetkarakterológiai és történetfilozófiai megállapítások.« Nyilvánvaló, hogy itt a *filozóf* szembe van állítva a Költő-Lángésszel. Van a szóban egy hajszálnyi lekicsinylés. A *filozóf* csak visszhangoz. Babits nem akar *filozófus*-t mondani, aki metafizikával foglalkozik, hanem csak *filozóf*-ot és *gondolkodó*-t, aki nemzetkarakterológiát ír... Kár a szót vesztegetni erre a bagatell ügyre. De a laikus publikum előtt mégis fölhozok néhány példát a köznyelvből. Naív dolog azt állítani, hogy a görög-latin nevek végét lenyisszantani tilos. Egész sora a latin-görög szavaknak ilyen »lenyisszantett« formában honosult meg nálunk és a nyelv

újításnak épen egyik vívmánya volt a szavak csonkítása és az elvonás. Hires volt erről Helmezy, ki a szavak végét »elmetszi«. Törülmetszett latin-görög szavaink: *Cirill, szemafor, frigid, stilszerű, József, Agost, Üzseb* (Eusebius), *György* (Georgius), *praepost*, (praepositus), *angyal, papir, Ferenc, Fülöp, Pál, Balázs, Márton, elem* (elementum), *elefánt*. Voltak nyelvészetben illetéanskodó természetvizsgálók, akik azt hitték, magyarabbak lesznek, ha visszaállítják az eredeti latin végzeteket. Mintha egykaptafára lehetne húzni mindent a nyelvben, hallgatóiktól *naivus-t, pozitívus-t, iodeum-ot* (utóbbi sohasem létezett) követeltek a szigorlaton; az egyik meg is tréfálta: *cókmók* helyett *cókus-mókus-t* irt a dolgozatába... Talán széplelkű Puristánk is *detektívus* akar lenni a bűnös szóvégzetek kinyomozásánál? Komikumba fül az egész nyelvcöszködés, ha nem hozzáértő ember csinálja.

Hogy Babits milyen Csimborasszó-fölényben van a nyelvkuruzsló Purista fölött, arra még mutassunk be néhány adatot. Sokhúrú hangszerén mindenféle dallam megszólal, könnyen zavarba ejtve az egyhelyben mozgó nyelvzsztatós Puristát. Például ő az, aki modern versbe modern neologismusokat vegyít:

Fekete éjszaka, hajnal előtt
gépkocsi áll meg a házunk előtt...
De hallom a gépkocsist...

A vers címe: A halál *automobilon*. Szimbolikus versben latin szót használ:

A véghetetlen *portikusznak*
egyhangú oldalívei
rejtett forrású fényben úsznak.

A *Turán induló*-ban elkerüli a nyelvújítás »németes« össze-
teteleit és egy régi mondatképletünket, a közölést újíttja föl:

Sátrunkat csak seprűszárral,
Nem kerítjük azt mi zárral,
Mégis *nyusztal dús* bazárral
Vetekedünk a kozárral.

Huj, huj, huj!

Meg ne ijedjen a nyelvvédett helyeken pellengérező Purista az ilyen elavult régiségektől:

...s hullád is égeti, majdan, ha *elbukál*.
...E házba *valék* bezárva.

A »bakafántos« Purista — az ő szótárával jellemzem — a nyelvújítás korában divatos *miszerint* ellen is hadakozik. Nem érzi, hogy mondataink tele vannak a *hogy* kötőszóval és *hogy* néha jólesik megkönnyebbülésül egy kis stilizáló *miszerint*. A hi-
giénikusan író Purista azonban jobb magyarnak érzi magát Bártucz-
nál, mert ő nem használ *miszerint*-et. Lonovics József érsek

emlékbeszédében használta *hogy* helyett a *miszerint*-et... *Verba valent usu*.

Kitűnik ebből a fejezetből, *miszerint* a hivatlan Purista még a nyelvújítást sem becsüli meg. Tanulhatna nyelvújítás-tiszteletet azoktól a tékozló fiúktól, akiket, mint a nyelvújítás ellenségeit, pellengérezni merte.

VIII. A magyar nyelv szelleme.

A táncoló Grácia sokszor hibásan lép, de gráciásan, s jár annak, aki ennek církalmommal szabja ki, meddig kellett volna lépnie.
Kazinczy.

A nyelvtérápia Főorvosa többször is büszkén hivatkozik a magyar nyelv szellemére, mintha ő volna a nyelvszellem hivatott koronázója. Hogy milyen magyartalan szellem az ő általa emlegetett magyar szellem, arról is essék néhány szó.

A purifikáló és desztilláló eljárások után így fest ez a meg-regulázott magyar nyelv: »A magyar nyelv szelleme szerint csak élőlény *fekszik*, akár állat, akár ember. Csak aki, vagy ami le tud feküdni, vagy kivételesen, amit le lehet fektetni, az *fekszik*.» Az új tantétel szerint nem lehet Budapest szép *fekvéséről* beszélni, mert senki sem fektette le fővárosunkat. Megszűnnek hazánkban az összes *fekvő* birtokok, a *fekvőségek*. A tőkét nem lehet többé gyümölcsöző vállalatokba fektetni. Törölni kell szótárainkból ezt a közmondást: »Nincs a tudománynak röst ágyban *fekvése*.» *Kézefekvő* dolog ez, még akkor is, ha a német szintén azt mondja: *es liegt auf der Hand*. Az emberi lélek nemzeti lelkekre oszlása nem jelenti azt, hogy a nemzeti lelkek mindenben különböznek is egymástól. Ha így volna, nem *szabadna* névelőt használni, mert az ősmagyarban nem volt és mert a modern németben és franciában van. A *horizontális*-t vízszintes helyett eredetileg *felirányos*-sal akarták magyarítani. Aztán a gyom helyett virágokat irtó Purista nem tudja, hogy vannak *szóképek* is a nyelvben. Feküdhet, állhat az is, aminek nincs se keze, se lába. Például mondhatom azt, hogy a *borulátás* ráfeküdt a lelkekre, vagy *felült* Lackó a béreseknakára. A Purista terméketlen racionalizmusa alapján azt sem volna szabad mondani, hogy *leszáll* a kocsiról, mert az ember nem száll, legföljebb csak röpül, de csak gépellyel. Ilyen *zászló* alá akarja sorakoztatni a jóhiszemű járatlanokat a jártas-költés Purista? (A zászló egyébként szláv szó, de nem szorította ki a régi *lobogót*. A zászló — a Purista elvei szerint »nemzetközi lo-tyó» — ma már nem »kuruttyol», hanem fennen lobog a magyar szívekben.)

Van Kodálynak egy gyönyörű mondata: »Aki zenész elmé-lyed benne, megtalálja az utat a legmagasabb szellemi magyar-

ság felé.» Régies, hangulatos, tömör, magyaros mondatszerkezet. Nyelvünk Csudadoktora szerint »értelmes magyarsággal» így kellett volna mondani: »Az a zenész, aki elmélyed benne...» Aki Purista ennypire nem ért a magyar nyelv belső zenéjéhez, kérjen bocsánatot Hunnia szellemétől.

Azt állítja a kákán csomót kereső Purista, hogy »nyelvünk az ige nyelve.» Eddig megjárja, de mi lesz a székely beszéddel, amely néha furfangosan kerüli az igét? Ime, egy kis ízelítő legisebb íróink egyikéből, Tamási Áron szövegéből: »Mert én nem osztán — tiltakozott amaz... Avval neki a fűrészt a fának s reszelni kezdjük... A száját kitáltotta, látom. Ki az a torkát is... Se jel rajta, se egyéb ábrázolat...» Ha ez az igétlenség olyan jóízűen magyar, akkor már baj van az általánosítással. Tudva levő, hogy a nominális mondat, amelyben nincs verbum finitum, éppen egyik legjellemzőbb sajátága a magyarnak: a ház fehér, a Purista dilettáns. Volt egy magyar író, Orosz Ádám, aki »Ida, vagy a pusztai sir» címmel kiadott egy »beszélyt ige nélkül», Egerben, 1853-ban. Semmiféle európai nyelven nem lehetséges az ilyen remekelés. Még ma is van több igénk, mely az ősi nomen-verbum formáját mutatja tövében: nyom, les, fagy, tér, ér, amik lehetnek igék is, főnevek is. De ezek már szakdolgok. Nézzük, mit következtet tételéből a hibás nyomra leső, fagyos Purista. Szerinte nem magyarosak a »segédigés» kifejezések: kifejezést ad. Ugy kell mondani, hogy kifejez. Kár, hogy a mondatot nem idézi, de ellenbizonyítékkal könnyen szolgálhatunk: megadja neki a tisztelet erősebb, mint a tisztel. Irva vagyon. Nem oly hangon volt ez mondva... (Arany). Számot ad valamiről (elszámol), például a számadó juhász. Véleményt ad, mond helyett magyarosabb talán az aktaszerű véleményez? Bagatell dolgok ezek. Csak a kiskaliberű Purista fújja föl a szunyogot oroszlánna, hogy nemesebb vadat ejthessen el. »Agytekervénycsiklandó» például az a tétéle is, »miserint» (szándékosan használom!) dupla alany után egyes számba tételik az állitmány. Hát ez miféle bolondéria?, — hogy ezt a jóízű, latinképzős, szlávból kapott magyaros szavunkat használjam. Például Arany magyartalan volt, mikor a »Fülemüle»-t írta:

Péter és Pál, tudjuk, nyárban,
Osszeférnek a naptárban.

Kár vesztegetni a szót a pellengérező purizmus más hasonló okvetetlenkedéseire. Siessünk levonni a konkluziókat. Előbb azonban álljunk meg egy percre. Idézzük azt a konkluziót, amelyet Bisztray Gyula vont le a Kosztolányi halálával elárvuló nyelv-míves mozgalom eddigi kudarcaiból: »Kosztolányi utolsó éveiben buzgó munkása volt az Akadémia köréből kiindult nyelvtisztogatói és nyelvhelyességi, úgynevezett magyaros-mozgalomnak. Minden nyelvi mozgalom csak akkor talál kapcsolatot az étellel, ha

akad író, teremő génusz, aki e törekvések célját és eredményeit írásaiban a gyakorlatba is átviszi. Ezt tette Kazinczy, ezt Kosztolányi is. Halála után egyre világosabban látható, mennyire lelke volt ő e mozgalomnak s hogy a költői alkotó szellem ereje, lendülete és merése nélkül, *fogadatlan prókátorok és kirurgus-grammatikusok, egyszóval dilettánsok kezében*, milyen szürke, száraz, unalmas és kicsinyes szalmacsépléssé válik a legszebb tudós és írói földadat! Kosztolányi a Kazinczyak, Kölcseyek, Vörösmartyak és Arany Jánosok példája szerint való nyelvész volt, aki mindig ihletett kézzel és szent hevülettel áldozott, diákos rajongással, édes anyanyelvünk szépségeinek. Aki nyelvünk szelleméhez, paragrafusokba nem pécezhető, örök és változó törvényeihez közelebb akar jutni, annak ajánljuk Kosztolányi Erős várunk a nyelv c. könyvét.» (Magyar Szemle 1940, 221.)

A kirurgus Grammatikus többhelyütt megmérgetett és mindeütt könnyűnek találtatott.

IX. Bucus a dilettáns Puristától.

Ez a nemzet legnagyobbjait szekta meggyőztörni, hogy sirva keresse őket, amikor már nincsenek. Ebben az országban a hazaáruló nevet minden időben a legjobbak szokták viselni, súlyos és nemes, szent kereszt gyanánt erős vállalkon.

Szekfü Gyula.

Majdnem tíz év telt el azóta, hogy — régi óhajok beteljesüléseképen és nyelvészeti folyóirataink állandó gyakorlatának szentesítésére — az Akadémia megindította nyelvművelő mozgalmát. Az új nyelvvelő akció sok viszontagságon ment keresztül, az újságok a nyelvészkedő patrióták légiját szabadították rá a tájékozatlan közvéleményre; a rádió, — igen helyesen — állandóan főlshínen tartja a divatossá lett nyelvészeti eszmeceseréket, maga is nehezen tojástáncolva a tilalomfák és új jelzőtáblák útvesztőjében; néhány nyelvvelő kiadvány enyhe kudarcol szenvedett, *pro* és *contra* nagy viták keletkeztek szavak és újból szavak körül, — egészen a dilettáns és ismeretlen Puristának nemrégén megjelent, nagy derűtséget keltő förmedvényéig, amit egy németnyelvű kereskedőnk árúsított *Pellengér-Pranger* címmel.

Mérlegelve az összes fölmerülhető szempontokat és az eddigi viták anyagát, tizenkét pontban foglalhatjuk össze — a magyarság, a hagyományok, a józanság és a szellemi kultúra nevében — a hivatalos és publicisztikai nyelvvelő ellenzékének tétéleit és követeléseit:

1. A nyelvművelést ne dilettánsok, hanem elsősorban írók, másodsorban tudósok irányítsák. — 2. Ne csak a szavakat gyom-

láljuk, hanem, legfőképen, a gondolkozást, a stílust nézzük. — 3. Ne bélyegezzük nemzetietlenné, rossz magyarnak a más-izlésűt és a nyelvi hagyományok védőit. — 4. Ne szégyelljük nyelvünk magyaros jövevényszavait. — 5. Ne terjesszük az ellenszenvet régi és szép »idegen« szavaink és latinosságunk iránt. — 6. Nincs biztos elv annak meghatározására, hogy melyik »idegen« szó fölösleges. — 7. A magyarosuló idegen szó hasznos szolgálatot tesz magyarságunknak és gazdagítja nyelvünket. — 8. A jövevényszó nem öli ki a régebben-magyar szavakat. — 9. Kazinczyék, Vörösmartyék nyelvújítása még hibáival is gazdagította nyelvünket. — 10. A mai epigon neologizmus és nyelvvédelem lehetőségeit tisztázni kell. — 11. Nem minden magyartalan, ami idegenszerű. — 12. A természetes fejlődés erői döntenek el a mesterséges nyelv-irányítás sorsát.

* *

1. *A nyelvművelődést ne dilettánsok, hanem elsősorban írók, másodsorban tudósok irányítsák.* Modern irodalmi és köznyelvünk megalapozásának hőskorában olyan művészi nyelvérzékű írók vettek részt az alkotás és kritika munkájában, mint Batsányi János, Baróti Szabó Dávid, Báróti Sándor, Berzsenyi, Czuczor Gergely, Csokonai, Dugonics András, Faludi Ferenc, Gyulai Pál, Jósika Miklós, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Vörösmarty. Sikerült a mozgalmuk, mert az egész nemzet minden szellemi erővel egyesült egy közös föladat megoldására; mert négy évtizeden át szívósan harcoltak a nyelvnek akkor valóban szükséges megújulásáért; mert az újítást nem az idegen szavak üldözésére korlátozták, hanem nyelvünket öncélú teremtéssel tették mindenféle irányban hajlékonnyá és fölösen is gazdaggá. Hajlandó az ember azt gondolni, hogy egy nemzet életében kétszer ugyanaz a szellemi erőfeszítés nem is jöhet létre. Egy huszadik századi nyelvújítás mindenképen másodlagos epigon kell, hogy maradjon. Hiányzik hozzá a hit, a hőskori szellem és — valljuk be — nyelvünk mai gazdagsága, hajlékonysága mellett nincs is rá szükség. Egy irodalom, mely Prohászka, Ady, Szabó Dezső, Szabó Lőrincet, Tamási Áront termelt, nem szorul arra, hogy ankétéken, szójegyzékekben, iskolai dolgozatokban, orvosi hetilapban istápolják. Amikor a *nyelvében él a nemzet* ígéje megszületett, még nem élt nyelvében a nemzet. Ma már íróiban él a nyelv. A nyelvművelő folyóiratokat pedig — Arany szavával élve — nem éneklők, hanem énektanárok tartják fenn. Sok hamisan éneklő is van köztük, sok szakács, aki elsózza a legjobb leveseket, de még hivatlan bába, sőt kuruzsló csodadoktor is. Egy pillantás folyóirataink »nyelvművelő« munkatársaink jegyzékére: rengeteg ismeretlen név és néhány kitűnő tudós, akik azonban nem valamennyien tartoznak nyelvünk mesterei közé. Hát még a sok bogarászó iskolamester, félbemaradt filozófer, cédulázó, kivonatoló, szüklátó körű nyelvészinas, a haj-

bókoló *minorum gentium* köréből! És a dilettánsok serege, akik félművelt ujságok, reménytelen hivatalszobák íróasztalai mellől vagy más tudományokban sikertelen érvényesülni-vágyókból rekrutálódnak... Sehol egy igazi író. Pedig a mozgalom megindítója Négyessy László, azt hirdette, hogy a »nyelvművelés elsősorban az írók ügye, nem a tudósoké.« A polgári iskola II/B. osztályának növendékei is beleszólhatnak a nyelvésztes férfimunkájába. *Risum teneatis amici...* A diák már *bíflázni* sem mer, az igazgatót nem nevezheti golyózás közben *diri*-nek, viszont kritizálnia szabad a tankönyvek, az osztályfőnök magyartalanságait. Ez már a denunciació rendszerét vezeti be az iskolákba. Főlkavarták az egész pedagógiát, megzavarták a rádiót, rászabadították a hírlapokra a műkedvelők hadát, akikhez lelkesen csatlakoztak a »drogista-szakirányú kereskedő-tanonciskolai« tanárok, a »hivatásművészet tartalmi kellekeit magyaros nyelvhasználattal párosító« ügyvédek és más »kedvtöltő« (amatőr) szókigondolók. A tudomány kis diurnistái, búsképű tégla-hordói akarják Móricz Zsigmond »ragozási hibáit« korrigálni? (Persze, hamarosan kiderült, — Zolnai Gyula mutatta ki, Magyarosan 1936, 152 — hogy ezek a »hibák« régiségünkben és népnyelvünkben a legize-sebb mondattani sajátságok közé tartoznak.) Pellengéreznek olyanok, akik nem tudnak magyarul, akiknek sejtelmük sincs nyelvtörténetről és a hagyományokat ledöntenek, hogy helyükbe a maguk gyökértelen, híg és sótalan, gátlásokkal haloványra bétégitett álmagyaroskodását ültessék. Hát bizony, ez így nem lehet tovább, mert nyelvművelésünk szégyenletes nagyidai katasztrófája lesz belőle. Föl kell göngyölíteni az egész frontot és új alapokra fektetni a mozgalmat. Maga az a tény, hogy ezek a nyelvművelő folyóiratok évenként változtatják a szerkesztőjüket és szűkebb vezérkarukat, beszédes bizonyítéka az állandó kormányválságnak és belső krízisnek, amely nyelvvédő körökben uralkodik. Itt már csak az segít, ha visszamenekülünk az idegen szót, nyelvújítást, dialektust józanul kedvelő, bölcs Arany Jánoshoz és megfogadjuk az ő tanácsát:

Valóban ideje most, midőn már az újítást a tömeg vette át, midőn nemcsak költő, író, tudós, hanem minden ember, ki valamit ír vagy fordít, legyen az bár egy boltcim vagy szatócshirdetmény, jogot érez a saját hézagos szókészletében hiányzó vagy hamarosan eszébe nem jutott magyar szó és fordulat helyébe újat faragni, ideje, hogy *a hozzáértők e rakoncátlan újítási dühöt mérsékelni megpróbálják.* (M. T. Akadémia, 1875)

Még Kosztolányi Dezsőből is idézhetünk erre az alkalomra. Az »Erős várunk a nyelv« című szép, posztumusz könyvben írja Kosztolányi, a magyar nyelvet támadó egyik külföldi tudóssal szemben: »Racionalizmus ez? Vagy nacionalizmus? Nem: ez nyelvészeti oligarchia.« Hozzátehetjük: kis kényurak, diktátori pózzal föllépő adminisztrátorok, demagóg frázisgyártók vet-

ték át a nyelvművelés fölötti uralmat, nagy költők és higgadt tudósok helyett.

Apropos Kosztolányi: mégis van egy költő a nyelvművelők táborában. Kosztolányit a puristák a magukénak számítják. Irt is néhány ilyenfajta cikket. Egyet az Akadémiában be is mutatott »Négyesy ömértósága» elnöklete alatt. Az igazi Kosztolányi azonban a nyelvi szabadság és a művészi hatalom híve. Verseibe gyönyörű, színes »idegen» szavakat fűz: modern regényében és novelláiban az élet nyelvéen ír, szövege a »mitugrász»-t a *plausibilis*-sel váltogatja, *jazz-band* hangjaira *one-step*-et táncoltat; tanulmányaiban pedig, éppen az »Erős várunk a nyelv» c. kötetben, ilyen téglákkal erősíti nyelvünk várát: *licitál, nulla, civilizációs, apoplexiás, fanatikus, telefonoz, aszpirin, lombik, patika*, stb.

2. Ne csak a szavakat gyomláljuk, hanem, legfőképpen, a gondolkozást, a stílust nézzük. Itt megint a mélyen-magyar Arany Jánosra és az okos Kosztolányira hivatkozunk. »Sajnálattal vesszük észre — írja Arany (Voinovich-kiad. V, 11) hogy csaknem minden figyelem, érdek, szenvedély, törekvés, kutatási szomj a szavak teste körül forog; ami azoknak s így a nyelvnek is szelleme, a szavakkal élés, igaz magyarosság a kifejezésekben, a helyes, ékes *syntaxis* aránylag mellőzöttnek, művelés nélkül hagyottnak mondható. Az etymologia... többen-több vizsgálót vonz a körébe; de amaz eredeti értelem (*etymos*), hogy kelljen magyarul igazán beszélni, vagy írni, kevés méltatásban részesült.» Kosztolányi pedig ilyen megértő elveket hirdet: »Legnagyobb az érdeklődés a nyelvújítás leginkább szembeötlő célja, az idegen szavak kigyomlálása és helyettesítése iránt. Sokan most papábbak a papánál. Egyetlen egynek sem hajlandók megkegyelmezni. Cikkeket küldenek be nekem, melyeknek minden egyes idegen szavát vörös írónnal kereszteznek be. Ezek a cikkek néha úgy vöröslenek rám, mintha a bírálók már megölték volna áldozatukat és kiontott vérével kenték volna be. Mások viszont az idegen szók használata mellett kardoskodnak. Szabad-e összezsugorítani gondolatkörünket, mesterséges béklyókat rakni magunkra? Nem egyértelmű-e ez nyelvünk elszegényesítésével? — ... Én egyik félnek sem tudok föltétlenül igazat adni... Csak annak van igaza, aki a belső nyelvújítást óhajtja. Lelkünkben kell megfoganni a vágynak, hogy a magunk nyelvén gondolkozunk. Mihelyt eljutottunk idáig, máris magyarul beszélünk, és írunk s a mozgalom teljes diadalt aratott... Csak a nyelv szellemébe való áhítatos beolvadás segíthet bennünket munkánkban... A nyelvtant nem lehet kaptafára húzni. Ahány szabály, annyi kivétel.» (131—138. l.)

Hogy a gondolkozás, a stílus mennyire lényege a nyelvnek, arra két példát mutatok be, a jóhiszemű, de naív szerzők megnevezése nélkül. Az egyiket kéjgáz-stílusnak nevezném, a másikat pedig nebuló-irmodornak. Hírlapjaink, tudományos könyveink, falragaszaink és honfitársaink levelezései tele vannak ilyen csoda-

bogarakkal, sántító mondatokkal, helyesírást nélkülöző primitív-ségekkel; a szegedi női felsőkereskedelmi iskola értesítője, amelyt egy kir. főigazgató szerkeszt, olyan kőcos, kisgimnazista nyelven jelenik meg, hogy fogalmazása az elégséges érettségi dolgozat mértékét sem üti meg...

Ime, a kéjgáz-stilus, amely valóban veszedelmes nyelvünkre, mert a gondolkodás gyökereit támadja meg:

Görög fáklafénynél az aegyptologia utvesztőiben kutatni kockázatos kaland . . . A diadalmas értelem hányaveti fontoskodással könnyedén ereszkedik a hiszékenységek kényelmes völgyébe . . . Felkapott vélemény szerint állami erőforrások híján a sorvatag hit maradék vérsávja elapadt . . . Az ősi nagyság foszladozó gyászleplere kárhoztatott szellemalakok az értelem hajnalának halvány derengésekor hatalmasodtak el a Nilus fekete televényén . . . Itt a delelő napkorong, Ráktérítőt suroló röptében, függőlegesen zudítja tüzes szigonyait a vak és kopár bércek két erejű kényuralmának sötétrőt tömzsiökké dermedt szörnyállataira . . . Julius Caesar Moloch-torku kelepcéjét a ptolemaeusi fékerchalmok megsínlelték ugyan, de Marcus Antonius lovagiassága a műbarát Pergamon tudományos értékeivel kárpótolja a Hethor-tisztelet királynő büszke fővárosát . . . Amott az ősi Ész kimeríthetetlen fénytengerének párányi gyémántcséppjét szürcsöli fel a sóvár víz. Anya s az imént ki-gyullt lidérc bágyadt villódzása már ezerszintű életbarázdát szánt a Világtér lomha habfodrain. . . .

Hibátlan és magyaros itt minden a Nyelvcsőszök szerint, és mégis, mintha valami halandzsá-nyelven íródott volna. Es most nézzük a nebuló-irmodort egy nagytekintélyű tudósunk iskola-könyvéből:

Szent István a *haragos kardrántást* bünteti legszigorubbán . . . Egy hüvelyben két kard nem fér el, *Ezzel* izgatta Vid bácsi ispán Salamon a hercegek ellen . . . András király két évvel utóbb halt meg, *miután megérte az örömet, hogy harmadszor is megnősült* Beatrix eszti örgrófkisasszonnyal . . . Tatár nők és gyermekek *játszva nyilazták le* a magyar nőket és gyermekeket az Alföldön . . . Béla irt a pápának, hogy kár volt a francia királyt keresztes haddal Egyiptomba *ereszteni* . . . Albrechtet 300 *befonthaju, szakállas magyar* segítette . . . Zách leánya a királyné udvarhölgye volt s megsértette őt a királyné öccse . . . Lajos király vakmerően kitette magát a veszélyeknek. Egyszer ő is felmászott létrán az ostromlott vár falára, *de* nagy kő lesodorta. Akkor a magyar urak megmondták neki, hogy *nem illik királynak falra mászni* . . . Lajos utána ugrott, a legényt kihuzta és *fejfel lefelé kirázta belőle a vizet*.

Látjátok, feleim, mik vagyunk! Kéjgáz-tudósok és nebuló-magyarosankodók vagyunk.

3. *Ne bélyegezzük nemzetietlennek, rossz magyarnak a más-ízlésűt és a nyelvi hagyományok védőit.* A nyelvvédők, — tisztelet a kivételeknek, — általában igen haragos emberek. Ha rövid az érvük, megtoldják egy haragdús bök- és pöflabdaccsal, amitől ellenérv-sorvot és kedvszottyantási csökkészen-vet remélnek. Mért magyartalan, aki védi az idegen szavakét és

az idegenszerűségek kérdésében is körültekintésre int? A magyar multnak csaknem valamennyi, legmagyarabb és legértékesebb képviselője, költőink, íróink, tudósaink *anathema* alákerüljenek? Megtagadjuk európaiságunkat, amelyről elmélkedve írta Makkai Sándor, hogy »a lelkiségre, humánusra, kultúrára, emberhez méltó életre vágyó magyarság mindig európai volt és az is marad»? (Debreceni Szemle, 1937, 6.) Kiss János superintendens, Berzsenyi istápolója, talán nemzetietlen, magyartalan volt, mert az idegen nyelvekből való gazdagodást ajánlotta nyelvművelőinknek, a »magyar nyelvnek állapotjáról» írott bámulatosan eszmegazdag könyvében (1806, 86)? Ime:

(A nyelvművelő tehetsége:) a szükséges idegen szókat szokásba hozák . . . A magyar nyelv gazdagítására nézve **szükséges valamely idegen nyelvből kölcsönözni** . . . Nem csak az eddig bevett idegen és megmagyarosodott szókat kell megtartanunk, hanem még többeket is kell idegen nyelvekből kölcsönöznünk . . . Az idegen nyelvekből vett szóktól némelyek a magyar tudósok közül úgy írtóznak, mint anyai nyelvük pestisétül. Az ilyenek nem tudják, vagy elfelejtik, hogy minden kiművelt nyelvek gazdagságuknak nagy részét más nyelvektől kölcsönözték. A német nyelv vajjon nem a deák és francia nyelvnek köszöni-e számtalan szavait? A francia, olasz és angulus nyelvek pedig egészen elmerítették ősi örökségüket az idegen szavak tengerébe és mégis ki nem tudja, hogy csudálkozásra és irigységre méltó virágzásban vagnak? A rémaiak vajjon nem plántáltak-e sok szót a görögöknek nyelvéből a magukéba? Ugyde a magyar nyelv szűz nyelv s aki idegen szókat kever belé, megszeplősi azt. — Ez az ellenvetés egészen nevetségesnek látszik lenni. Mivel szűzebb a magyar nyelv a német, tót és deák nyelveknél? Ha ezek a nyelvek **az idegen szók felvétele által meg nem betstelenedtek**, mely gyalóság volna a magyarra nézve olyasmit szentségtörésnek tartani, ami minden nyelvnek nagyobb virágzására szolgál?

Jókai szintén nemzetietlen volt a Magyar nábob-hoz csatolt végszavában? Arra a vádra felel: »miszerint nagyon sokszor használja az idegen szavakat.« Két érvet hoz föl. »Ha tréfálni akarnék, azt mondhatnám, hogy annyira bele voltam merülve azon kor tanulmányozásába, hogy még nyelve is rám ragadt.« Kénytelen őszintén megvallani, »miszerint... a végletekig vitt purizmust azért nem szereti, mert újabb időkben avatatlan, a nyelvek jellemét nem értő nyelvészek annyira elszaporították a rossz új szavakat nyelvünkben, hogy kénytelen a régieket visszakérni.« Szarvas Gábor, — akinek magyarságát talán nem vonják kétségbe a dilettáns Puristák, hiszen akkor a szobrát menten el kellene távolítani az Akadémia melletti parkból, azaz sétányból — úgy nyilatkozott, hogy épen az idegen szavak üldözése vall nemzeti gyöngeségre:

Mire tanít bennünket a tapasztalás? Arra hogy a tudomány hangos követelésének ellenére is testünk-lelkünk borzad az idegen szók kérdésének hallatára, Honnan e borzalom, miben rejlik e kézzel-lábbal való ellenküdelemnek az oka? Mást alig tudunk felelni rá, mint: **egyik kiváló gyöngeségünkben, hiúságunkban . . . A meghonosult**

idegen szók többé nem idegenek, hanem sajátunk; s ennél fogva kiirtásukra, hisszük, még a legérzékenykedőbb, legtulhajtottabb nemzeti eszkedés sem akar gondolni. (Magyar Nyelvőr 1882, 304.)

Sajnos azonban, hogy a dilettáns Puristák nagyon is gondolkodnak ilyesfajta gyökeres kiirtásokra és sok más, nyelvregulázó atrocitásra; még a magyar parasztot is *móres*-ra tanítják.

Volf György kitünő nyelvészünk annakidején szintén tiltakozott a nemzetietlenség vádja ellen és rámutatott az idegen szavaknak arra az előnyére, hogy olyanok, mint a régi magyar gyökérszavak:

Az idegen szóban sohasem érezzük, hogy mi módon van képezve, tehát jelentését nem az egyes részeiből találhatjuk, hanem csak ugy egészben véve ismerjük. Nem érezzük és nem is érezhetjük . . . E tekintetben tehát az idegen szavak tökéletesen hasonlítanak saját ugynevezett törzsök szavainkra . . . Azért sohasem tartunk attól, hogy nyelvünk szerkezetét akármilyen mértékben is megváltoztassák. Pedig ez a fő, mert **nem a szavak, hanem a szerkezet teszi a nyelvet nemzetivé.** (Magyar Nyelvőr 1872, 444.)

A magyar paraszt talán magyartalan és nemzetietlen, mikor a *földöstök* után a *lájbjaja* zsebéből kivieszi a *masinát* és az *ámbituson* rágyújt a pipájára? Féltjük a parasztot a *propagandától*, de szabad bejárása van hozzá a *Schmoll*-nak, a *Dreher*-nek, a *Stühlmer*-nek... Sok idegen szót használni nem magyartalanság, legfeljebb *pedáns póz*, *komikus affektáció*, tudós nagyképűség, ha valaki *a tout prix* dokumentálni akarja *erudiciójának maximumát* és *akcentuálja*, hogy nem *kommunikál* a *dilettáns purizmus* és *lingvisztikai xenofobia principiumaival*... Ilyen ártatlan humorú mondatokat szokott büszkén szerkesztgetni a kismagyar-horizontú Purista a szélesebbkörű magyarság híveivel szemben. A legtöbb, amit elér, hogy összeeszkábál effajta könnyen kéznél levő mondatot (ez a könnyűség is mutatja, hogy idegen szavaink mennyire magyarok már) és akkor eljutottunk végre — nem a magyartalan nemzetietlenséghez, hanem a derék Perföldy Tóbiáshoz, akinek minden mozdulata magyarabb, mint a félszegen magyarkodó Puristáé. *Ne quid nimis!* Zárjuk le a vitát. *Punctum.*

4. *Ne szégyelljük nyelvünk jövevényszavait*, mert akkor a magyar szótár harmadát tűzbe kellene vetnünk. Törődünk bele abba a körténelmi ténybe, — amelyhez hasonló a kelta-latin-germán keveredésű franciáknál és angoloknál, a szláv-germán poroszoknál is megtörtént, — hogy nyelvünk finnugor, török és indogermán elemekből alakult ki, amint hogy a magyarság ethnikumája is nem tiszta finnugor, hanem török és indogermán keveredéssel alakult ki mai büszkeségünkkel a szentistváni keretek özt. Ez a szempont megérdemelné, hogy mélyebb indokolást nyerjen és a magyar nacionalizmus tudatába utat találjon. Itt csak Szvatkó Pálnak »Indogermán magyarok« című tanulmányából (Apoló 1938), legyen szabad idéznem néhány mondatot: »Az indogermán keveredés

nem szégyen, hanem a magyarság megnyerő és átalakító tehetségének bizonyítéka... Magyar csodálatosság és magyar vonzóerő... Az indogermánok büszkén csatlakoztak a Habsburgok erőszakoskodásaival viaskodó nemzethez, mint Kossuth, vagy Petőfi családja... A történelemben nem ritka a hasonló jelenet, amikor új nép születik különböző más népek konglomerátumából.»

Akiktől mi kaptuk a szavakat, azok éppannyit kaptak másoktól, tőlünk is. Az *akác*, a *kukorica*, a *burgonya*: tengerentúli növények és mégis jellegzetesen magyarra lettek. Az idegen szóból buja tenyészet virult ki magyar földön. A szláv *csin* szóból lett a *csinos*, a *csinosít*, a *csinja-binja*, nyelvünk *csinosodása* és az idegen szóval *csinján* bánni nem tudó Purista *csintalankodása*, a nyelvújítási *csíny*, Széchenyinek *csinosult* szava... Ki gondol itt már idegen eredetre s ki haragszik a valamikor idegen *csín*-ra, hogy új földesúr lett Magyarországon és utódaiban megsokasodott? Igen relatív fogalom a szótári eredetiség, leginkább csak a demagóg frázisgyártás ködképeiben él. Az igazi eredetiség a gondolkozásban, a formarendszerben rejlik, bár ez is alá van vetve változásoknak, belső és külső hatásoknak. Ha azt mondom *doktor* helyett, hogy *tudor*, akkor ugyanazt az -or képzőt használok, mindakettőben; a »dok« hangkombináció pedig megvan a magyarban is (»tudok«); a »tud« viszont latin szótörredék is lehet (»studio«). Sok olyan idegen eredetű jómagyar szavunk van, amiről még csak annyit tudunk, hogy nem finnugor, de származása nincs kimutatva. Volf György, akinek nyelvújítási-elleni elveivel, germanizmus-perszekutorságával egyébként nem értek egyet, az idegen szavak természetes csereforgalmáról a következő megszívlelendő dolgokat írta:

A nyelvtudomány mindenütt mutatott ki idegen szavakat... A nyelv szívosan ragaszkodik minden oly szóhoz, melynek szükségét érzi... E részben nem tesz különbséget eredeti vagy nem eredeti szavak között... Az idegen szavakat csak úgy lehetne elkerülni, ha a nemzetek egymással nem érintkeznének... Jól értsük a nyelv tisztaságát, mert mi van tisztábban mondva, *ezé: enyém feleség hagyta övét téli felöltő igazítani*, vagy *ezé: plebánosunk megpreparáltatta templomunk ablakait*, amelyben nincs egyetlen eredeti? A nyelv tisztasága nem kívánja az idegen szavak kiirtását, hanem csak azt, hogy ne legyenek vad idegen hangzásuak... Nem az egész nyelvet vesszük tekintetbe, hanem annak igen primitív elemeit, a **szavakat**, melyek maguk még korántsem nyelv, valamint egy rakás köse ház... Még mindig abban a mámorban szenvedünk, melyből a németek már a múlt század elején szerencsésen kiépültek... A németek mosolyognak rajtunk, mikor a *klórsavanyu kálit* elnevezzzük *halsavas haméleg*-nek; hiszen rosszabbított kiadásai vagyunk azon embereinek, kik a *Zigarre* helyébe *Rauch-Kraut-Mund-Stengel-Nasen-Dampfer*-t csináltak...

5. Ne terjesszük az ellenszenvet régi és szép »idegen« szavaink és latinosságunk iránt. Ne mondjuk az idegen szavakról, — mint egyik választékos izlésű Puristánk teszi, — hogy

»céda, nemzetközi, faramuci szólotyók», mert akkor övele együtt valamennyien bűnösnek találhatunk és nyelvünk harmadrésze »kibehrudalni való» lesz. »A szavakban benne van a nép történelme, csínján kell tehát bánni az újítással, nehogy kigyomláljuk régi szép szavainkat» — írja igen helyesen egy H. B. jegyű szerző, az újabban divatos lett hírlapközi nyelvviták során (Esti Kurír 1940, júl. 27). Ezrivel vannak az évszázadok óta meghonosult »idegen» szók (*optimizmus, misztika, primitív, realitás, etika, géniusz, dekorum*, stb.), amiket az új nyelvvédő mozgalom dilettáns túlzói halálra ítélnék. Ma már iskolásgyermek és felnőtt tele van félelemérzéssel a terror miatt, amellyel ezek az epigon nyelvújítók föllépnek. Miután gyermekkorunkban — helytelenül — belénk nevelték, hogy a nyelvújítás rengeteg rossz és németes szót gyártott, (kedvenc, tanonc, vérszegény), amiket kerülni kell; inkább használjunk helyettük idegen szavakat(!) — most a másik végletbe taszítódunk és nemzeti lelkiismeretünk *skrupulizál*, ha *skrupulusunk* van és nem használjuk a nyelvújítási *aggály*-t. Nem merünk füre lépni a sok *műtanrendőr* miatt, pedig gyermekkorunkban még *longamétáztunk* idegen szóval a nyelvújítási *lövölde*-téreken. Nem az idegen szó öli ki a részben szintén idegenből jött magyar szavakat, hanem a rémhírtérjesztő Purista némitja el hagyományos szavainkat. Főleg latinos szavainkra haragszik a nagyfokú stíluszérékhiányban szenvedő Purista. Tudatalatti oka sokminden lehet ennek az esztétikai *xenofóbiának*. Csak egyet valószínűsítsünk: a Purista vagy egynyelvű, tehát ösztönszerűleg kényelmetlen neki az idegen forma, vagy rejtegeti bilingvizmusát és mindent kiölne, ami erre a kétnyelvűségre emlékezteti. Pedig Zrinji is kétnyelvű volt, Széchenyi is: magyarságuk nem vallotta kárát.

Csak az idegen szavak és a nyelvújítás kibéküléséből fakadhat a magyar nyelvnek virágzása, amint már bölcsen megmondotta elindulásakor a Magyar Nyelvőr (1872, 294):

Valaki szemünkre lobbantja, hogy nagyon sűrűn s gyakran minden szükség nélkül idegen szókat használunk s ezáltal elkorcsosítjuk nyelvünket. Mi az idegen szókat a tudományban nemcsak célszerűeknek, hanem az egységes, minden nemzettel közös tudomány szempontjából mellőzhetetlennek is tartjuk. Ha valamely külről vett szó már meghonosult, az többé nem idegen, hanem édes sajátunk, egészen a miénk. Ki merné például állítani, hogy ez korcs magyarsággal van mondva: *Pompás, gyémántos rájmájú tükröket szállítottak a királyi udvarba?* Pedig hát egy szó kivételével mind idegen nyelvből került hozzánk. Sőt még a világos, észrevehető idegen sem ronja úgy a nyelvet, csak magyarosan szerkesszük, mint a nyakaszegett eredeti. *A klerikusok teológiát studióznak a szemináriumban* — hasonlóan ugyanúgy jobban van mondva, mint ez: *A paponcok egélytant tanoznak a papnöveldeben.*

Tudja ezt mindenki, de az idegen szavak elleni demagógia csábítása oly nagy, hogy még legkitűnőbb stilisztánk is karjaiba hullanak. Így például Harsányi Zsolt, akinek szép Liszt-élet-

rajzából (1936) a következő — szerintem nagyszerűen színező, szerinte nyelvünket beszenyező — »idegen» szavakat halászom ki találomra: ária, talián, liberális, (mért nem szabadelvű, ha már a szláv szabad-ot szabad volt átvenni?), opera (dalmű), kulissza (színpal), komponál, brácsa, cselló, taktus, szekta (felekezet?), boulevard, akkord, esztétika (széptan), pedáns, póz, skandalum (valóban skandalum!), fantasztikus, szimfónia, fantázia, demokrácia, melódia (elég dallamos szó!), passzázs (??), virtuóz, drapéria, lottéria, reverenda, memoár, harmonizálás, glória, memorandum, muzsa (nemtő?), index, klérus, poéta (költői szó!), technika, paragrafus (cikkely), protekció, filiszter, misztikus (erre igen haragusznak, de csak a dilettáns puristák), szimfónia, teológia (hittudomány), dirigál (vezényel), gvardián, antiszemitizmus, tetralógia! (hármasmű), dogma, etikett, pingál (föst), stb. Irtsuk ki az idegen szavakat a nyelvekből: megszűnik az irodalom.

6. *Nincs biztos elv annak meghatározására, hogy melyik idegen szó fölösleges.* Minthogy szókincsünk harmadrésze nem finnugor, hanem török és indogermán, ezt a tételt »fölösleges» bizonyítani. A jövevényszó megelőzőleg honosult idegen szó volt, azelőtt közhasználatú idegen szó, még előbb »fölösleges», idegen. Es mégis gyönyörű magyar szó lett belőle... A határok bizonytalanok és stílusrétegek, társadalmi stílusok szerint ingadoznak. Ha 1940-ben lezárjuk a *sorompót*, megfosztjuk nyelvünket egy fontos gyarapodási lehetőségtől, amire koronatanú maga a német sorompó... Az idegenszerűség és az asszimiláltság foka egyéni mérlegelés dolga. Ebben maguk a puristák sem értenek egyet. Van, ki az *oxigént* magyarítja *élenynyé*. Más az ezeréves *misztikát* akarja *rejtélyes* okokból üldözni. Ujitott szavaink sokkal fiatalabbak, mint a hazánkban élő idegenek. Hozzunk be *numerus clausus*-t (vagy szláv-török szóval: *zárt-számot*) az idegen szavakra? Évente hat százalék idegen szó magyarosodhatik meg? A többi várhat jövőig? Bizzuk az időre, a nép természetes ösztönére! Minden szürke elméletnél jobb magyarosító és jobb »védekező» az Élet.

7. *A magyarosuló idegen szó hasznos szolgálatot tesz magyarságunknak és gazdagítja nyelvünket.* A nyelvtörténetben és nyelvészettikában való félműveltség, a *zsurnaliszta* (nem újságírói!) fölületesség *zamatos*, *remek* magyarságunk szegényülését jósolja az idegen szavak megmagyarosodásának következményeképpen. De nem jósolhatná, a németé *zamatos*, a szláv *remek* nélkül. Az idegenből jött jövevényszó leginkább épen a purizmus szótárát gyarapítja, mert a puristák halásszák mindenáron a jóízű, népies, *zamatos* szavakat, ezek pedig legtöbbször jövevények. Nyelvünket gazdagította, hogy a gazdag mellé átvettük az olaszból a *doge* szót és *duzs*, *dus* lett belőle. Nyelvünk szinonimákban való bőségét az idegen szavak befogadásának köszönhetjük. Például az idegenből jött pénznevek szavai rengeteg lehetőséget adnak fi-

nom különbségtevésekre és nyelvünknek önmagából való továbbfejlesztésre. *Talentumos* ember, *filléres* gyors, *krajcároskodás*, »nem ér egy *fabatkát*«, *garasos*, »egy *polturát* sem«, *picula*, »fogához veri a pénzt»: mindezek nem fölöslegesek, sőt nyelvünk gyönyörű színezői, bár valamikor talán fölöslegesnek látszottak. A sulymérték idegen szavaiból lett a *fontoskodás*, a *latolgat*, a *kilős ruha*, a *mázsaszámra*, a *tonnatartalom*, a félgrammos aszpírín, a tizen-négykarátos gyűrű. Ha minden jövevényszónak csak egy származéka van, pedig több is keletkezett, akkor nyelvünk már duplaannyival gyarapodott, mint amennyi a befogadott jövevény száma. A szláv *darab*-ból lett a *darabos*, a »sarabolja-darabotja magyarán«, a *szindarab*, az *eldarabol*. A szláv *paták* tovább *palakzik* nyelvünkben. A szláv *szabad*-ból *szabadon* nőtt ki a szép magyar *szabadság*, a túlbuzgó Purista *szabadossága*, a *szabadító*. A szláv *derék* nem félt az idők mohától és *derekesan* megállotta helyét, még segített is magyarul mondani a latin *derékszöget*. A szláv *kíncs*-ből lett a *kíncses* Kolozsvár. A franciá *kilincs* adta a *kilincselést*. A szláv *erdő* nélkül Erdélyt talán ma is Dáciának neveznök. A török *deli* adta a *daliát*, Vörösmarty *Szüdeli*-jét, Arany *daliás* időit. Micsóda gazdagság! Egy idegen szó három magyart csinál, a szláv *bolond* is csinált, ha nem is száz bolondot, de legalább tíz magyar szót, a »*helebolondultam* magába» dalrészlettől a visszaidegenesedő, de mégis népies *bolondériáig*... A francia-német *hasard*-ból lett a *hazardjáték*, a *házsártos*. A szláv *vitéz*-ből a *vitézség*, a *vitézlő* jeleskedik. A szláv *zsír* nem értett a »halzsíros» atyafiságnak, a szláv *kín*-ra alapul a magyar *kínoz*, *kínpad*, Krisztus *kínszenvedése*. Az oláh *kópé*-ből lett a *kópéság*. A szláv *parlag* sem hevert *parlagon*: belőle született a *parlagi* nemes, a *parlagias* röpiratstílus... Azt gondolja a Purista az ő szívében: új, csinált szót állít a csirájában-elfojtás, vagy magzatelhajtás következtében magyarrá sem születhetett idegen szó helyébe. Az új szó igen helyes, ha olyanokat faragunk remekbe, mint az *emlény*, a *küldönc*, az *erény*, a *lég*, a *jog*, az *inga*, az *anyag*, a *szakadár*. Ezek valóban újak, még a »gyöckerük» is új vagy ritka. A mai kontár nyelvújítás azonban nem gyárt új szót, csak kiemeli a mondatból két meglévő, tapasztalásos szót (rang-rejtve, ami csak annyira »új» a rang-hoz és rejt-hez mérve, mint amennyire a »könnyhullajtva», a »könnny» és a »hullat» mellett) és azt mondja nekik: házassodjatok össze. Nem kell a magyar szavakat biztatni. Amúgyis összetapadnak azok, a közvetítő Purista buzgólkodása nélkül. Babits szavai mondatból, nyelvújítási közvetítők kizárva: »megmodernigényesült», »sohameg nemelégedés!» Gyönyörű, költői lelemények ezek, a prózaikus Purista nem is tud róluk. De kinek jutna eszébe, besorozni őket valamely idegenszó agyonütésére?

Tegyük föl azonban, hogy sikerül a ráhibázó Puristának szerencsés új szót gyártania: akkor is nyelvünk gazdagodására válik,

ha mellette megmarad a régi; a »jog» mellett a *juss*, a »pengő» mellett a *forint*, a »zene» mellett a *muzsika*, a »pénztárfőlül-vizsgálás» mellett a *békerevizió*, »épségben maradó testünk» mellett az ország *integritása*. »Tanár» és *professor*, »közíró» és *publicista*, »közébéd» és *bankett*, »déli étkezés» és *szláv ebéd*, »esti evés» és *szláv vacsora*, »lelkész» és *páter*, »gyárt» és *fabrikál*: ketten többre mennek, mint magukra maradvá.

8. A *jövevény*szó nem öli ki a régebben-magyar szavakat. Ezt nem kell bizonyítani, mert az ellenkezője ánnics bizonyítva. Csak nagyhangú frázisokban szerepel, tudósok sohasem állították. Legföljebb két-három szóról lehet szó (*atval*), de a helyükbe jött idegenek (*mostoha*) annyira magyarok, hogy csak a mehezen bogozó szófejtés tudja idegen eredetüket kimutatni. Magyarok, mint amilyen magyarok a német eredetű Bátoriak, Erdély fejedelmi családja, vagy a szintén német ősöktől származó Pázmány Péter, nem is szólva a töröknevű Arpád-fejedelmekről.

Használjunk mindenféle, minél többféle szót, annál biztosabb, hogy egyik sem fog kihalni.

9. *Kazinczyék, Vörösmartyék nyelvújítása még hibával is gazdagította nyelvünket.* Háború előtti stilisztikáink még belenevelték az ifjúságba, hogy kerülni kell a hibásan képzett (pl. a *képez* ige maga is!), vagy németesen összetett szavakat (*dagálydús, tejszegény*). A *jogerős* hibás szó volt, de ma már a szokásjog alapján *jogerős*. Ki törődik 1940-ben azzal, hogy a 153 éves ujonc hibás képzés? Magyarabban hangzik, mint a helyette újabban használt hivatalos *állításköteles*, amely a német »*stellungspflichtig*» szolgálai letükrözése. A nyelvek változnak, mégpedig igen szabálytalanul. A francia a latin *amabo* helyett ma úgy fejezi ki magát, hogy »szeretni-van-nekem». Minden relativ és történelmi fejlemény a nyelvben. A poroszi csunyának tartja az éneklő, lompos ejtésű sváb beszédet; a sváb mosolyog a poroszok precíz pattogásán. A délfraancia komikus alak a párisi színpadokon. Illyés Gyula, mikor föntjártészaki rokonainknál, elmondta a Miatyánkot magyarul egy finnugor testvérünknek. A zürjén csóválta a fejét édes, gyönyörű anyanyelvünk hallatára és annak a véleményének adott kifejezést, hogy alaposan elrontottuk a zürjén ősnyelvet...

Nyelvújítás és orthológia kössenek sürgősen érdekházasságot! Az sem baj, ha szerelem lesz belőle.

10. A *mai epigon-neologizmus és nyelvvédelem lehetőségeit tisztázni kell.* A hangos hírveréssel megindított nyelvújító mozgalom eddig vajmi csekély eredményre mutathat rá. Mindössze három szó az, amit fabrikálni tudtak: *rangrejtve* (incognitó), *lelátó* (tribün!) és a *hírverés* (propaganda). Lehetne vitatkozni róluk, de ám legyen: használjuk őket olyan esetekben, mikor az idegen nem elégít ki. De most már e három csenevész újszülöttért pusztítsunk ki ezer jövevényt, csak azért, mert szüleik a határon ki-

vülről származnak? Hiszen marad még lehetősége a nyelvvédelemnek a következő téreken: a) Harc a kéjgáz-stílus ellen; b) a nebuló-irmodor megnevelése; c) régi szavak fölújítása; d) népies kifejezések fölvétele; e) költők és írók nyelvi szépségeire, tudósok világos, okos érveléseire való rámutatás, vagyis hamishangok hírverés útján való közveszélyes terjesztése helyett a jónak propagandája; f) a szavak jelentés-finomságainak, érzelmi árnyalatainak épségére való ügyelés, perszekutórság helyett egy jó magyar szótár szerkesztése; g) a gondolkodás, logika hibáival szemben: jóakarató fölvilágosítás; h) a mondat szerkesztés ellenőrzése, a mondat fonetizmusának, jóhangzásának ápolása; i) a stilustalanságok, izléstelenségek pellengérezése; j) hivatalos nyelvünk rébuszainak megfejtése és föloldása, mert oda jutottunk, hogy például a katonai ügyosztályok plakátjait meg sem értik a sorozásra várók; k) »lángostor« helyett iron, legföljebb *ironia*, esetleg az eddigi pellengérezők elrettentő példáinak leleplezésével; l) szófaragás a nyelvújítás — sajnos nyelvvédőktől már diszkreditált — módszereivel: képzők, csonkítás útján, lehetőleg az összetételek kerülésével és a *műtanrendőri*, a *géperejű-társasbérkocsis* szellem mellőzésével, de semmiesetre sem úgy, amint egy hóbortos Puristánk csinálta, aki olyan torzszüleményeket ajánlott, hogy még a szerkesztője sem vállalta értük a felelősséget (Magyarosan 1937, 105).

Humor kedvéért idézzünk ezekből a kóros szófaragványokból. Azt javasolja például az ismeretlen Purista, hogy *agonizál* helyett mondjuk: »az utolsót rugja«. Megköszönnék az agonizáló hozzátartozói. Az ilyen nyelvvédőkkel szemben sürgősen orvost kellene hívni. A korzó helyett mondjunk *ballagó*-t? A »ballag« szép szó, nem is fenyegeti semmi veszély a korzó részéről, de nem illik olyan helyre, mint a Duna-korzó, ahol nemcsak ödöngenek, hanem ülnek is, mégpedig a »ballag-már-a-vén-diák« gondolat- és érzelemvilágétól távol álló emberek... Ne zavarjuk össze a dolgokat ilyen bántó stilustalansággal! A purizmus egyébként itt megint leleplezte önmagát. Elvben csak a »fölösleges« idegen szavakat üldözi, de a gyakorlatban igen szűkre korlátozza az amugy is relatív »fölöslegesség« értelmét. A korzó régen meggyökeresedett szavunk, hangzásra sem csunyább, vagy idegenebb, mint a »vadorzó«, a »porzó«, a »torzó«, s a „borzol“. Mért kell „magyarításra“ gondolni, hiszen magyar?

Irrítál helyett az elmés javaslattevő a *bizgat* használatát ajánlja. Mit gondolunk az olyan nyelvművelőről, aki nem érzi, hogy a »bizgat« kofák, bakák és hóhályók szókészletéből való? (Persze, a baj ott van, hogy a pellengérező Purista ezeket az egyébként érdemes honfitársainkat teszi meg a szép magyarosanoság eszményeivé, még pedig *expressis verbis!*) Aki a *misztikus*-t »regebeli«-nek magyarosítja, van annak sejtelve filozófiáról, nyelvkulturáról? Az olasz *patália*-ra, — ami igazán magyarosan hangzik és hangulatossága miatt semmiképpen sem nevezhető fölösleges szónak, hiszen a légynek sem árt, — a *csatara* szokatlan hangfestő szót ajánlja a túlbuzgó Purista, Nem lesz *patália* belőle, ha megmarad a »*patália*« és nem irtja ki a »*csatara*« . . . Naiv dolgok ezek. Humoros és a purizmus elveinek kénytelen-kelletlen megtagadását jelenti, hogy a gyógyjavallt magyarítások között szerepel a *paragrafusrágó* és az *aktaszagú* is, mint kifogástalan idegenszópótlék! A balkezes purizmus nem tudja, mit csinál a jobbkéz. Mert a Magyarító Szótár szerint a *paragrafus* maga is helyettesíthető, mégpedig a »*cikkely*« szóval. *Paragrafusrágó* tehát — a dantei módon saját bűnével büntetendő purizmus szerint — nem más, mint »*cikkelyrágó*«. Váljék egészségére. Már-már új horizontok libegnek elénk és a kitisztogatott magyar nyelvben, az »élősdiek kiirtása« után, ilyen szép virágok diszelegnek: majd: *sürge* (agilis), *bódé* (»barakk« helyett, a dilettáns purizmus ugyanis nem tudja, hogy a »*bódé*« a »*Bude*« magyarosított alakja, ugyanaz a német szó, amely triviális formában és jelentéssel mint »*budi*« honosult meg a bakák és hóhályók nyelvében), *torlat* (barrikád), *életrajzos* (igen kedélyes, a *biografus* helyett), *csevejde* (canaille, bár az újszülött túlságosan sipitózó a »*csőcselék*«, a »*gazember*« megjelölésére), *dikó* (chaise-longue), *vajákos* (sarlatán), *cselleng* (cirkál, például a hadihajó: »*csellengő*«, hogy nyelvünk szebben legyen kicirkalmazva és ne legyen cirkusz belőle!), *tapsos* (claqueur), *kisvizsga* (kollokvium, pl.: »*lekisvizsgáz*«), *szájjong* (deklamál), *morfinkórságos* (morfinista, pedig ez az utóbbi sokkal magyarosabb, v. ö. egyelemista, kollégista, drogista, patvarista, sipista, kórista, pápista, dalárdista, kongreganista, elemista és purista, azaz pur-kórságos!), *elkontárol* (»*paccol*« helyett, bár a kontár is német szó), *hallatlankodik* (protestál, amiből következne, hogy a protestáns ezentúl »*hallatlankodó*« lesz, ami valóban hallatlan dolog!), *juvattyuz* (pumpál, ez megjárja, a *szi* »*vattyuz*« kap egy kenyerespajtást, aztán pumpálhatnak együtt!), *lafancos* (slampos, bár nehéz eldönteni, melyik slamposabb), *nemi varázs* (sex appeal helyett, bántó stílustalanság, nem is szólva arról, hogy éppen azért mondunk eufemizmussal sex appeal-t, hogy ne kelljen nyíltan nemi varázs-t mondani, ami egyébként olyan választékos, hogy már sértő!), *guriga* (spulni, ami persze nem is azonos a gurigával), *martol* (strandol), stb. Pintér Jenőt

és Gárdonyi Gézáét idézzük ezzel a ferde szellemiséggel szemben: »Vigyázzatok, nehogy az egész nyelvművelő mozgalom az idegen szavak túlzott és egyoldalú üldözésére korlátozódjék. Ne tiltsuk el a tanulókat a *szervusz* szó használatától, mert ez már kisiklása a mozgalomnak... Jól mondta Gárdonyi, hogy lehet csupa magyar szóval is magyartalanul beszélni.» (Magyarosan 1937. 101.)

11. *Nem minden magyartalan, ami idegenszerű.* A szokás sok mindent szankcionál, ami eredetileg hibás, vagy idegenszerű volt a nyelvben. Már a római grammatikusok megróttak olyan kifejezéseket és szerkezeteket, amik a mai francia nyelv klasszikus »tisztaságát» alkotják. Gondolkozásunk és vele a nyelvünk állandó átalakulásban él. A Halotti Beszéd korában így beszéltek ősünk: »adotta vala neki paradicsomot házáá»; ma pedig így mondanók: lakóhelyül a paradicsomot adta neki. Az idegenszerűség bántja a nyelvézéseket és az egészséges ösztön vissza is löki. De befurakodik, néha népies úton is. Ilyen németesség a *jól néz ki*, a *hogyan néz ki ez a dolog*. Beszédben már nem tudjuk megszokni, hát törődjünk bele. Irni talán sohasem fogjuk. Más példa. Nyelvézőkünk bántja, mikor a lapok azt írják, hogy a paradicsomkereskedők *fölvásárolták* a készletet. A magyar inkább »összevásárol»... De aztán kezdünk töprengeni rajta. Aki leírta, bizonyára tudta, hogy van »összevásárolni» is. De ebben az lappang, hogy különböző dolgokat, mindenfélét összevásárolunk. Emlékezzt ilyen szókra is az »összevásárol» kapcsán: »összeszed», különböző helyekről, »össze-vissza» kapkod, »összekapar» mindent magának... A tisztes kereskedelem nem össze-vissza vásárol, hanem tervszerűen »fölvásárol», vagyis összevásárolja az egész mennyiséget. A »fölvásárol» a »fölsziv», »fölforgat», »fölepit» gondolatkomplexumával rokon. Azért mert a német is ilyenformán gondolkodik (»aufkaufen»), a magyar önmagától is rátalálhat egy hasonló kifejezésre. A némettel való észjárásbeli azonoság nem árt nyelvünknek, ha ezzel nem mellőzünk egy magyar észjárásra valló más kifejezést. Az »összevásárol» megmaradhat a »fölvásárol» mellett, ha egy bizonyosfajta összevásárlás-t fölvásárolás-nak nevezünk.

Hogy mennyire óvatosnak kell lenni a »németességek» üldözésénél, arra legklasszikusabb példa a Magyar Nyelvőr esete. Ezt a nagytekintélyre emelkedett, magyarságunk szellemi életében oly fontos szerepet játszó folyóiratot mindjárt a megindulásakor megtámadta Volf György, mondván, hogy már a címe is németes, idegenszerű... Erre a vádra a Magyar Nyelvőr két argumentummal érvelt: 1. Nem baj, ha néha idegenszerű és németes a Magyar Nyelvőr; 2. Nem is idegenszerű és nem is németes, hanem magyaros és népies a *Nyelvőr* cím, benne »a magyar népnek nem lankadó nemzeti öntudata» nyilatkozik meg. (Magyar Nyelvőr 1872, 18). Az első pontra vonatkozó passzus-t érdemes emlékezetbe idézni:

A Magyar Nyelvőr, bár nem szívesen, de bizony sokszor tudva is fog élni — mert a mai irodalmi nyelven másképen nem igen lehetne megértenie magát — rossz magyarsággal is. Meglehet, hogy már a címével is vélkezett a magyar nyelvhelyesség legszigorubb igényei ellen, de megvigasztal az az öntudat, hogy a nyelvhelyesség visszaállítására főrekszünk s nem tartjuk nagy bajnak, ha e jótörekvésben akár mindjárt az első lépés is egy nagy botlás lett volna.

Ebből persze nem következik, hogy mostmár írjunk németesen! De sokszor úgy áll a helyzet, hogy a *hungarizmus* azonos a *germanizmussal*...

12. A természetes fejlődés erői döntik el a mesterséges nyelvújítás sorsát. Nyelvvaltoztató, ösztönös ingadozás, expresszív nyelvtéremtés áll az egyik oldalon, míg a másik oldalon a meglévő gondolatformákhoz, szókészlethez való természetes ragaszkodás harcol és a kettős törekvés eredménye a fejlődő nyelv. Minden változni és minden maradni akar; minden változik, de csak annyira, amennyire az erők harca engedi. A nyelvújítás: erőszakos belenyulás a nyelvfejlődésbe. Az »erőszak« is természetes, de csak annyit ér, amennyi ereje van tízmilliókkal szemben. Az egész nyelvközösség consensus-a, népszavazása nélkül nem ér el sokat. A harcnak mindkét részen vannak halottai. Itt egy nehézkes, kirívó idegen szó, ott egy torz és magyartalan neológ-szülemény. Az eredmény társadalmi és stílus-rétegek szerint különböző. Megtörténik, hogy az idegen szó a népnél kap azilumot (juss) és a legmagyarabb népdal szárnyain él örökké, mint a Kossuth Lajos regiment-je. A purizmus tragikuma, hogy újításai leginkább a tudósok nyelvében találhatnak megértésre, ott, ahol a legtöbb idegenszó nyüzsgő...

Est modus in rebus. Ajkam »örömteli« végszava a dilettáns Puristához: hidegvér és *elegancia* a nyelvben; izlés és *tolerancia* a magyarosodni akaró idegenszavakkal és a nyelvújítás különöségeivel szemben. Fontolva haladás. Magyarul írunk és értelmesen gondolkozzunk. Nem neologiai, vagy ortologiai, hanem mindakettő.

Elvek—Könyvek—Folyóiratok

Joó Tibor: Mátyás és birodalma. 1440—1940. Atheneum 166. o.

A nemzeti öntudatnak és a történeti elhivatottságnak hite sajátos tényekben, vagy mítoszokban keresi a maga modern megjelenési formáját. Ez az öneszmélés utalja a magyar történeti érdeklődést is — a Mátyás-centennárium mellett — a legutolsó és legnagyobb nemzeti király eszméi örökségéhez és meteor-alakjához. A jubiláris évforduló könyvtermésének egyik hajtása Joó műve is.

A szerző nem a kronológikus sorrend ösvényén halad, hanem Mátyás uralmának vezéreszméi köré csoportosítja fejtegetéseit. Ezek közül az irányelvek közül is kiemelkedik intenzitásával a Mátyás uralmát szinte kizárólag meghatározó célzat: kiűzni a törököket Európából. E meggyőződésnek gyökérszeme az egykorú politikai és magyarság szemléletből táplálkozott. Kétségtelen ugyanis, hogy Mátyás korának nemzeti eszméjét és a király vezérlő hivatásérzését ez a két gondolat jelentette: az ősi, keleti vitézség öntudata és a nyugati kereszténység védőbástyájának missziója.

Bevezetőjében — az ilyen irányú műveknél szokatlan módon — igen messziről indul a szerző. A latin-görög kultúrörökség kiható tényezőit vizsgálja, ha nem is új szempontok szerint, de a történetfilozófia mérlegelő eljárásával. Ez a törekvése elismerésre méltó buzgósággal folytatódik a további fejezetekben is. Azonban a magyarság történeti hivatásának felvázolásakor és ennek belső okadatolásakor nemcsak szempontjainak dinamikája lep meg, hanem stílusának és bölcséleti mércéjének »népszerű» irányba való eltolódása is. Stílusa különös modoros sajátságot mutat. Fel-tűnően apró, tördelt mondatokban ír. Igen gyakori a két-három szavas mondata, sőt meglepve olvastuk egyszavas mondatait. Ez pedig bizonyos nyugtalan gondolati vibrálást okoz, és olykor publicisztikai, fordulatos drámai hangnemet visz a tárgyilagos nyugalmat igénylő történeti okfejtésbe.

A könyv elsődleges célja, hogy az ország politikai adottságait önma-gában és az európai sorsközösségben szemügyre vegye, továbbá, hogy ezeket a történetfilozófiai eszközeivel összetevő elemekre bontsa. Ezért foglalkozik a középkori univerzális ember- és társadalomszemlélet le-tűnése után a nemzeti öntudat és expanziós »birodalmi» eszme kialakulá-sával, hogy Mátyást is szervesen bejeállíthassa ebbe a történeti fejlődésbe. Részletesen körvonalazza a renaissance és humanizmus szellemtörténeti mozzanatait, azonban ennek a két jelenségnek antik forrásait kutatva a szerző nem jelöli meg, hogyan értelmezendő »Cicero retorikus bölcslete».

Mert a cicerói szónok-típus színes dialektikája valóban eszménye volt a humanista szónoknak. De néhány sorral lejjebb már ezt olvassuk: »A humanizmus lényegében platonizmus.« (114. o.). Már pedig az eklektikus Cicero bölcséleti kivonatai ilyen vonatkozásban aligha igényelhetik maguknak a »platonizmus« továbbplántálását. — A könyv legsikerültebb lapjai azok, amelyeken Mátyást mint embert, mint uralkodói egyéniséget ismerjük meg. Osztonös emberismerete, mely a nagyok közül is csak az igazán elhivatottak kiváltsága, sok nehézség megoldásában egyengette útját. Életének két legnagyobb megpróbáltatása volt, mely mint királyt és embert egyaránt legmélyebben érintett: legbensőbb környezetének összeküvése, továbbá nejének méltatlan magatartása és ellenséges érzülete urával szemben. Vitéz Jánosékat és Beatrixot is a fölényes férfi biztos emberismeretével előzte meg, és sikerült is terveiket meghiúsítani. Határozott, céltudatos, következetes fellépése, észjárásának higgadt okossága, érvényesülni vágyó akarata, félelmetes erélye és sokoldalú diplomáciai tehetsége, végül pedig nemes uralkodói irányelvel valóban arra képesítettek, hogy az európai közelet és külpolitika vezetésében döntő szerepet nyerjen. Azonban a nagy emberek örök tragédiája, hogy koruk nem érti meg távolbanéző lelkük szárnyalását. Az idegen népek saját nemzeti voltukat féltették tőle, a magyarság pedig, mely csupán a maga nemzeti érdekeinek mellőzését vélte látni Mátyás külpolitikájában, nem tudta királyát terveiben követni. S mivel félreismerte, »ellenségesen állott szemben legnemzetibb királyával.« Európa aggodott Mátyás imperialista politikája miatt, Magyarország pedig nem ismerte fel uralkodójának egyetlen életcélját: a török veszedelem feltartóztatását. Rövidlátásuk hamarosan megbosszulta magát Helyesen hangsúlyozza a szerző, hogy *ez a hivatástudat* az alapja és kulcsa Mátyás történeti megítélésének és nagyvonalú személyisége megértésének.

Joó történetértelmezése — a praktikus okulásokat nyomozva — anynyira determináló hatása alá kerül a jelen kor uralkodó eszméjének, a nacionalizmusnak, hogy hajlamos már ezt a ma elevenen élő nemzeteszmét a XV. század ideológiájába visszavetíteni. Ez magyarázza meg azt, hogy a napjaink-termelte felfogást és szemléletet az akkori történelmi helyzet nem tudja még — a szerző beállítása nyomán sem — maradéktalanul magábafogadni. S ilyenkor Joó »istení jogú önállás«, a »nemzetek egyetemes jelentősége«, »egy magasztos eszme« és egyéb (logikailag!) imponderábilék segítségével hidalja át azt a tartalmi távolságot, mely korunk és a XV. sz. nemzeteszme között fennáll.

A tartalomjegyzéket nézve kellemesen meglepi az olvasót a címek kifejező rövideje és tetszetős csoportosítása. Ezek azonban az általuk hordozott fejezetek tényleges tartalmával nem állnak mindig teljes belső rokonságban. Egyébként pedig gyakran kísért a könyvben — a szerves összefüggés gyér méltánylásával — a szerző előző művének: A magyar nemzeteszme-nek reminiscenciája (129—134, 136. o.), sőt egy hosszabb rész szóról-szóra lenyomatva. (V. ö. 23—24. o. — M. N. 62—63. o.) Megemlíti ugyan a szerző, hogy jelen könyvében felhasználta régiebb cikkeiben már közzétett kutatási eredményeit. Ez természetes is. Azonban

ha egy téma már *önálló könyvben* feldolgozást nyert, akkor egy másik mű írásakor talán inkább csak utasítsuk az érdeklődő olvasót ehhez, de egy 166 oldalas Mátyás-jellemkép és történet kereteit ne duzzasszuk fel ennek elismétlésével. Eppen ebben a vonatkozásban például szívesebben vettük volna, ha a szittya-magyar öntudat gyökéretére konkrét tényekben (Kézai krónikájának gazdag adataiban) mutatott volna rá.

Hiszen a történetfilozófia álláspontja az eseményekkel szemben a mozgató rugók és okozati összefüggések felderítése, tehát a szó etimológiai értelmében vett pragmatizmus; ugyanígy a szereplő személyekkel kapcsolatban a lélekrajz felvázolása, tehát a pszichológia. A kettőt különválasztani merev, sőt valószínűtlen eljárás volna. Kétségtelen ugyanis, hogy a történeti okok a vezéregyéniségek lelkületében gyökereznek, itt kapják meg sorsformáló erejüket és iránymutató energiájukat. Viszont az államférfiak lelkivilágát, szubjektív indítóokaikat elsősorban a nemzeti élet nagy valóságaival szemben elfoglalt nézőpontjukból tudjuk megérteni. A szerző számolt is ezzel a ténnyel az adatgyűjtés munkájában; a kísérlet sem hiányzik a kivitelben. De le kell szögeznünk, hogy nagy korok nagyszabású egyéniségeinek nagyvonalú erőfeszítéseit ábrázolni, a bennük megnyilvánuló individuális lelki tényezőket szerves kapcsolatba állítani az ő nemzeti, kulturális, külpolitikai vállalkozásaikkal és ennek a két elemnek szintéziséből a korszak summázását, politikai és etikai eredőjét meghatározni: ez a történetírói rutin csak hosszú forráskutatás, elmélkedés, elemzés és beleélés nyomán kezd a historikusban kifejeződni. Szerzőnkből a történetfilozófiai hajlam nem hiányzik. Rendszerező intuíciókészsége pedig, ha intenzív és tervszerű forráskutatásokkal fog párosulni, komoly lépéseket fog tenni az előbb vázolt történetírói eszmény elérése felé. Egyelőre a mindenáron való »motiválás« törekvése azt a sejtést engedi az olvasóban megfogamzani, hogy itt »Mátyás és birodalma csupán alkalmas téma, amelyhez a szerző a maga történeti elmélkedéseit kapcsolhatja. S így a kutatási eszköz a cél szerepét ölti magára. Gondolunk itt elsősorban a nemzeteszmé elemzésére, majd a »korszellem« fogalmának boncolgatására, amelynek — ha a jelen vonatkozásban szükséges az axiológiai kifejtése (?) — csakis a bevezetésben lett volna helye, mert a gondolatlor összefüggő tárgyalását nem kívánatos ilyen fogalomanalizáló kitérésekkel megbolygatni. Bár a szerző eljárás módjának igazolására szokatlanul szubjektív vallomást tesz az Utószó-ban.

A 116. oldalon az »1331« évszám bizonyára csak a korrektor elnézése folytán került be. Viszont a pozitív okfejtés tekintetében tisztázatlan a szerzőnek az a következtetése, amellyel a latin humanizmusnak és a renaissance-nak szittya-magyar-nacionalista kihatásait túlbecsüli.

Jó művének újszerű célzatát és az ennek megfelelő kutatási felvetéssel illetően csak a könyv végén kap tájékoztatást az olvasó. Egész más lelki diszpozícióval fognánk a könyv olvasásához, ha a szerzőnek ezt a sajátos elvi álláspontját már a bevezetőben megismerhetnők. A megrajzolt Mátyás-arckép élethűségének, továbbá a »történetpolitikai« diagnózis hitelességének megméréséhez a most megjelent Mátyás-Emlékkönyv több igazoló, kiegészítő és módosító szempontot nyújt. Visy József.

Auszüge.

L' homme idéal des Romains et l' éducation hongroise.

La civilisation européenne s' est enrichie en formes et en idées par ses relations étroites avec l' antiquité.

L' homme idéal nous a été esquissé dans son caractère individuel par la „paideia“ grecque. La Grèce de l' antiquité s' est formée en théorie l' image de l' homme supérieur et le peuple romain a fait les premiers pas décisifs vers sa réalisation.

Examinons l' héritage de la culture pratique des Romains dans l' âme de rois générations.

L' époque de Caton exprime l' effervescence de la conscience nationale et de la vocation. Son idéal, c' est le patriote ferme et décidé. Dans les Dicta et les Origines, les traits caractéristiques de ce type héroïque sont présentés pour servir d' exemple aux contemporains.

C' est en Grèce que Cicéron achève ses études et sa philosophie s' élargie avec l' horizon intellectuel des Grecs. S' opposant au patriotisme ferme de Caton, il s' efforce de découvrir les idées humanitaires et essaye même de les appliquer. Ses dialogues de tendance pratique fixent la structure intellectuelle du Romain moderne dans la trinité de „doctus, fortis et pius.“ Pour cette raison, on peut considérer Cicéron comme le précurseur de Sénèque à plusieurs égards éthiques. Leur parenté idéologique s' explique par le fait que tous les deux sont les partisans de la philosophie stoïque. L' idéal d' homme stoïque basé sur l' âme romaine reçoit un nouvel horizon dans les Epîtres morales de Sénèque et dans ses dialogues de philosophie morale. Ses problèmes principaux sont l' âme, le libre arbitre, la maîtrise de soi-même, la paix de l' âme. Et en les interprétant, il nous semble s' être approché des doctrines du christianisme.

Le nationalisme de Caton s' enrichit donc par l' humanisme de Cicéron et l' éthique transcendente de Sénèque et s' approfondit par des principes idéologiques.

J. Visy.

Közelebbről megjelentek:

- Marót Károly: »Kultische Motivverschiebung und »Praedeismus.« Bp. 1939.
- Zolnai Béla: Szavak sorsa. Magyar gondolatformák. Bp. 1939.
- Sulica Szilárd: A szegedi egyetemi könyvtár válságos helyzete. Szeged, 1939.
- Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. (Acta Universitatis Szegediensis) Szeged, 1939.
- Tankó Béla: A világnézet kérdése és a református elvek. Debrecen, 1939.
- Vajthó László: Reviczky Gyula, Bp. 1939.
- Péter Zoltán: Világnézettani alapvetés. Debrecen, 1939.
- Horváth Barna: Az utópia értelme. Szeged, 1939.
-

SZELLEM ÉS ÉLET

GEIST UND LEBEN

ESPRIT ET VIE

MIND AND LIFE

REDIGÉE PAR GEORGE DE BARTÓK
professeur à l' Université de Szeged, Hongrie

PARAISANT TOUS LES TROIS MOIS

INHALT. – SOMMAIRE.

Béla Zolnai : Dilettantisme et puristes.

J. Visy : L' homme idéal des Romains et l' éducation hongroise.

S'adresser pour la Rédaction;
Professeur de Bartók, Kolozsvár, (Hongrie) Központi Egyetem.